

Aš, nepažinusi vyrų

Jacqueline Harpman

Aš, nepažinusi vyrų

Jacqueline Harpman

iš prancūzų kalbos vertė
JONĖ RAMUNYTĖ

UDK ~~840-3~~
Ha327

Jacqueline Harpman
MOI QUI N'AI PAS CONNU LES HOMMES
Éditions Stock, 1995

ISBN 5-415-01539-6

Denise'ai Geilfus,
draugystei atminti

Dabar, kai beveik niekur neišeinu, daug laiko praleidžiu krėsle, iš naujo skaitydama jau skaitytas knygas. Neseniai susidomėjau pratarmėmis. Autoriai mielai kalba apie save, aiškina priežastis, pastūmėjusias juos parašyti pristatomą veikalą. Stebiuosi: argi jų pasaulyje nebuvo aiškiau nei čia, kur gyvenu aš, jei svarbu perduoti žinias, kurias įgijai? Regis, jiems dažnai tenka įrodinėti, kad jų užmojis nesąs nekuklus, kad rašyti juos buvo paprašę ir kad prieš sutikdami jie dvejoję. Kaip keista! Peršasi mintis, kad žmonės nenorėjo tobulintis ir kad už norą perduoti savo žinias reikėjo atsiprašinėti. Arba aiškina, kodėl jie manė esant tinkama išleisti naują Šekspyro vertimą – ankstesnieji, nors ir kaip išgirti, turį vienokį ar kitokį trūkumą. Bet kam versti, kai turėjo būti taip paprasta išmokti įvairių kalbų ir visus norimus kūrinius perskaityti be tarpininko. Tie dalykai mane visiškai išmuša iš vėžių. Žinoma, esu tikra nemokša: matyt, išmanau dar mažiau nei lig šiol tikėjau. Jie su dėkingumu kalba apie savo mokytojus, atskleidusius jiems vieną ar kitą

pažinimo sritį, o kadangi aš visai nesuprantu, apie ką kalbama, skaitau kažkaip abejingai. Tačiau vakar netikėtai mano akys paplūdo ašaromis, prisiminiau Tėją, ir mane užliejo baisi liūdesio banga. Vėl regėjau ją. Štai ji sėdi ant čiužinio krašto, pakreipusi į šoną kelius, kantriai siuva menku, iš plaukų supintu, tolydžio vis trūkinėjančiu siūlu, stabteli, kad pažvelgtų į mane – nustebusi, pasirengusi suprasti, ko aš neišmanau, ir pamokyti mane to, ką žino pati, susikrimtusi, jog žino tiek mažai.

Ir aš pajutau, kaip kažkas mano viduje tarsi plyšo – pratrūkau rauda. Niekuomet nebuvau verkusi. Sieloje pajutau tokį skausmą, kokį tegalima pajusti viduriuose sergant vėžiu. Ir aš, aš, kuri niekados nebeprabylu, nes nėra kam manęs klausyti, – aš ėmiau ją šaukti, kartodama: Tėja! Tėja! Negalėjau ištverti, kad jos nėra, kad ji pasidavė mirčiai, leidosi išplėšiama iš nevikrių mano rankų, priekaištavau sau, kad jos nesuturėjau, kad nesupratau, jog ji visai neturi jėgų, mąsčiau, kad palikau ją likimo valiai, nes jaučiausi tarsi sukaustyta, kokia buvau visą gyvenimą. Tokia liksiu ir mirdama, apgailestaudama, kad negalėjau karštai jos priglausti, nes mano širdis sustingusi, paika, nes nesupratau, jog pati esu nugrimzdusi į neviltį.

Dar niekuomet nebuvau taip sukrėsta ir būčiau prisiekusi, jog man to atsitikti negali. Mačiau, kaip moterys drebėjo, verkė, šaukė – jų tragedija man buvo svetima. Stebėjau, kaip jos blaškosi, bet jų nesupratau, – tylėdavau, net atlikdama tai, ko jos manęs prašydavo – padėdama joms. Aišku, visos mes išgyvenome tą pačią tragediją, tokią didžiulę, tokią visa apimančią, kad pasidariau nejautri viskam, kas su ja nesusiję, bet galų gale nusprendžiau, jog esu kitokia. O tą akimirką, raudos purtoma, buvau priversta (per vėlai, tikrai per vėlai) suvokti, jog aš taip pat mylėjau, jog galiu kentėti ir apskritai esu žmogus.

Rodės, skausmas niekada nesibaigs, jis užvaldė mane visiškai, amžiams, ir galutinai sukliudys man galvoti apie ką

nors kita nei jis, ir aš su tuo susitaikiau. Manau, jog jį galima būtų įvardinti žodžiais: būti draskomam sąžinės priekaištų. Nebegalėsiu keltis, galvoti, net gamintis valgio ir nekliudysiu sau iš lėto sunykti; aš tarsi niauriai mėgavausi vaizdu, kaip atsiduodu nevilčiai, kai vėl surėmė fizinis skausmas, toks staigus ir aštrus, kad net pamiršau dvasinį skausmą. Ir aš, kuriai neišvengiamai niekada nebūna linksma, šitoje kaitoje įžvelgiau kažką juokinga ir susirietusi ėmiau juoktis.

Kai skausmas atlėgo, svarsčiau, ar kada nors juokiausi. Moterys dažnai juokdavosi, man rodėsi, kartais prie jų prisidėdavau ir aš, tačiau nebuvau tuo tikra. Tą pačią akimirką suvokiau, jog niekuomet nemąstau apie praeitį – gyvenu amžina dabartimi ir jau bemaž pamirštu savo istoriją. Iš pradžių gūžtelėjau pečiais, tardama, jog tai bus ne itin didelis nuostolis, juk man nieko neatsitiko, tačiau netrukus ši mintis papiktino. Galų gale, jei gimiau žmogumi, mano istorija tikrai tokia pat svarbi kaip karaliaus Lyro ar princo Hamleto, kurias apsakyti pasistengė tasai Viljamas Šekspyras. Sprendimas subrendo manyje veik nejučiomis: pasielgsiu kaip jis. Ilgainiui išmokau laisvai skaityti, rašyti kur kas sunkiau, bet kliūtys manęs niekada nebaugino. Turiu popieriaus, pieštukų, gal ir nebedaug laiko, bet dabar, kai nebepakylu į žygius, manęs nevaržo jokia veikla. Nutariau tuojau pat pradėti. Nuėjusi į atsargų sandėliuką, paėmiau mėsos, kurią valgysiu per pietus, ir padėjau, kad atšiltų. Taigi, kai išalksiu, maistą galėsiu greit paruošti. Paskui, įsitaisiusi prie didelio stalo, pradėjau rašyti.

Mano pasakojimas rašant šias eilutes jau baigtas. Viskas sutvarkyta; atlikta paskutinė užduotis, kurią buvau nusibrėžusi. Visam tam teprireikė mėnesio – turbūt paties laimingiausio mano gyvenime. Žinau kodėl: galų gale tai, ką prisiminiau, tebuvo tik keista egzistencija, nesuteikusi man daug laimės. Ar prisiminimai teikia pasitenkinimo, mintančio jais pačiais, ir tai, ką prisimename, mažiau svarbu nei pats prisiminimo veiksmas? Štai dar vienas klausimas, kuris taip ir liks be atsako: man rodos, kad aš – tai tik klausimai be atsakymų.

Kad ir kaip stengiuosi žvelgti praeitin, save regiu rūsyje. Ar tai ir yra prisiminimai? Tos kelios istorijos nuotrupos, kurias moterys sutiko man papasakoti apie save, aprėpė įvykius, nuolatinį judėjimą, vyrus: aš esu priversta vadinti prisiminimu pojūtį, kad egzistuoju toje pačioje vietoje, su tais pačiais asmenimis, atlieku tuos pačius veiksmus, tai yra, valgau, tuštinuosi ir miegu. Labai ilgai dienos slinko visiškai vienodos, paskui aš pradėjau mąstyti, ir viskas pasikeitė. Prieš tai niekas nevyko, tik kartojosi tapatūs gestai, o laikas atrodė sustingęs, net jei ir miglotai suvokiau, jog aš augu, o jis bėga. Prisiminimai prasidėjo kartu su pykčiu.

Žinoma, negaliu pasakyti, kiek man buvo metų. Kai atėjo laikas bręsti, kitos seniai buvo suaugusios. Pasirodė pirmi brendimo ženklai: pažastyse, ant gaktos išaugo plaukai, nežymiai didėjo krūtys; paskui viskas baigėsi. Niekuomet nesirgau mėnesinėmis. Moterys sakė, jog man pasisekė: nekamuos kraujas, nereikės imtis jokių atsargumo priemonių, kad nesuterščiau čiužinių; išvengsiu įkyrios pareigos kiekvieną

mėnesį skalbti skudurus, kuriuos reikia laikyti kiek įmanoma suspaudus tarp šlaunų, vaikščioti, sutraukus raumenis, kadangi skudurų nebuvo kuo pritvirtinti; ir nekentėsiu pilvo skausmų, kurie taip dažnai kamuoja merginas. Tačiau aš jomis netikėjau. Beveik visos sirgo menstruacijomis – tad kaip suprasti, kad neturėti to, ką turi kiti, yra privalumas? Man rodės, jos mane apgaudinėja.

Tuo laikotarpiu beveik nesukau galvos dėl faktų, ir man nešovė mintis svarstyti, kam reikalingos mėnesinės. Galbūt buvau tylenė iš prigimties, šiaip ar taip, aktyvumui manęs neskatino atsakymai į nedažnus mano klausimus. Dažniausiai moterys tik dūsaudavo, nukreipdavo akis ir sakydavo: „Kas iš to, kad žinosi?" Ir tada atrodydavo, kad aš jas trikdau ar liūdinu. Nieko nesupratau ir nesispyriojau. Tik gerokai vėliau Tėja paaiškino, kas yra mėnesinės. Ir dar pasakė, kad visos tos moterys bemokslės – kadaise buvo darbininkės, mašininkės arba pardavėjos (visi šie žodžiai mano galvoje niekuomet neįgijo tikslios reikšmės) – ir kad jos išmano neką daugiau nei aš. Ir vis dėlto man pasirodė, kad jos neparodo geros valios mane apšviesti. Pasijutau įsižeidusi. Tėja sakė, kad aš beveik neklystu, ir bandė paaiškinti, kodėl jos taip elgiasi. Galbūt jeigu prisiminsiu, apie tai papasakosiu vėliau, bet tą akimirką, apie kurią noriu papasakoti, buvau įniršusi, jaučiau, jog esu ignoruojama, niekinama, tarsi neįstengčiau suprasti atsakymų į tuos negausius klausimus, kuriuos aš joms užduodavau. Tad nusprendžiau nebekreipti į moteris jokio dėmesio.

Visą laiką būdavau paniurusi, bet to nesuvokiau, nes nežinojau, kad yra žodžių, nusakančių sielos būseną. Moterys vaikštinėjo pirmyn ir atgal, užsiėmusios vienokiu ar kitokiu kasdieniu darbu, ir niekados neprašė, kad joms padėčiau. Atsitūpusi žiūrėdavau, jei būdavo į ką žiūrėti. Kai pagalvoju – beveik nebūdavo. Jos sėdėdavo ir plepėdavo arba dusyk per dieną taisydavo valgį. Po truputį ėmiau domėtis sargybiniais, nepaliaujamai sukančiais aplink narvą. Jie visuomet vaikščio-

davo po tris, per kelis žingsnius vienas nuo kito, stebėdami mus, ir buvo įprasta nekreipti į juos dėmesio, bet man darėsi smalsu. Pastebėjau, kad vienas iš jų kitoks: aukštesnis, laibesnis ir, netrukus suvokiau, jaunesnis. Labai tuo susidomėjau. Geros nuotaikos valandėlėmis moterys prisimindavo vyrus, meilę, kikendavo kaip patrakusios ir kai klausdavau, kas juokinga, šaipydavosi iš manęs. Atmintyje kaupėsi sužinomi dalykai: bučiniai į lūpas, glamonės, susimirkčiojimai, kojų spustelėjimas, apie tai visai nieko nesupratau, paskui – septintas dangus. Garbės žodis! Kadangi nebuvau mačiusi jokio dangaus – nei pirmo, nei kitų – dėl šito nekvaršinau sau galvos. Ir skundai dėl šiurkštumo: skauda, moteris jiems nerūpi, įtaiso vaiką ir nueina sau, sviedę: „Iš kur galiu žinoti, ar jis mano?" Kartais pareikšdavo, kad jos nieko nepraradusios, o kartais pravirkdavo. O man buvo lemta išlikti skaisčiai. Vieną dieną, sukaupusi drąsą, įveikiau pyktį ir paklausiau Dorotėją, geresniąją iš dviejų senių.

– Vargšė mažylė!

Ir po kelių atodūsių neišvengiamai sekė įprastas atsakymas.

– Kam žinoti, jei tau niekados taip neatsitiks?

– Kad žinočiau, – atkirtau piktai ir šitaip pati sau atskleidžiau savo įniršio prasmę.

Ji nesuprato, kad galima trokšti žinių, kuriomis niekada nepasinaudosi, ir aš nieko neįstengiau iš jos išpešti. Buvo aišku, kad mirsiu nepaliesta, norėjau bent ramiai gyventi. Kodėl jos visos taip atkakliai man nieko nesako? Bandžiau pasiguosti, tardama sau, kad jų paslaptis – vieša, nes visos ją žino. Gal neatskleidžia man jos norėdamos, kad ji vėl sutviskėtų, o gal nutylėdamos siekia, kad nieko nežinanti mergaitė žvelgtų į jas kaip į stebuklo saugotojas, kad toji paslaptis vėl švytėtų it pasakiškas lobis, ar nelaiko jos manęs nežinioje tik norėdamos išsaugoti viltį, jog dar nėra visko netekusios? Kartais tvirtindavo, esą tai drovumas, bet aiškiai mačiau, kad tarpusavyje jos nesidrovi – kuždasi, prunkščia iš juoko, nesigėdija. Aš nesimylėsiu, jos nebesi-

mylės – galbūt mes lygios, ir jos stengiasi tik pasiguosti, atimdamos iš manęs tai, ką gali atimti.

Dažnai vakarais prieš užmigdama galvodavau apie tą jauną sargybinį. Griebdavausi bent trupinio, kurį įstengiau nuspėti: aname gyvenime jis būtų atėjęs, prisėdęs šalia, pakvietęs šokti, pasakęs savo vardą. Aš taip pat būčiau turėjusi vardą, kurį pasakyčiau jam, mes šnekučiuotume, o jei būtume patikę vienas kitam – vaikštinėtume, susikibę rankomis. Gal jis man nebūtų pasirodęs neįdomus; iš šešių mūsų kalėjimo sargybinių šis vienintelis buvo nesenas ir nenukaršęs. Tikriausiai aš atlaidi, nes nebuvau sutikusi jokio kito jauno vyro. Bandžiau įsivaizduoti, apie ką kalbėtumės tais mano nepažintais laikais. Ar rytoj vėl bus gražu? Ar matėte kačiukus, kuriuos atsivedė kaimynės katė? Jūsų teta, rodos, rengiasi kelionėn, bet aš niekada nebuvau mačiusi kačiukų ir neįsivaizdavau, ką gali reikšti gražus oras. Tai apkarpydavo sparnus svajoms. Tuomet galvodavau apie bučinius, kuo tiksliau vaizduodavausi sargybinio burną, ji buvo gana didelė, ryškiai nubrėžtomis lūpomis, vos vos paburkusiomis – pernelyg putlios lūpos, kaip kai kurių čia buvusių moterų man nepatiko. Įsivaizduodavau, kaip mano lūpos artėja prie jo lūpų. Tikriausiai reikėjo išmanyti daugiau, nes nieko ypatinga savyje nepajusdavau.

Išskyrus vieną vakarą. Užuot užmigusi iš nuobodulio, kai bandžiau įsivaizduoti bučinį, kurio niekuomet nebus, prisiminiau, jog moterys buvo sakiusios apie tardymus, stebėdamosios, kad jų niekas niekada netardė. Aš toliau rutuliojau tą jų paminėtą užuominą: įsivaizdavau, kaip ateina pasiimti moters, kaip išsitempia ją, klykiančią ir siaubo apimtą. Kartais daugiau jos niekas nebemato, o kartais ją vėl įmeta pas mus ryte, išdegintomis žaizdomis, sužalotą, vaitojančią, ir ne visuomet išgyvenančią. Mąsčiau: Ak! Jeigu mes būtume tardomos! Jis ateitų manęs išsivesti, aš išeičiau iš salės, kurioje nuo amžių gyvenu, jis temptų mane nepažįstamais koridoriais, kažkas atsitiktų!

Mano protas veikė neįtikimai sparčiai: vaikinas, ryžtingai mane stumiantis, atrodo, pareigingai atlieka savo užduotį, bet pasukęs už kampo, kai niekas nemato, sustoja, atsisuka į mane, nusišypso ir ištaria: Nieko nebijok. Paskui apkabina. Ir tą akimirką mane persmelkė kažkas, ko neįmanoma įrėminti, jaudulys, toks didžiulis, didesnis už mane pačią. Kūnu perbėgo nematyta šviesa, užgniaužė kvapą – bet akimirksniu jį atgavau, nes tokia būsena truko beviltiškai trumpai.

Po to mano siela pasikeitė. Nebesistengiau kamantinėti moterų, norėdama jų paslapčių, turėjau savąją. Sužadinti tą jaudulį pasirodė sunku, buvau priversta pasakotis vis ilgesnes bei painesnes istorijas ir, begaliniam mano apmaudui, niekad nebuvau susijaudinusi du sykius iš eilės – o juk būčiau norėjusi, kad tai truktų ištisas valandas, geidžiau, kad jaudulys smelktų mane nepaliaujamai, nuostabiai liūliuotų, glamonėtų dieną naktį, kaip retą lygumų žolę liūliuoja ir glamonėja lengvas vėjelis, dvelkiantis ištisas dienas – šitai patyriau tik gerokai vėliau.

Nuo šiol visas savo jėgas skyriau jauduliui sužadinti. Reikėjo prasimanyti nepaprastas aplinkybes, kad mes būtume vieni arba bent pasijustume nutolę nuo kitų, akis į akį, ir kad po daugybės kančių mane apimtų dieviška nuostaba, kai apkabina jo rankos. Mano vaizduotė kerojo. Buvau priversta mankštinti ją labai drausmingai, nes negalėjau to paties pasakojimo griebtis du sykius, staigmena buvo būtina, tą pastebėjau, kelissyk pabandžiusi įsivaizduoti žavingą gestą, iškėlusį mane į padanges – jokio jaudulio. Jį patirti labai sunku, nes vienu metu buvau ir pasakojimo kūrėjas, ir pasakotojas, ir klausytojas, kurį reikėjo apstulbinti. Šiandien stebiuosi galėjusi įveikti šitiek kliūčių! Kokiu greičiu turėjo veikti mano protas, kad neaplenktų atplaukianti mintis – kad užtvindytų netikėtumas! Kai pirmą kartą man toptelėjo apie tardymą, dar nebuvau pasakojusis sau istorijų, net nežinojau, jog jos įmanomos, bet, sužavėta ir šia nauja veikla, ir pačiu pasakojimu, visiškai įsitraukiau į žaidimą. Paskui labai greitai ta-

pau įgudusi pasakojimo specialistė, galėjau pastebėti, ar pasakojimas prasideda blogai, ar eina į aklavietę, ir net toliau koreguoti įvykius, kad tinkamiau pakreipčiau jų eigą. Priėjau prie to, jog kūriau personažus, kurie sulig kiekvienu pasirodymu keisdavosi ir tapdavo man itin artimi. Buvau jais labai patenkinta ir tik pradėjusi skaityti knygas įstengiau suvokti, kad jų būta gana paviršutiniškų.

Reikėjo išgalvoti vis painesnes ir painesnes istorijas: manau, kažkas mano viduje žinojo, ko iš jų tikiuosi, ir tam priešinosi; turėjau užklupti save nejučiomis. Kartais tekdavo pasakotis keletą valandų, šitaip vedžiojant už nosies savo vidinę publiką, pamiršusią, kad turi būti nepatikli, susiviliodavusią malonumu klausytis, imdavusią smagintis ir pamiršdavusią budrumą. Tuomet ateidavo nuostabioji akimirka. Vaikino žvilgsnis, jo ranka man ant peties ir visos mano esybės pakylėjimas. Po to galėdavau miegoti. Galbūt nutraukdama istoriją nuvildavau vidinį klausytoją, kuriam labiau rūpėjo pasakojimas, o ne susijaudinimas. Štai kodėl jis jį uždelsdavo ir mielai būtų iš manęs atėmęs, pratęsdamas savo malonumą. Kartais pasakodama bandydavau atvesti jį į protą: esu pavargusi, norėčiau numigti, suteik man jaudulį, rytoj pasakosiu toliau. Bet veltui – jis nesileisdavo mulkinamas.

Moterys pastebėjo mano pasikeitimą. Kurį laiką nenuleido nuo manęs akių, matė, kaip aš vis kiūtau, parietusi kelius, parėmusi smakrą ant sukryžiuotų rankų, ir turbūt padėrusiomis akimis. Į moteris nekreipiau dėmesio, jos man neberūpėjo, todėl nustebau, kai priėjusi Anabelė ėmė klausinėti:

– Ką tu veiki?

– Galvoju, – atsakiau.

Tai ją sutrikdė. Pastovėjo dar minutėlę, laukdama, kad pasakyčiau daugiau, paskui nuėjo perduoti mano atsakymo kitoms. Jos truputį pasiginčijo, ir Anabelė sugrįžo.

– Apie ką?

Mane vėl apėmė pyktis.

– Kai klausdavau jus, kas daroma mylint, nepanorėdavote atsakyti. Manote, turėčiau jums pasakoti, kas dedasi mano galvoje! Pasilaikykite savo paslaptis, jei taip norite, bet nesitikėkite, kad aš jums atskleisiu savąsias.

Ji suraukė antakius ir grįžo prie kitų. Šįsyk ginčai užsitęsė. Dar niekuomet nebuvau mačiusi jų taip ilgai ir taip rimtai kalbantis, paprastai po dešimties minučių jos prunkšdavo iš juoko. Atrodė, pažadinau jų protuose kažką nauja. Pakilo ir prie manęs priėjo kita, labiausiai gerbiama, Dorotėja. Net aš nejaučiau jai neapykantos. Prisėdo ir įdėmiai pažvelgė į mane. Ji mane labai trikdė, nes daug žadantį akimirksnį nutraukė pasakojimą, kuris ir taip jau labai ilgai truko: mane rengiasi vieną uždaryti į kamerą, o aš nugirstu kelętą žodžių apie sargybinių pamainą – galiu tikėtis, kad naktinis sargybinis bus tas jaunuolis. Kaip tęsti prie tos senės, kuri netardama nė žodžio žvelgia į mane? Daugių daugiausia galėjau nepaleisti siūlo galo: aš viena, uždususi, įbauginta, koridoriuje girdžiu balsus ir ginklų žvangėjimą, nežinau, kas vyksta, man baisu toje karštligiškoje aplinkoje. Tą sceną bandžiau išsaugoti galvoje neužbaigtą, žvelgdama į Dorotėją, o ši stebėjo mane, galvojau – jeigu netrukus nesusijaudinsiu, būsiu priversta įprasminti situaciją, ir kokią velnio staigmeną sumanyti, kad plūstelėtų iki sustingusio pasaulio, kuriame gyvenome mes, moterys, uždarytos tiek metų, jog praradome laiko atskaitą?

– Tu, rodos, turi paslapčių, – galop ištarė Dorotėja.

Neatsakiau – juk tai nebuvo tikras klausimas. Supratau, savo sunkiu žvilgsniu ir tylėjimu ji nori mane sutrikdyti. Tikriausiai anksčiau, kai dar nebuvau atradusi vidinio pasaulio, kuris mane blaškė, kai dar buvau smalsi ir klusni, būčiau išsigandusi, svarsčiusi, kokią padariau klaidą, kad mane šitaip stebi, ir bijojusi būti nubausta. Bet nuo šiol žinojau, jog esu joms nepasiekiama: bausmė visuomet tebuvo ignoravimas, nušalinimas nuo tuščių, lengvabūdiškų pokalbių apie

nieką, o man tik to ir tereikėjo, kad galėčiau ramiai tęsti savo slaptas paieškas.

Kadangi nekreipiau dėmesio, ji suraukė antakius.

– Aš tavęs paklausiau. Mandagumas reikalauja, kad atsakytum.

– Neturiu ką atsakyti. Jums sakė, kad aš turiu paslapčių. Jūs sakote, kad jums taip sakė. Puiku. Na ir kas?

– Noriu jas žinoti.

Susijuokiau ir pati nustebau. Buvau įpratusi gerbti valią moterų, ypač vyriausiųjų, kurių autoritetas pripažintas, tačiau viskas pasikeitė, nes nebemačiau, kuo ši įtaka pagrįsta. Staiga sumečiau, kad jos neturi jokios galios. Visos vienodai nežinia kodėl buvome uždarytos, saugomos sargų, kurie ar niekindami, ar paklusdami įsakymui nė vienai iš mūsų neištardavo nė žodžio. Jie niekuomet neįžengdavo į narvą. Vaikščiodavo po tris, išskyrus trumpą akimirką, kai keisdavosi pamaina, ir vienu metu pasirodydavo šeši. Bet ir tarpusavyje jie nesikalbėdavo. Valgymo valandą atsiverdavo viena iš didžiųjų vartų sąvarų, sargybinis įstumdavo vežimėlį į erdvę, skiriančią narvą nuo sienos, kitas atšaudavo grotose nedidelę angą, pro kurią įkišdavo maistą. Jie neatsakydavo į jokį klausimą, ir jau labai seniai niekas nieko jų nebeklausinėjo. Senės buvo tokios pat bejėgės kaip ir pačios jauniausios, bet laikė užgrobusios kažkokią nerealią valdžią – valdžią niekam, nebylų sandėrį, sukūrusį nieko nereiškiančią hierarchiją, nes nebuvo jokios privilegijos, kurią jos galėtų suteikti ar atimti. Iš tiesų visos buvome absoliučiai lygios.

Keletą sekundžių sėdėjau sustingusi, aiškiai suvokdama šias visiems žinomas tiesas, netikėtai tapusias stulbinamais atradimais, ir įdėmiai žvelgiau į Dorotėją. Prisiminiau, ką ji pasakė.

– Jūs norite žinoti mano paslaptis. Bet galite padaryti tik viena – pranešti man apie savo norą.

Susidomėjusi stebėjau, kaip ji priima mano žodžius: iš pradžių, pamaniusi, kad pradedu atsakinėti, atrodė paten-

kinta, turbūt pagalvojo, kad paklusiu. Paskui išklausė, žodžių prasmė išryškėjo, bet tai buvo taip netikėta, jog ji nusprendė nesupratusi.

– Ką nori pasakyti?

– Pagalvokite, – atsakiau. – Būtent, ką ir pasakiau.

– Tu nieko nepasakei!

– Pasakiau, kad apie paslaptis nesakysiu nieko. Jūs sakėte, kad norite jas sužinoti; nieko nauja, aš tai jau žinojau. Manote, tik pasakysite, jog norite jas sužinoti – ir aš jums išklosiu.

Būtent taip ji ir galvojo.

– Taip ir turi būti, – patvirtino.

– Kodėl?

Ji sumišo. Mačiau, kad mano klausimas jai nerūpi – nustebo, kaip išvis gali būti duodamas toks klausimas. Ji buvo paveldėtoja tradicijos, kuriai aš likau svetima: kai vyresnioji prašo jaunėlę atsakyti, jaunėlė atsako. Niekada tuo nesuabejojo, tačiau man, išaugusiai rūsyje, jau nebuvo pagrindo paklusti šiai tradicijai. Netrukus atkartojo:

– Kaip suprasti kodėl?

– Kodėl turėčiau jums atsakyti? Kodėl manote, jog tai savaime suprantama?

Jos žvilgsnis ėmė bėgioti. Bandė mąstyti, bet nebuvo pratusi, atrodo, jai apsvaigo galva, ir ji įsikibo pirmos toptelėjusios minties:

– Tu akiplėša, – pasakė atlėgusi, tarsi būtų suvokusi prasmę nesuprantamų žodžių, kuriuos ištariau, įsitikinusi, kad pakanka vėl griebtis įprastų manierų, sutartų taisyklių, banalybių.

– Jūs kvaiša, – atrėžiau, tarsi apsvaiginta savo naujų įsitikinimų, – ir šis pokalbis beprasmiškas. Manote, kad turite galios, o esate tokia, kaip mes visos: tegaunate savo maisto dalį iš priešų rankų ir negalite manęs nubausti, jei prieš jus sukilsiu. Jie draudžia bet kokią valdžią, pripažįsta tik savąją, todėl negalėtumėte manęs nei primušti, nei ko nors man neduoti. Kodėl turėčiau jums paklusti?

Šį sykį buvo akivaizdu, kad ji nesupranta nė vieno žodžio. Manau, mieliau būtų apkurtusi. Burbtelėjo, pasimuistė, paskui pamojo dviem jaunesnėms moterims, kurios priėjusios padėjo jai atsikelti (to jai tikrai nereikėjo) ir grįžo į savo įprastą vietą kitame narvo gale. Visos įsitempusios žvelgė į ją, nedrįsdamos klausinėti. Ji užmerkė akis, apsimesdama, kad mąsto, ir užsnūdo.

– Tai todėl, kad ji sena, – pasakė jauniausiosios. – Tokie išmėginimai – ne jos amžiaus moteriai.

Jos vėl įniko plepėti, o aš – tęsti savo istorijos. Vėl atsidūriau tamsioje kameroje, į kurią buvau uždaryta. Nebuvau sužeista, sargybiniai visuomet žinojo, kaip elgtis, kad sutramdytų be smūgių. Susigūžusi, įbauginta tūnojau kampe, bet žeminanti poza mane papiktino: gūžiausi, drebėjau – ar toji poza tiko tai, kuri ką tik drąsiai atsikirto vienai garbiausių narvo moterų ir išrėžė, kad ši esanti kvaiša? Ji neįstengė atsakyti. Kūnu perbėgo saldus virpulys – regis, pajutau savo pirmąjį intelektualų malonumą. Įsivaizduojamoje kameroje man reikėjo pakilti, o realybėje – šypsotis, nesiskaityti su jomis. Buvo sunku susikaupti istorijai, mėgavausi nedideliu mūšiu, į kurį ką tik stojau, ir man labai magėjo apie jį galvoti, tačiau jaudulio nebus, kadangi čia nedalyvavo jaunasis sargas, ir reikėjo labai pasistengti, kad grįžčiau į realų pasaulį.

Jeigu moterys būtų buvusios atsargios, tuo ir būtų pasitenkinusios. Dar buvo galima apsimesti, kad nieko neįvyko, ir nestoti į nelygų mūšį. Supratau, kad esu tokia pat stipri kaip jos ir kad saugojimas paslapties, kuri yra visiems prieinama, kol nekankina, išsyk įtikina esant ją be galo brangią. Jų žinios apie meilę man atrodė pats geistiniausias dalykas, todėl kad man jos nieko neatskleidė. Nuo šiol man nesvarbu, kad jos tokios šykščios; kitais laikais to, ko noriu, būčiau gavusi iš pirmo pasitaikiusio vaikino, prašydama moterų, suteikiu joms garbę, kokios jos dar nebuvo pelniusios, o mano neišmanymas jas nederamai puošia. Tačiau dabar, kai buvo sužadintas jų smalsumas, jos pajuto, ką reiškia būti

nušalintai ir apimtai apmaudo. Nusiraminimui susiradau jaudulį; jos liko sudirgusios, bejėgės, ir visa paguoda tebuvo gromuluoti tą dirgulį. Jos pradėjo mane sekti.

Tačiau ką reiškia sekti? Keturios dešimtys mūsų, moterų, gyvenome toje didelėje požemio salėje, kur niekas negali pasislėpti nuo kitų. Kas penki metrai skliautą rėmė kolonos, dalį, kurioje mes gyvenome, nuo sienų skyrė grotos, iš keturių pusių palikdamos platų praėjimą, kuriuo nepaliaujamai vaikščiojo sargai. Niekas niekuomet negalėjo pasislėpti nuo žvilgsnių, ir mes buvome įpratusios savo natūralius poreikius tenkinti matant visoms. Iš pradžių (apie tai man buvo papasakota, nes tiek neprisiminiau) moterys to labai varžėsi, jos buvo sumaniusios padaryti užtvarą, pridengiančią tą, kuri tuštinasi, tačiau sargai uždraudė – nė akimirkai nebuvo galima dingti jiems iš akiračio. Kai eidavau šlapintis, atrodė visai natūralu prisėsti ant tualeto sėdynės ir nepertraukiamai tęsti užmegztą pokalbį tais retais atvejais, kai šnekučiuodavausi. Senės tūžmingai bambėjo dėl įžeisto žmogaus orumo ir kad yra nusmukdytos iki gyvulio. Jeigu visa, kas mus skiria nuo gyvulių, tėra pasislėpti tuštinantis, žmogiškoji egzistencija man atrodo ne kažin ko verta, – galvojau aš. Niekuomet nesiginčydavau su moterimis, tiesą sakant, nė neabejojau, kad jos kvailos, bet man nebuvo svarbu tuo save įtikinti.

Kai šiandien apie tai pagalvoju – kokia siaubinga kvaiša buvau! Kėliausi į padanges, didžiavausi, išradusi pramogą, kuri tuomet man atrodė nepaprasta, vaizdavausi atsidūrusi priešais mane persekiojančią gaują, o tuo tarpu visos buvome vienodai bejėgės kalinės. Galbūt atskirta amžiaus ir primestos prievartos, kaip ir kitos, jaučiau poreikį susikurti iliuziją, kad įmanoma paslėpti širdgėlą. Nežinau. Tada, kai nustojau vaikščioti, pradėjau daug mąstyti, bet neturėdama su kuo, man rodos, greitai imu minti ratu. Štai kodėl įdomu užrašinėti mintis: kai jos išnyra antrą kartą, aš jas atpažįstu ir nekartoju.

Kai Dorotėja pabudusi sugebėjo atpasakoti mūsų pokalbį, ji neprisipažino, kad pavadinau ją kvaiša, bet nors ir kaip stengėsi nesuteršti savo autoriteto, apie mano paslaptį nežinojo nieko ir to negalėjo nuslėpti.

– Paslaptis, paslaptis! Kokią teisę ji turi saugoti paslaptį, kai visų padėtis tokia pat?

Tėja, pati protingiausia, iš karto sumetė – svarbiausia ne paslapties turinys, o tai, kad galima tvirtinti ir įtikinti, jog ji gali egzistuoti visą laiką gyvenant vienai kitos akyse. Moterims tai pasirodė pernelyg painu, suirzusios nuvijo Tėją ir pareikalavo bet kokia kaina išplėšti paslaptį.

– Reikia ją priversti. Priremti.

– Kaip tu tai padarysi?

Koletė, pati kvailiausia ir labiausiai įsiaudrinusi, priėjusi įsisprendė priešais mane ir grėsmingu balsu paliepė kalbėti.

– Arba saugokis!

– Arba ką? – prunkštelėjau aš.

Ji iš visų jėgų užsimojo ranka, pamaniau, tuoj skels antausį. Tai buvo taip akivaizdu, kad sargai, niekuomet nenuleidžiantys nuo mūsų akių, šį mostą pastebėjo tą pačią minutę kaip ir aš; supliaukšėjo rimbas. Žinojome, kad smūgiai skirti ne mums, ir kad rimbai pliaukši tik mus juosiančios galerijos tuštumoje, tačiau tas garsas visados baugino, ir Koletė krūptelėjo. Nė viena iš moterų neprisiminė, kad kada nors būtų mušamos, bet (Tėja man apie tai papasakojo vėliau) taip galėję būti galbūt įkalinimo pradžioje, nes kaip kitaip paaiškinti mumyse įsišaknijusią baimę. Nebuvo tokių, kurios kada nors nepakluso rimbui, ir moterys kartais pasakodavo apie kruvinas žymes, kurias diržų kirčiai palikdavo ant nuogos odos, ištisas dienas nepaliaujantį dilginamą skausmą. Iš tiesų, ant kai kurių kūno buvo matyti ilgi balti randai. Išsigandusi Koletė atsitraukė, aš jai atšiauriai nusišypsojau. Knietėjo ir patyliukais iš jos pasišaipyti, parodant, kad sargybiniai yra mano sąjungininkai, ir paaiškinti, kokia ji

kvaila ir bejėgė. Bet įsikišo Tėja. Ji prisiartino prie Koletės, tirtančios iš pykčio ir baimės, ir mostelėjo, kad pasitrauktų.

– Eikš. Iš to jokios naudos, – labai švelniai pasakė.

Koletė suvirpėjo visu kūnu; pamaniau, tuojau puls Tėjai į glėbį, bet mums buvo uždrausta liesti vienai kitą; ji nuleido galvą.

– Eikš, – pakartojo Tėja.

Abi nuėjo. Vėl įsitaisiau, parėmusi galvą į kelius, patenkinta, kad pagaliau paliko ramybėje, bet buvo aišku, kad negalėsiu pasinerti į istoriją. Visa tai mane sukrėtė, nebenorėjau sėdėti, negalėjau susikaupti. Atsikėlusi priėjau prie moterų, kurios ruošėsi virti daržoves, ir pasisiūliau padėti. Dirbau nerangiai, erzinau jas.

– Ak, eik žaisti! – tarė viena.

– Su kuo?

Buvau jauniausia, vienintelė, dar vaikas, kai mus įkalino. Moterys visuomet manė, kad tarp jų turbūt aš atsidūrusi per klaidą, kad didelėje tuo metu viešpatavusioje sumaištyje buvau pasiųsta ne į tą pusę ir kad ši klaida nebuvo ištaisyta. Tikriausiai sykį uždarytos grotos daugiau niekados negalėjo prasiverti. Kartais moterys net šnekėdavo, kad tikriausiai pamesti raktai ir kad net norėdami sargybiniai nebūtų galėję mūsų išvaduoti. Manau, tai buvo pokštas, kurį prisimenu tik dabar, kai jau per vėlu įsitikinti, tiesa tai, ar ne.

Alina, moteris, kuri mane nuvarė šalin, atrodė susigėdusi. Liūdnai pažvelgė, galbūt gailėjosi ir nepritarė įniršiui tų, kurios buvo pasirengusios išplėšti iš manęs mano paslaptį.

– Teisybė. Vargšė mažytė. Tu čia visai viena.

Ji atrodė susigraudinusi. Tai šiek tiek apmalšino mano įniršį. Moterys nedažnai būdavo man geros. Spėju, jog tuo laikotarpiu joms buvo pikta, kad aš čia, gyva, kai tuo tarpu jos nežino, kas nutiko jų dukroms. Tikriausiai įvyko siaubinga katastrofa, į kurią pakliuvome – nė viena manimi nesirūpino, nė piršto nepajudino, kad mane paguostų. Bet gal

paguosti buvo neįmanoma? Mano motinos su mumis nebuvo, nežinojome nieko, kas ištiko kitas, manėme, kad visos mirusios. Tais laikais rausiausi prisiminimuose, rodės, regiu jas – linguoja dejuodamos, verkia, nė viena nežiūri į mane. O aš tirtu iš baimės ir jų nekenčiu. Tai neatrodė teisinga, paskui supratau, kad buvau vieniša ir įbauginta, ir įniršis – vienintelė mano priebėga nuo siaubo.

Pasitraukiau nuo Alinos ir nuėjusi atsisėdau, pariečiau kelius, bet nepavyko vėl pasinerti į svajas. Buvo nuobodu. Neturėdama jokios pramogos, ėmiau jas stebėti. Tądien gavome porų ir stambiai sukapotos avienos. Valydamos daržoves moterys gyvai aptarinėjo, kaip ruoš valgį. Niekuomet per daug nekreipiau dėmesio į tai, ką valgau. Nebuvo nei skanu, nei neskanu, nebent alkio pojūtis, išvalgius visą lėkštę. Bet taip atsitikdavo retai, nes neturėjau apetito. Stebėdama, kaip jos kalbasi, apstulbau: jų paklausęs, galėjai pamanyti, kad galima rinktis daugybę receptų, įvairių prieskonių, o tuo tarpu teturėjome tris didelius katilus, vandens ir daržoves visada tik virdavome. Jas valgysime per pietus, o iš nuoviro bus sriuba vakarienei. Kartais pavakariais atkeliaudavo papildomas davinys: keli kilogramai makaronų, rečiau bulvių, nieko, ką būtų galima gaminti ilgiau. Tikriausiai taip jos dalijosi patirtimi, stengėsi. Sakė (ir aš jau šimtąkart girdėjau, bet nekreipiau dėmesio), kad sultinio skonis bus vienoks, jei pirmiau sudėsi mėsą, kitoks, jei daržoves, dar kitoks, jei atskirai virsi sudėtines dalis, smulkiai arba dideliais gabalais supjaustysi porus. Viralui nugaravus, skonis bus aštresnis. Plepėdamos jos jaudinosi. Pirmą kartą klausiausi jų įdėmiai, nustebino žodžių gausa, įkarštis, su kuriuo jos dešimt sykių kartojo tą patį, bet vis kita forma, kad, gink Dieve, nesusivoktų, jog jau ištisą amžių visai nieko neturi viena kitai pasakyti. Tačiau žmogiška būtybė turi kalbėti, kitaip ji praranda žmogiškumą, – tai supratau jau paskutiniaisiais metais. Ir pamažu ėmiau gailėti tų moterų, įnirtingai trokštančių gyventi, apsimetančių, jog kažką veikia, kažką sprendžia kalėji-

me, į kurį visiems laikams uždarytos, iš kurio išeis tik mirusios (bet ar bus išgabenti lavonai?) ir kuriame net negalima nusižudyti.

Staiga pasijutau mąstanti apie mūsų padėtį. Iki šiol ją pakenčiau kaip natūralią būklę, negalvodama; argi žmogui kyla klausimas, kodėl vakarais nori miego, o atsikėlęs – valgyti? Kaip ir kitos, žinojau, kad tarp uždraustų dalykų yra ir savižudybė. Pradžioje kai kurios, labiau palūžusios ar veiklesnės, griebėsi peilio arba virvės, tada supratome, kaip griežtai mus stebi sargybiniai – rimbas išsyk supliaukšėdavo joms palei ausis. Sargybiniai buvo puikūs šauliai – pataikydavo iš tolo, perkirsdami diržus, iš kurių moterys tikėjosi nusivyti virvę, išmušdami iš rankų prastai pagaląstą peilį. Jie saugojo, kad liktume gyvos. Moterys buvo įsitikinusios, kad jas norima vienaip ar kitaip panaudoti, kad esama planų. Jos vaizduodavosi įvairiausius dalykus. Bet nieko neatsitiko. Mes buvome maitinamos, ne per gausiai, todėl storulės sulyso. Bet iš tikro mums nieko netrūko. Taisydavome valgį dideliuose katiluose, o nulupusios daržoves grąžindavome du peilius, kurie visuomet prastai pjaudavo. Retkarčiais gaudavome keletą metrų audinio, tad galėdavome pasisiūti drabužių – elementariai sukirptų, nes neturėjome žirklių. Audinį plėšydavome labai tiksliai. Ką tik parašiau, kad gyvenome be įvykių, nieko neįvykdavo – tai ne visai tiesa: medžiagų atraižos, kurias mums duodavo, sukeldavo didžiulį sambrūzdį. Žinojome, kurios suknelė sudėvėta taip, kad nebesulopysi, o kurios dar gali būti išgelbėta; prasidėdavo didieji skaičiavimai – buvo stengiamasi kuo geriau panaudoti naująją medvilnę. Reikėdavo apskaičiuoti, kiek prireiks siūlų, kartais likdavo medžiagos gabalų, o nebeturėdavome kuo jų susiūti. Vieną dieną Dorotėjai šovė mintis siūti plaukais. Ji prisiminė, kad labai tolimoje praeityje jais siuvinėdavo. Ilgiausi buvo Anos ir Loretės plaukai – juos ir panaudojo pirmiems bandymams. Bet bandymai buvo nesėkmingi, plaukai trūkinėjo. Paskui kažkam toptelėjo supinti keletą plaukų ir mes šį tą laimėjome:

siūlės neilgai laikė, tačiau visuomet buvo kuo jas persiūti. Sargai neduodavo mums nei higieninių servetėlių, nei tualetinio popieriaus, – dėl to moterys labai skųsdavosi. Neprisimenu, kad kada nors būčiau visu tuo naudojusis – kuo puikiausiai išsiversdavau tekančiu vandeniu, kurio visuomet buvo pakankamai. Ir kadangi nesirgau mėnesinėmis, neturėjau jokių rūpesčių, ką daryti su krauju. Būdavo kruopščiai surenkamos menkiausios medžiagų skiautės ir naudojamos sergant mėnesinėmis, paskui ilgai plaunamos vandeniu, nes labai mažai tegaudavome muilo – juodo, skysto, skirto kūnui prausti.

Fizinės veiklos stoka būtų atėmusi iš mūsų paskutines jėgas, todėl prisiversdavome kasdien truputį pasimankštinti – nuobodžiausias dalykas pasaulyje, bet net aš paklusdavau, suprasdama jos būtinumą. Sykį ar du kuriai nors moteriai buvo pasitaikę susirgti: tuomet prie maisto produktų būdavo įdedamas termometras. Priemonė suprasti, kad ji turinti pasimatuoti temperatūrą, buvo rimbas. Ir jei moteris karščiuodavo, atkeliaudavo vaistų. Regis, buvome itin geros sveikatos. Tačiau už maistą, apšvietimą ir pastovų šildymą mes tikriausiai kažkam brangiai kainavome, nors nežinojome, kam jiems šis vargas. Ankstesniame gyvenime moterys dirbo, nešiojo vaikus, su jomis buvo galima mylėtis – apie jį žinau tik tiek, jog tai buvo labai vertinama. Kokia iš mūsų nauda čia?

Šitos mintys mane nustebino. Netikėtai paslaptis, kurios man neatskleidė, ir toji, kurios nenorėjau išduoti, pasirodė menkavertės, palyginti su ta, kurią žinojo sargybiniai: ką mes čia veikiame, kodėl saugoma mūsų gyvybė?

Priėjau prie Tėjos – ji visuomet būdavo man mažiausiai atšiauri. Nusišypsojo.

– Na? Ateini papasakoti man apie savo paslaptį?

Suirzusi patraukiau pečiais:

– Nebūk tokia kvaila kaip kitos. Pažiūrėk į jas. Apsimetinėja, elgiasi taip, lyg kažką savo gyvenime dar galėtų pakeisti, priiminėja didžius sprendimus, kaip virti daržoves. Ką mes čia veikiame?

Tėja nutaisė santūrią išraišką.

– Ką nori pasakyti?

– Apie tai taip pat negalima kalbėti! Jūs leidžiate dienas, įtikinėdamos save, jog kažką žinote, ir naudojatės manimi, nežinančia, kad įtikėtumėte savo pranašumu! Niekas nesuvokia, kodėl mus taip stropiai saugo, ir jūs bijote apie tai galvoti.

– Nekalbėk visą laiką daugiskaita.

– Tuomet išsiskirk! Atsakyk savo pačios mintimis. Jei jų turi.

Mes negalime viena kitai skaldyti antausių, bet jei kalbame ramiai, o veidai neišduoda įniršio, galime apsikeisti ir šiurkščiais žodžiais.

– Kuriems galams apie tai kalbėti? Juk niekas nepasikeis.

– Štai dar viena jūsų kvailystė! Tarytum kalbėjimas skirtas tik tam, kad kas nors įvyktų. Kalbėti ir yra gyventi. Pažiūrėk, jos tai puikiai žino, todėl ir kalba ištisas valandas, nors ir nieko nepasakydamos.

– Bet ar kalbėjimas mums paaiškins, ką čia veikiame? Apie tai ir tu žinai ne daugiau nei aš ar bet kuri iš mūsų.

– Ne, bet kalbėdama aš sužinosiu, ką manai tu, tu sužinosi, ką manau aš, galbūt tai pažadins kokią naują mintį, be to, atrodys, jog elgiamės kaip žmonės, o ne automatai, kartojantys tą patį.

Ji padėjo medžiagos skiautę, kurią siuvo pintais plaukais, ir sukryžiavo ant kelių rankas.

– Kai tu sėdi, viena, užmerktomis akimis (o tu taip ir darai), ar mąstai apie mus?

– Darau, kas man patinka, nesistenk išgauti mano paslapties, aš ne išsiblaškiusi mergaitė, kurią užklumpi netikėtai.

Ji nusijuokė.

– Tikrai būtum pasižymėjusi! Tavo likimas būtų buvęs gražus ir didis!

– Mes nebeturime likimo. Galime daryti tik viena – šnekučiuotis, kad pamirštume realybę.

– Tu šaipaisi iš kalbų apie daržoves, bet vis dėlto tai, ką siūlai, yra visiškai tas pats.

Nusijuokiau. Buvo labai malonu turėti pašnekovę, tokią pat protingą, kaip aš.

– Ši tema man labiau prie širdies. Ar kas nors žino, kodėl mus įkalino?

– Ne.

– O kur kitos?

– Jeigu jų ir esama, niekas nieko nežino. Kadangi mes čia, o sargybiniai saugo mūsų gyvybes, manome, jog turi būti ir kitų, kurios kažkur gyvena, deja, neturime jokių įrodymų, o jei ir turėtume, nė viena neįsivaizduoja, kaip galėtų ką nors pakeisti. Nėra jokių ženklų. Jie surinko suaugusias, tu, žinoma, čia atsidūrei per klaidą. Iš pradžių – na, gal ne visai, nes pačios pradžios niekas aiškiai neprisimena, bet nuo to laiko, kai viskas pradeda klostytis atmintyje, mes žinome, jog visą laiką mąstėme. Jie būtų galėję tave nužudyti, tačiau jie nežudo, nušalinti, išsiųsti kitur, jeigu esama kalėjimų, panašių į šį, bet tavo pasirodymas būtų žinia, o mes neabejojame vieninteliu dalyku – jie nori, kad niekas nieko nežinotų. Pagaliau nutarėme, kad jie tave paliko čia, nes kitokio sprendimo priimti nesiryžo, ir kad jų ryžto stoka rodo tik viena – jiems terūpi, kad niekas nieko nežinotų.

Niekada nė viena moteris nebuvo taip ilgai su manimi kalbėjusi. Jaučiau, kad ji man atiduoda visa, ką turi, dėl to mane pagavo lengvas svaigulys. Jis nebuvo nemalonus. Šiek tiek priminė jaudulį, ir aš daviau sau žodį, kad pažiūrėsiu, ką iš to bus galima panaudoti savo istorijose.

– Ir daugiau nieko?

– Nieko.

Jinai atsiduso, vėl ėmėsi savo siuvinio, automatiškai jį apžiūrinėdama.

– Ir niekada nieko nesužinosime. Pasenusios mirsime viena po kitos, Dorotėja turbūt bus pirmoji, jos širdis silpna. Atrodo, jai per septyniasdešimt. Aš pati, matyt, dar ne-

peržengiau keturiasdešimties: nežinodamos metų laikų mes negalime skaičiuoti laiko. Tu būsi paskutinė.

Ilgai žiūrėjo į mane, netardama nė žodžio. O kadangi tais laikais aš intensyviai lavinau savo vaizduotę, atspėjau jos mintis: vieną dieną šioje didelėje pilkoje salėje liksiu viena. Ryte sargas paduos man maisto, kurį išsivirsiu ant viryklės, valgysiu, miegosiu ir mirsiu viena, taip ir neišsiaiškinusi mūsų lemties, nei kodėl ji mums buvo skirta. Nusterau iš siaubo.

– Argi nieko negalima padaryti?

– Tarp mūsų nėra nė vienos, kuri nebūtų galvojusi nusižudyti, bet jie pernelyg nuovokūs. Neįmanoma net pasikarti: nespėsi baigti rišti prie grotų virve susukto skuduro, o jie jau čia. Mari, kuri sėdi tenai ir šnekasi su Dorotėja, bandė nusigaluoti badu: jie vaikėsi ją su rimbu ir nedavė ramybės tol, kol ji liovėsi. Matei, kokius peilius jie mums duoda: neaštrūs, vos gali nugremžti morkas, jie net draudžia mums pačioms juos pagaląsti. Kartą, jau seniai, Alisa, viena iš labiausiai palūžusių, prisiprašė, kad kita ją pasmaugtų. Tai vyko naktį, kai jie pritemdo šviesas. Manėme, jog tada sargai žingsniuoja automatiškai, žinodami, kad mes gulime nekrutėdamos: paaiškėjo, kad jie ir miegančias stebi mus taip įdėmiai, taip nenutrūkstamai, kad iškart viską suprato: supliaukšėjo rimbai.

– Jie niekuomet mūsų neliečia.

– Kadaise buvo kitaip. Kai kurios žaizdos labai lėtai gijo. Neaišku, kodėl liovėsi. Maištauti beprasmiška. Reikia laukti mirties.

Ir ji vėl ėmėsi siuvinio. Vieną prie kitos dėjo mažiau nutrintas suknelės skiautes, kad iš jų dievaižin ką padarytų. Kai pagalvoju, tos skiautės buvo kone kilniadvasiškumas: šiltame rūsyje būtume galėjusios apsieiti be drabužių. Salės viduryje vėl matau dvi tupyklas, ir kadangi mūsų keturiasdešimt, beveik visuomet ten tupi kokia moteris ir atlieka savo reikalus. Sunku patikėti, kad jie būtų norėję saugoti mūsų drovumą, leisdami prisidengti. Stebėjau Tėją, ir į galvą atėjo

mintis: kadangi turiu likti paskutinė, vieną dieną reikėtų išmokti siūti. Nebent mirdamos moterys man paliktų savo drapanas, ir aš, skarmalų paveldėtoja, turėčiau kuo rengtis iki savojo gyvenimo galo.

Buvo liūdna. Nekenčiau savo kalėjimo draugių, nes jos buvo man abejingos. Ir jos niekada man nerūpėjo. Čia patekusios jos buvo apimtos nevilties, baimės, o aš likau atskirta, viena, maža įbauginta mergaičiukė tarp verkiančių moterų. Mirdamos jos vėl paliks mane vieną. Mane apėmė įniršis. Vadinasi, jos mąstydavo apie mūsų padėtį, ilgai sukdavo galvas, palikdavusios mane nuošalyje. Tėja pirmoji teikėsi su manimi pasikalbėti. Šis pokalbis buvo įdomus, man patiko klausytis, mąstyti, tarsi ištisus metus ji nebūtų manęs taip nepaisiusi kaip kitos.

– Kodėl tu šiandien kalbi su manimi?

Ji atrodė nustebusi.

– Bet juk tu pati atėjai pasikalbėti, – atsakė. – Tu nuolatos viena, lyg nenorėtum prie mūsų prisijungti.

Buvau besakanti, kad jos visad nuščiūva, man priėjus, bet staiga pasijutau be galo pavargusi. Matyt, nebuvau pratusi taip ilgai šnekėtis. Ji pastebėjo, kad aš žiovauju.

– Jie netrukus prigesins šviesas. Ruoškimės miegoti. Pasikalbėsime rytoj.

Aišku, užmigti nesisekė. Norėjau tęsti istoriją, kurią buvo pertraukusi Anabelė kaip tik tuo metu, kai įsivaizdavau esanti kameroje, o jaunasis sargas turėjo tuoj pasirodyti, tačiau negalėjau susikaupti. Paprastai pasakodamasi istorijas nutoldavau nuo to, kas vyko aplinkui; šįvakar viskas trukdė – moterų, tiesiančių čiužinius, vaikščiojimas pirmyn atgal, kuždėjimasis, pamažu įsivyraujanti tyla. Galvojau apie prabėgusius metus, apie širdgėlą, apie prarastus vyrus, vaikus, kurių niekados nebesutikau, apie savo motiną, nes aš, žinoma, turėjau motiną. Neprisiminiau jos, tik žinojau, kad turėjo būti kažkas, kam sakydavau mama ir ko nebuvo kalėjime. Ar ji mirusi? Kaupiau tą truputį, ką buvau girdėjusi apie katastrofą, tą

keletą žodžių: šauksmus, grūstį, tamsą ir vis didėjantį siaubą. Jos manė, kad, matyt, buvo nualpusios, gal net kelis sykius, ir kad viskas vyko labai sparčiai, bet geriau pagalvojusi tariau sau, jog tokio paaiškinimo nepakanka. Mūsų buvo keturios dešimtys, visiškai svetimų viena kitai, tuo tarpu prieš tai visos turėjome šeimas, tėvus, brolius, seseris, draugus: tik kruopšti atranka galėjo suburti krūvon svetimas viena kitai moteris. Kitą dieną Tėja patvirtino:

– Įsivaizduok, koks darbas: jie pasistengė, kad nė viena iš mūsų nepažinotų kitos. Surinko mus iš visų keturių šalies kampelių, net iš kelių šalių, pasitikrindami, kad atsitiktinai nesueitų dvi pusseserės arba dvi aplinkybių išskirtos draugės.

– Kodėl? Ko jie siekia?

– Vos neišprotėjome, sukdamos galvas. O tu buvai per maža, nieko negalėjai suprasti, be to, gulėdavai susirietusi į kamuoliuką ant žemės, neatsakydavai, kai tave kalbindavome.

– Neprisimenu.

– Manėme, neatsigausi. Kadangi buvo uždrausta vienai kitą liesti, nė viena negalėjome paimti tavęs ant rankų, paguosti, net pamaitinti. Manėme, kad tu mirsi, bet pamažu pamažu vėl pradėjai judėti. Prisiartinai prie maisto, kai mes valgėme, prarijai kelis kąsnelius. Tuomet tau girdint įpratome niekada nežadinti savo skurdžių prisiminimų, kurie, mūsų manymu, tau tik pakenktų. Ir po truputį mums įkyrėjo kalbėtis apie tai, ko nesupratome. Kokia nauda. Tie patys klausimai, kartojami metų metais, savaime susidėvi.

– Ir jūs šitaip gyvenote – su savo daržovėmis, be ateities?

– Ne, yra mirtis, – ištarė ji sausai. – Mes negalime nusižudyti, tačiau mes vis tiek mirsime. Pakanka laukti.

Kaip gyva nebuvau taip aiškiai mąsčiusi apie mūsų padėtį. Mano istorijose visados būdavo įvykių – gyvenime jų niekados nebus. Supratau, kad ji sako tiesą ir kad meilės paslaptys ne man. Galbūt jos tik vaidina išmanančios daugiau nei aš,

juk apie tai, kas tikrai svarbu visoms, neišmanė nieko. Numaniau, kad vyrai kitokie nei moterys: bet kadangi niekad nesuartėsiu su jokiu vyriškiu, argi svarbus šitas skirtumas? Vestuvėms tegu rengiasi kitų istorijų mergaitės, tariau sau.

Šita diena pasirodė man labai trumpa; nusprendžiau, jog dėl intensyvaus mąstymo. Temstant šviesai ištiesdavome keturiasdešimt čiužinių ir suguldavome. Vietos per mažai, gultai beveik lietė vienas kitą, ir kiekvieną rytą mes sukraudavome juos į krūvas po tris ar keturis, kad būtų kur vaikščioti ir prisėsti. Išsitiesiau ir pamėginau tęsti pasakojimą, tačiau neįstengiau, galva buvo tuščia, o krūtinę tarsi skaudžiai gėlė.

– Užmerk akis, – pasakė kaimynė. – Neišsiduok, kad nemiegi.

– Kodėl?

Tai buvo Fransina, viena iš jauniausių moterų, viena iš tų, kurios niekada iš manęs nesišaipė.

– Tai tu nieko nepastebi? Gyveni tarp mūsų, o lyg iš mėnulio iškritusi. Jie neleidžia nemiegoti, kai neužsimerkusi, pašaukia prie grotų, ir duoda gerti piliulių.

– Pašaukia? Bet jie su mumis niekad nekalba!

– O, jie kalba rimbais!

Supratau, ką ji turi galvoje. Kartais, labai retai, kokia nors moteris nepaklusdavo: tuomet greta jos supliaukšėdavo rimbas ir pliaukšėdavo tol, kol ji padarydavo, kas liepta. Jie nežinojo, ką reiškia pailsti, ir buvo tobulai miklūs, galėjo pliaukšėti rimbu prie ausies dvidešimt kartų iš eilės, jeigu toji, kuriai buvo taikoma, nepasiduodavo, visada atsirasdavo kita, kuri nusileisdavo. Kai Alisa, kurią jie privertė valgyti, norėjo pasismaugti į virvę susukta suknele, Klotildos nervai neišlaikė, ji puolė atmazgyti kilpą ir taip užkirsti kelią kraupiai mirties grėsmei, visada žadamai, niekada nesuteikiamai. Užsimerkiau.

– Kas tau neduoda miegoti? – paklausė Fransina.

– O kaip tu užmiegi?

Ji nutylėjo. Jaučiau, kaip aštri rauda gniaužia man gerklę.

– Ar galima verkti? Be piliulių?

– Ne. Geriau susivaldyti.

Tuomet man atsitiko kažkas keista, panorau susigūžti jos glėbyje, ir tai įvyko taip staiga, taip netikėtai, kad nebežinojau, kaip visa tai paaiškinti. Puoliau prie jos, nespėjusi susivokti ką daranti.

– Liaukis! – šnipštelėjo ji, siaubo pagauta.

Rimbas pliaukštelėjo man virš galvos. Pasibaisėjusi atšlijau; pirmą kartą buvo nusitaikyta į mane. Dar ir šiandien tebevirpu. Susigūžiau kampe, sunkiai alsuodama, tarsi būčiau bėgusi.

Bėgti? Niekados nebuvau bėgusi!

Tačiau gerai žinojau, kad mes negalime viena kitos liesti, ir kadangi nieko kita nebuvau patyrusi, man tai atrodė natūralu. Ką tik pagavęs polėkis sužadino manyje neaiškius dalykus: paduoti viena kitai ranką, žingsniuoti apsikabinus per liemenį, spausti vienai kitą glėbyje – šie žodžiai buvo mano žodyne, jie nusakė mostus, kurių niekada nebuvau dariusi. Pasivaikščiojimas? Galbūt tai primena vejas arba metų laikus – šie žodžiai suvirpindavo kažką labai tolima, lengvą aidą, kuris tačiau greitai blėso. Žinojau tik, kas yra pilkos atpleišėjusios sienos, virbai – kas penkiolika centimetrų, sargai, nepaliaujamai zujantys aplink salę.

– Ko jie iš mūsų nori? – vėl paklausiau.

Ji patraukė pečiais.

– Žinome tik, ko jie nenori.

Tėja nusisuko, ir buvo aišku, kad daugiau nesikalbės. Ji buvo pirmoji, sutikusi ilgai kalbėtis; galbūt ir bus vienintelė?

Prisiverčiau gulėti užsimerkusi, vildamasi, kad taip apsimesdama iš tikrųjų užmigsiu. Pirmą sykį suvokiau gyvenanti pačiose nevilties gelmėse. Iki šiol laikiausi atokiau: maniau, jog tai pagieža; staiga toptelėjo – atsargumas, ir visos tos moterys, kurios gyveno, nežinodamos kodėl, beprotės. Sąmoningai ar ne, aplinkybėms susiklosčius, jos išprotėjo, protai susidrumstė, nes viskas gyvenime nebeteko prasmės.

Nežinau, kiek man metų. Kadangi nesirgau mėnesinėmis ir beveik neturiu krūtų, kai kurios manė, kad dar nesu keturiolikos, vos trylikos, bet Tėja, samprotaujanti geriau už kitas, manė, kad man turėtų būti penkiolika ar šešiolika metų.

– Nežinome, ar seniai mes čia. Tavo figūra nebe vaikiška, o kai kurios iš mūsų jau seniai nebeserga mėnesinėmis. Ne dėl amžiaus. Ana jauna, be raukšlių, aš taip pat, kitos sako: mus išdžiovino ne menopauzė, o neviltis.

– Tai vyrai buvo labai svarbūs?

Ji papurtė galvą.

– Vyrai, mažyte, ir reiškė gyvenimą. Kas mes be ateities, be palikuonių? Paskutinės nutrūkusios grandinės grandys.

– Vadinasi, gyvenimas teikė tiek džiaugsmo?

– Tu taip menkai įsivaizduoji, ką reiškė turėti lemtį, jog negali suprasti, ką reiškia jos neturėti, kaip neturime mes. Pažiūrėk kaip mes gyvename: kai jie uždega šviesas, žinome, kad reikia elgtis taip, tarsi būtų rytas, paskui perduoda mums maistą, o nustatytu metu prigesina šviesas. Net nesame tikros, kad jie verčia mus gyventi dvidešimt keturių valandų ritmu – kaip išmatuotume laiką? Jie atėmė iš mūsų absoliučiai viską.

Ji kalbėjo atšiauriai, žvelgdama tiesiai prieš save: pajutau, kad vėl noriu verkti. Susiriečiau į kamuoliuką.

– Kas tau?

Ir jos balsas staiga suskambo taip švelniai, taip dainingai, kad suvirpėjau lyg nuo glamonės. Galų gale, manau, tai galima paaiškinti: kažkas nuostabaus pasklido manyje, kažkas malonaus, kad išsigandau. Ir dar labiau susigūžiau.

– Nebenoriu kalbėti, – tariau. – Man buvo geriau, kai nieko nesupratau ir visų jūsų nekenčiau, nes jūs saugojote savo paslaptis. Bet jūs jų neturite. Neturite nieko, ir nėra ką turėti.

– Kokias paslaptis, tavo manymu, mes turėjome?

Neišmanymas manęs nebežemino nuo tada, kai prisilytėjau prie žinojimo, pernelyg skausmingo, kad būtų galima ištverti.

– Kaip mylimasi, su kuo, kas įvyksta – viską. Jos pasakojasi praeities istorijas, prunkšdamos juokais, daro užuominas ir nutyla, kai prieinu aš. Maniau, jog tai svarbu, bet kas iš to.

– Vargšė mažytė, – pasakė ji taip švelniai ir liūdnai, kad man ištryško ašaros.

Matyt, jie pakentė mūsų ašaras, jei tik verkdavome ramiai, be triukšmo – rimbas nesupliaukšėdavo.

Kilo šioks toks sujudimas, nes buvo atgabenti maisto produktai. Kai mes antrąsyk per dieną pajusdavome alkį, sakydavome, kad jau vakaras. Išsivirdavome, kas būdavo, pavalgydavome, ir netrukus pritemdavo šviesos. Moterys sakė, jog prieš katastrofą buvo įprasta valgyti tris kartus per dieną: ryte, vidurdienį ir vakare, bet apetitai nemiego metu padidėdavo tik du kartus – argi patikėsi, kad jie leidžia mums gyventi tuo pačiu ritmu kaip anksčiau. Tai buvo viena iš tų vis iš naujo kylančių minčių, kuriose tačiau niekada nebūdavo nieko nauja, kadangi niekas nesikeitė. Ar nedirbdamos mes turėjome mažiau poreikių, ir pakanka valgyti du sykius? Ar mūsų kūnai taip prarado savo įpročius, kad galima miegoti kas aštuonias dešimt valandų? Tačiau argi žinojome, kiek valandų miegame? O gal jie vertė mus budėti aštuonias valandas ir apribojo naktį tik keturiomis valandomis? Arba šešiomis? Sargai keitėsi laiko tarpais, neatitinkančiais mūsų gyvenimo tarpsnių, kartais vidury dienos, kartais naktį arba dusyk per dieną. Žiūrėdama į juos ir kaupdama tą truputį, kurį žinojau, ūmai sumečiau, kad jaunojo sargo mėlynomis akimis, matyt, kurį laiką nebuvo: staiga išvydau jį, žingsniuojantį palei grotas, prisiminiau nebegalvojanti apie jį ir jau keletą dienų nebesipasakojanti istorijų. Jis man buvo vis toks pat gražus.

Nuėjau pasiimti lėkštės su valgiu ir prisėdau šalia Tėjos.

– Gražus, – paklausiau ją, – graži: manau, šie žodžiai iš ankstesnių laikų, kai kažkas vykdavo?

Ji ilgai žvelgė į mane, paskui nukreipė akis.

– Aš buvau graži, – pasakė. – Nežinau, ar tebesu, reikėtų veidrodžio. Plaukai pražilo, bet aš dar nesena, mano šeimoje moterys anksti pražildavo. Prisiminimai migloti, manau, kad įkalinimo metais man buvo dvidešimt aštuoneri. Pradžioje dar rūpėjo susišukuoti, labai krimtausi, kai pamečiau plaukų šepetį.

Ji kalbėjo pusbalsiu, tarsi sau, tačiau gerai žinojau, kad kalbasi su manimi.

– O paskui suplyšo suknelė. Graži vasarinė suknelė, madinga, su raukinukais, pasiūta iš tokios rūšies gležnų audinių, kurie neilgalaikiai. Viena iš pirmųjų ėmiau vilkėti tokiomis lyg ir tunikomis, kokias siuvamės. Dabar neliko jokios anų laikų suknelės, net skiautės buvo sunaudotos iki paskutinio siūlelio. Negali nė įsivaizduoti.

– Būti gražia – tai vyrams?

Tuo bemaž neabejojau, tačiau kartais girdėdavau prieštaringas kalbas.

– Taip. Kai kurios sakė, kad esi graži pati sau. Ką, tavo nuomone, veikti su savo grožiu? Pati būčiau galėjusi mylėti save šleivą ar kuprotą; kad mylėtų kiti, reikėjo grožio.

– Ar aš graži?

Pamačiau, kaip ji šypsosi, bet ta šypsena draskė širdį.

– Taip, – atsakė. – Taip. Tu tikriausiai būtum buvusi viena iš gražiausių, nesuniurusi ir nepikta, būtum juokusis, viliojusi vaikinus.

– Kartais aš vilioju jaunąjį sargą, – pasakiau nieko negalvodama.

– Ką tik šitai supratau.

Pasakodama istorijas, visad atsisėsdavau netoli grotų, toje pusėje, kur jis vaikštinėdavo. Žingsniuodavo lėtai, įdėmiai stebėdamas, kas vyksta narve. Jie visuomet taip darydavo. Pritūpusi, atsisukusi į jį, nejudėdavau, sekdavau akimis, stebėdavau, ir kadangi jo pareiga buvo viską matyti, negalėjo nepastebėti, jog žiūriu į jį. Tiesiog sėdi mergaitė, apsivilkusi beformę tuniką. Mano plaukai buvo ilgi, susirišdavau juos

ant pakaušio. Tačiau nežinojau, į ką esu panaši. Net nežinojau, kokios spalvos mano akys (tik vėliau pasakė Tėja), nenutuokiau, ką reiškia būti vienai gražiausių. Man neatrodė, kad kuri nors iš moterų graži: jos buvo švarios, tausojome tą truputį gaunamo muilo kūnui ir plaukams, kurie visuomet buvo gerai išplauti. Beveik visos buvome ilgaplaukės, nes neturėjome kuo nukirpti plaukų nei nagų, kurie lūžinėdavo bet kaip, kai pernelyg išaugdavo, ir atrodėme liūdnos, išskyrus tas akimirkas, kai nervingai kikendavome. Nežinau, kaip atrodžiau žiūrėdama į sargą: nugrimzdusi į keistą būseną, virsdavau žvilgsniu. Jisai niekuomet į mane nežiūrėdavo, bet, neabejojau, žinojo, kad į jį nepaliaujamai spoksau, ir tai jį glumino.

– Norėčiau, kad jis sutriktų.

– Bet kodėl? – paklausė Tėja, labai nustebusi.

– Nežinau. Kad paveikčiau jį. Jie turi rimbą ir verčia mus daryti, ką nori, tai yra – beveik nieko. Jie nieko neleidžia. Norėčiau, kad jis būtų sumišęs, sunerimęs, išsigandęs ir negalįs reaguoti. Niekada nebuvo draudžiama sėdėti ir žiūrėti.

– Jie gali uždrausti. Jie draudžia, ką nori.

– Tuomet pripažintų, kad aš esu. Jei darai, kas negalima, jie imasi veiksmų. Jei darai, kas neužginta, ir jie įsikiša, vadinasi, dėmesį patraukia ne veiksmas, o tu.

Ji buvo protingiausia iš moterų, bet ši mintis jai nebuvo atėjusi į galvą; buvau bent jau tokia pat protinga kaip ji! Kūnu perbėgo saldus virpulys; nusišypsojau jai.

– Jie maitina keturiasdešimt moterų, šildo jas ir duoda kuo apsirengti. Mes jiems neturime vardų, o ir jie elgiasi su mumis taip, tarsi niekuo viena nuo kitos nesiskirtume. O aš esu aš. Nesu keturiasdešimtoji iš kaimenės, viena iš kaimenę sudarančių galvų. Ketinu žiūrėti į jį tol, kol jis sutriks.

Minties drąsa gniaužė man kvapą. Jau daug metų mes čia, pasmerktos visiškam bejėgiškumui, smukusios, netekusios visko, neturinčios net įrankio galui pasidaryti, besitušti-

nančios dienos šviesoje – visiems matant, net ir jiems: o aš norėjau sutrikdyti sargą ir tariausi žinanti, kaip tai padaryti.

– Nieko niekam nesakyk. Nenoriu, kad moterys žinotų, kas vyksta. Jos imtų kitaip elgtis, negalėtų susilaikyti, ir tai, ką darau, prarastų galią.

– O jei visos imtume į juos žiūrėti – ar nesutriktų jie dar labiau?

– Visai nesutriktų.

Mintys topteldavo tarsi akinanti tiesa; buvau šventai įsitikinusi. Iš kur jos ėmėsi? Vis dar nežinau, bet žinau viena – tuomet jaučiau didžiulį mėgavimąsi tuo, kas vyksta mano sąmonėje.

– Tai, ką daro visi, netenka prasmės. Tiesiog įprotis, paprotys, nežinia, iš kur atsiradęs, kartojamas automatiškai. Kad jis sutriktų, privalau žiūrėti viena.

Tėja mąstė. Nesu įsitikinusi, kad ji visiškai suprato, mane įkvėpė nenuginčijamas pasitikėjimas savo jėgomis, ir niekas nesustabdys.

– Nežinau, kur visa tai gali mus nuvesti, – pasakiau jai. – Štai kas nuostabu mūsų absurdiškame gyvenime – išgalvojau tai, kas netikėta.

Ji švelniai palingavo galvą.

– Gerai, – pasakė. – Aš apie tai pagalvosiu.

Vėl atsisėdau ankstesne poza, parietusi po savimi kojas, įsmeigusi žvilgsnį į jaunąjį sargybinį.

Ar jis iš tiesų buvo gražus, ar gražus atrodė tik todėl, kad vienintelis iš vyrų nebuvo senas? Aš, taip mažai išmananti ir neprisimenanti pasaulio, nutuokiau apie požymius, ženklinančius amžių. Mačiau, kaip žyla, paskui bąla plaukai, atsiranda dėmių, seniausių moterų viršugalviuose išryškėja plikės, atsiranda raukšlių, kūnas sulysta, nukara oda, nusilpsta sausgyslės, sukumpsta nugaros. Sargo oda buvo lygi, eisena tvirta – jaučiau, kad ir mano tokia, nors ir kaip mažai erdvės buvo jai išsiskleisti; jis buvo tiesus, jaunas, kaip aš. Atrodė keista: argi neužteko senių? Galbūt jie visi mirę? Ar-

ba neišmano, kur padėti jaunuosius, nesugalvoja, kokias užduotis jiems patikėti, ir siunčia vaikštinėti tarp grotų ir sienų? Anksčiau jaunojo sargo nebuvo, pagalvojau ir pajutau, kaip ėmė plakti širdis. Ar seniai jis čia? Rodės, kad ne iš karto jį pastebėjau, dienų neskaičiavau, nežinojau, kada pradėjau istorijas, neturėjau jokio atskaitos taško. Jei neklydau, jei jis čia neseniai, tuomet pirmą kartą per daugelį metų kažkas pasikeitė. Lauke, už sienų, tame išoriniame pasaulyje, kur viskas buvo nuo mūsų nuslėpta, išskyrus maistą, kurį valgėme, ir medžiagas, kurias mums duodavo, kažkas įvyko, ir tų įvykių pasekmės atsiliepė net mums. Sargybiniai visada tokie seni, kad nebuvo įmanoma pastebėti, kaip keičiasi jų amžius. O aš patekau būdama maža mergytė, dabar buvau moteris, pasmerkta likti skaisti, bet suaugusi, tegu ir su nebaigtomis formuotis krūtimis bei nepavykusia lytine branda: aš užaugau, mano kūnu buvo galima matuoti laiko tėkmę. Senos moterys keitėsi neką labiau nei seni sargybiniai, pabalo plaukai, bet tai vyko taip lėtai, jog net nestebina. Aš buvau laikrodis: žiūrėdamos į mane moterys regėjo, kaip bėga jų pačių laikas; ar dėl to jos manęs nemėgo. Gal savo egzistavimu aš išspaudžiu joms ašaras? Čia atsiradęs jaunasis sargybinis nebebuvo vaikas. Jis buvo aukštas, vešliais plaukais, be raukšlių: kai jo veide pasirodys pirmieji amžiaus ženklai, aš palytėsiu savo odą, idant sužinočiau apie save. Jis taip pat bus laikrodis – mes sensime vienodu greičiu, aš galėsiu jį stebėti ir pagal jo eisenos lankstumą spręsti, kiek dar turiu laiko.

Taigi kažkas pasikeitė. Kažkur buvo priimtas sprendimas, lėmęs mūsų likimus, jo pasekmes galėjome įvertinti – dingo vienas iš senių, galbūt pasimirė, ir atsirado kitas. Ar tai praslydo pro akis tų, kurie rikiavo mūsų gyvenimus, ar jiems pasidarė nesvarbu, jog pateikia mums informaciją, ar jie nebe tokie budrūs?

Nenuleidau nuo sargų akių. Jie visada trise – vaikščioja pirmyn atgal po galeriją. Nesikalba. Prasilenkdami vienas į

kitą nežiūri, tačiau man pasirodė, kad stebi vieni kitus taip, kaip mus. Tikriausiai kažkas bijojo, kad jie nepažeistų įsakymų, kad nekalbintų mūsų. Vėl persmelkė žaibiška nuojauta, supratau, kodėl jie turi būti trys: negalėjo susitarti tarpusavyje, jiems irgi buvo uždrausti asmeniniai pokalbiai, galėję mums šį tą pasakyti. Jie turėjo visą laiką išlikti įtarūs kalėjimo sargai. Tie du vyrai, vaikščiojantys su jaunuoju sargu, buvo čia nuo seno. Pirmaisiais metais moterys bandė juos šnekinti, reikalauti savo teisių ar juos sugraudinti, tačiau niekas neįveikė jų užgaulaus nejautrumo. Tuomet jos nuleido rankas ir elgėsi taip, tarsi sargybinių nematytų, tarsi būtų išbraukusios juos iš savo minčių, tarsi jie tebūtų geležiniai virbai – pagaliau įsidėmi, kaip jie išsidėstę, ir į juos nebeatsitrenki. Niekas nesvajojo, kad jie dėl to galėtų įsižeisti, tačiau belaisvių išdidumas buvo išgelbėtas. Niekas jiems nebesiskundė, ir jų šaltumas nebeatrodė užgaulus. Tos sėdinčios ir nejudančios mergaitės žvilgsnis be jokios abejonės veikė daug stipriau.

Nebesipasakojau istorijų: žiūrėdama į sargybinį kūriau kitą istoriją. Reikėjo būti kantriai, bet daugiau neturėjau ko prarasti. Nežinau, kiek budėjimo tarpsnių taip prasėdėjau. Daug mąsčiau, rodės, supratau, kad reikia galvoti nebe dienų ir naktų terminais, o budrumo ir ramybės tarpsniais. Mano įsitikinimas stiprėjo: gyvename ne dvidešimt keturių valandų ciklu. Kai išjungiamos šviesos, nė viena nebūna pavargusi: moterys sakydavo, jog taip yra todėl, kad jos neturi ką veikti. Galbūt jos teisios, bet aš nežinojau, ką reiškia dirbti. Nepaliaujamai stebėjau jaunąjį sargą. Sargybiniai keitėsi ne tada, kai keldavomės, valgydavome, miegodavome, kai šmižinėdavome po visus kampus, bet neutraliais, nereguliariais tarpsniais. Prasivėrus didžiosioms durims, įeina kita pamaina. Trys vyrai, sukantys ratus aplink narvą, suėję krūvon, kartais įėjus kitai pamainai visi palieka salę, o kartais išeina tik vienas ar du. Ar yra ryšys tarp jų ir mūsų valandų? Kaip apskaičiuoti laiką? Neturiu kitokių ženklų, tik savo kūno ritmą.

Tėja sakė, kad sveiko žmogaus širdis visuomet plaka tuo pačiu ritmu – nuo septyniasdešimties iki septyniasdešimt keturių kartų per minutę.

Ėmiau skaičiuoti.

Mane labai mažai ko teišmokė. Trisdešimt, keturiasdešimt, penkiasdešimt, septyniasdešimt, aštuoniasdešimt, – turėjau gerai įsikalti dešimčių tvarką, po to susigriebiau nemokanti nei daugybos lentelės, nei dalinti. Jei nuo akimirkos, kai uždegamos šviesos, iki kitos, kai keičiasi pamainos ir pasirodo jaunasis sargas, mano širdis būtų suplakusi septynis tūkstančius du šimtus kartų, būtų šimtas minučių, – tereikėjo iš šimto padauginti septyniasdešimt du Tėjos širdies dūžius, tačiau mano širdis suplakdavo tris tūkstančius du šimtus dvidešimt arba penkis tūkstančius dvylika kartų! Nesugebėjau atlikti būtinų veiksmų. Mokėjau tik susikaupti ir skaičiuoti – pasinaudoti gautais skaičiais nesugebėjau.

– Ar gali mane išmokyti skaičiuoti? – paklausiau Tėją.

– Be popieriaus? Be pieštuko?

Ji pasiteisino:

– Nemanyk, kad esame abejingos, daug ginčijomės, kaip tau suteikti išsilavinimą. Išmokyti tave skaityti? Kaip? Ir ką – skaitytum? Dar įmanoma išmokyti skaičiavimo, bet tik mintinai – negalėjome tau parodyti aritmetinių veiksmų. Nesuprastum skaičiaus. Elena ir Izabelė išmokė tave daugybos lentelės, tikriausiai pamiršai, nes niekada jos neprireikė. Be to, kai supratai, jog tai ne žaidimas, ėmei išsisukinėti, raukeisi. Negalėjome priversti, o sargai neleidžia bausti. Mums nesisekė įskiepyti tau noro mokytis dalykų, kurie tau buvo beprasmiai, o galų gale tikrai neatrodė būtini. Aštuonikart aštuoni – o kas toliau? Kas kad šešiasdešimt keturi? Kam tave viso šito mokyti?

Žinojau, kad galima skaityti, bet niekuomet nemačiau nieko parašyta. Daugių daugiausia supratau raidžių, jų jungimo, žodžių prasmę. Moterys kalbėjo apie knygas, poetus.

– Jei kada nors išeisime, nieko nemokėsiu.

– Išeiti...

Ji įdėmiai žvelgė į mane, ir aš supratau, kad prieš jos akis plaukia paveikslai, kokių visiškai negalėjau įsivaizduoti. Tikriausiai kažkada mačiau saulę, medžius, dienas ir naktis – nieko neprisiminiau ir jei numaniau, kur nukreiptas vidinis Tėjos žvilgsnis, įsivaizduoti negalėjau.

– Deja! – ištarė ji pagaliau. – Mano vargše mažyte, tau tas negresia, bet, teisybė, jeigu taip atsitiktų, galėtum prikaišioti, kad buvome blogos mokytojos, o mes verktume iš laimės, girdėdamos tavo priekaištus.

Žiūrėjau į moteris: ką tik gavusios daržovių jos kaip visuomet bruzdėjo svarstydamos, kaip naujai paruošti kopūstus ir morkas, nors teturėjo tik vandens ir druskos. Ir jau nebeatrodė man tokios kvailos, akimirksniu suvokus, jog nieko gyvenime neturėdamos čiumpa tą truputį, kas joms atitenka, ir išspaudžia iš jo kuo daugiau, kad kiekvienu įvykio krisleliu pasotintų savo išbadėjusią dvasią.

– Vakar nuo akimirkos, kai sustiprėjo šviesa, iki jaunojo sargo pasirodymo, tai yra, kai keitėsi pamaina, suskaičiavau tris tūkstančius du šimtus dvidešimt širdies tvinksnių, o šiandien – penkis tūkstančius dvylika. Kaip apskaičiuoti laiką?

Pamačiau, kad jai užgniaužė kvapą.

– Ką! Tu suskaičiavai?

– Tai gali būti naudinga apskaičiuojant laiką.

Jaunasis sargas lėtai žingsniavo palei grotas, kiti du, atsilikę per keletą žingsnių, sekė įkandin. Jie niekuomet vieni nuo kitų nenutoldavo ir niekuomet nepriartėdavo vienas prie kito. Kalbėdama su Tėja nenuleidau žvilgsnio nuo savo grobio; jo akys niekados nenukrypdavo į mane.

– Jei tu suskaičiavai širdies dūžius, privalau bent atlikti kitus veiksmus, – pasakė ji. – Taip seniai skaičiavau! Bet kaip man žinoti, koks tavo širdies ritmas?

– Tu man sakei, koks ritmas yra normalus.

– Taip, bet vis dėlto esama individualių pokyčių, ir iš kur galiu žinoti, kad tavo širdis plaka įprastu ritmu? Net negaliu suskaičiuoti tavo pulso – draudžiama prisiliesti vienai prie kitos.

– Aš pati galiu jį užčiuopti. O tu skaičiuok. Sulig kiekvienu tvinksniu sakysiu „tuk". Palygink su savo širdies dūžiais – tai bus mūsų atspirties vienetas.

Mano ritmas buvo lėtesnis nei jos.

– Tu jaunesnė. Turbūt tavo pulsas tikslesnis nei mano, mano truputį per greitas. Ką gali žinoti?

– Ar svarbu, kad vienetas nevisiškai tikslus: svarbiausia – kad jis yra. Tegu būna septyniasdešimt du.

– Ne. Kadangi mes vis tiek negalime būti tikros, padalinau iš septyniasdešimties. Taip lengviau, ir netgi šitaip nesu tikra ar nesusipainiosiu.

Ji nutilo, žvilgsnis sustingo, ir ji ėmė murmėti. Klausiausi jos nenuleisdama akių nuo sargo.

– Tris tūkstančius du šimtus dvidešimt padalijus iš septyniasdešimties bus keturiasdešimt šeši. Tiek suskaičiavau. Stebiuosi, kad taip tiksliai. Dar kartą perskaičiuosiu.

Vienas iš senųjų sargų dvi ar tris sekundes įdėmiai mane stebėjo.

– Taip. Tikrai keturiasdešimt šeši. Dabar pabandysiu penkis tūkstančius dvylika.

Kai ji baigė, sargai spėjo apsukti visą ratą.

– Septyniasdešimt vienas ar septyniasdešimt du su dešimtainėmis.

– Taigi arba po keturiasdešimt šešių minučių, kai atsikeliama, arba po septyniasdešimt vienos, o gal septyniasdešimt dviejų.

– Keturiasdešimt šešios minutės arba valanda su vienuolika ar dvylika minučių.

Ji buvo sužavėta.

– Kaip įdomu! Kas gali būti bendra tarp keturiasdešimt šešių minučių ir valandos dvylikos minučių?

Aš nesupratau.

– Dirbdavome po septynias aštuonias valandas per dieną, priklausomai nuo darbo pobūdžio, – paaiškino ji. – Pradėdavome kasdien tuo pačiu metu arba dirbdavome

slenkamuoju grafiku, bet niekam nereikėjo konstatuoti dvidešimt penkių ar dvidešimt šešių minučių. Ką tai gali reikšti?

Tai buvo užuomina apie gyvenimo būdą, apie kurį nieko neišmaniau; galėjau tik klausyti ir mąstyti.

– Skaičiuok toliau. Suskaičiuok kitos dienos laiką.

– Kitos? Ar nori pasakyti – dienos, kuri buvo vakar?

Po pirmosios sėkmės pradėjau didžiuotis savimi. Ėmiau mąstyti, kad esama ir kitų ritmų, ne tik širdies dūžiai, stebėjau savo kūną. Žinojau, kad mėnesinės kartojasi kas dvidešimt aštuonios dienos, kaip gaila, kad negaliu pasinaudoti šiuo rodikliu, tačiau sekiau, kaip keičiasi mano apetitas. Kartais pabusdavau labai alkana – prailgdavo laukti pusryčių. Tikrai manėme, kad maistą gauname nustatytomis valandomis: bet taip nebuvo. Nuo vieno davinio iki kito kartais praeidavo trys, kartais penkios valandos. Suskaičiavusi dešimtą kartą, įsitikinau, kad jaunasis sargas pasirodo visiškai skirtingu metu. Nevardinsiu gautų skaičių, nors puikiai juos prisimenu, jie – mano minčių gimimo datos. Tėjai skaičiai pasirodė tokie keisti, kad privertė susimąstyti, ar tie laiko tarpai nėra atsitiktiniai. Bet jei patikėčiau savo širdies ritmu, jaunasis sargybinis beveik niekados neišbūdavo ilgiau nei šešias valandas. Tik pasirodęs, jis būdavo žvalus ir pailsėjęs – ilgai ir atidžiai stebėdama, puikiai jį pažinojau. O į budėjimo pabaigą imdavo ryškėti pirmieji nuovargio požymiai. Tiesa, jo žingsnis likdavo toks pat lankstus, galvą laikydavo tiesiai: negalėjau tiksliai nusakyti, kas man piršo mintį apie nuovargį. Blyškesnė veido spalva? Nebe toks skvarbus žvilgsnis? Lėtesni žingsniai?

Pamainos keitimasis nepriklausė nei nuo mūsų valgymo, nei nuo miegojimo valandų. Man tai pasirodė keista.

– Manau, kad jų laikas ne toks kaip mūsų, – pasakiau Tėjai. – Nesuprantu. Mes su jais drauge gyvename: argi nebūtų savaime suprantama, jei ir ritmas būtų toks pat?

Mačiau, kad ji nesupranta.

– Kai vienas iš sargų nepasirodo septynias ar aštuonias valandas, galima spėti, kad tuo metu jis miega. Bet metas, kai sargai miega, niekados nesutampa su mūsų miegu. Turėčiau budėti, norėdama mintyse susidaryti lentelę, kada jų nebūna.

Tėja pagalvojo, paskui suraukė antakius ir palingavo galvą:

– Ką gali reikšti du susipynę laikai?

– Tu pažinojai tikrąjį pasaulį. O man iš jo nėra ko išspausti.

Ji skundėsi, kad nesiseka mąstyti, kad neįstengia susieti tų dalykų tarpusavyje ir kad reikėtų apie viską papasakoti kitoms moterims.

– Nebemoku mąstyti. Duomenys per daug sudėtingi. Reikia pasidalinti su kitomis, sužinoti jų nuomonę.

Man, žinoma, tai nepatiko, bet supratau, kad Tėja nebepakelia šios naštos, ir sutikau. Ji kalbėjosi atsargiai, pakuždomis: pasivedėja vieną dvi moteris į šalį, įspėjusi, kad pasakys pritrenkiančių dalykų, ir paprašo elgtis taip, kad sargai neatkreiptų dėmesio. Tačiau gyvenant taip kaip mes, vien mintis būti nustebintoms kėlė sambrūzdį, ir Tėja netrukus įgudo jas nuraminti. Jau pirmaisiais metais jos išmoko slėpti savo emocijas, paskui, slenkant vienodoms, beprasmiškoms dienoms, nebeliko ko slėpti. Pažadėta naujiena glumino. Pradžioje ji net stulbino mažiau nei pati mintis, kad esama naujienos, jos sakė: Negali būti! Paskui dvejojo.

Tėja sugalvojo būdą. Iš pradžių sakė: Elkis ramiai. Ir toliau daryk tą patį ką darei: lupk daržoves, siūk, pink plaukus – tik tiek ir buvo galima daryti, – nekeisk ritmo, pajausk jį, kreipk dėmesį į savo judesius. Klausanti šios kalbos, žinoma, susidomėdavo, tačiau išlikdavo santūri. Kadangi gyvenome nuolat prižiūrimos, mintis, jog reikia paslėpti savo nuostabą, buvo greitai suprasta, ir moterys be vargo pakluso Tėjos nurodymams. Pasklido gandas, kad vyksta nepaprasti dalykai ir kad svarbiausia yra neišsiduoti. Jei ir būta šiokios tokios išorinės sumaišties, tai tokios santūrios, jog praslydo sargams pro akis.

Moterys liežuviais maldavo bet kokia dingstimi, net jei nebūdavo apie ką kalbėti; išoriškai niekas nepasikeitė. Moterys daug ką apmąstė, prisiminė ankstesnį pasaulį ir susigriebė daug ką pamiršusios. Dauguma moterų buvo menkai išsilavinusios. Jos ramiai gyveno savo namuose, rūpinosi vaikais, pirkiniais, namų ruoša – manau, ne kažin ką ir galėjo pamiršti. Pradėjo mąstyti: protas nemankštintas, sunku.

Jos nieko nesugalvojo.

O aš skaičiavau toliau. Pamažu pasiekiau tiek, kad įstengiau skaičiuoti negalvodama, plepėdama, valgydama ir net miegodama. Pabusdavau su skaičiumi galvoje: pradžioje man tai pasirodė neįtikima. Buvau įtari, paskui įsitikinau. Tėja pasakė, kad mano pomėgis galbūt nėra toks nepaprastas, tiesiog anksčiau niekam jo nereikėjo.

Buvau suskaičiavusi visus savo dūžius: netrukus susidūriau su stulbinamais skaičiais, kurių neįmanoma suskaičiuoti mintinai. Kai širdis plaka septyniasdešimt du kartus per minutę, per valandą keturis tūkstančius du šimtus, dienai baigiantis prašokdavau penkiasdešimt tūkstančių. To nebuvo galima apskaičiuoti. Taigi pakeičiau metodą: skaičiuodavau po septyniasdešimt du, mintyse sakydavau vienas, paskui vėl skaičiuodavau, ir jau būdavo du, tačiau pabūgau, kad susipainiosiu tose dviejose skirtingose skalėse. Tuomet viena moterimi pasinaudojau kaip skaitytuvu: sakau jai vienas, ji įsimena, paskui sakau du. Netrukus jos man nereikėjo, išmokau neklysti, žinojau, kad skaičiuoju teisingai. Pamažu įgudau taip, kad net nereikėjo kartoti skaičių, mano sąmonė ėmė veikti taip, kad kas septyniasdešimt dūžių įspėdavo mane. Buvau gyvas laikrodis.

Chaotiškai besikeisdamos mūsų dienos truko nuo penkiolikos iki aštuoniolikos valandų. Nuo akimirkos, kai pritemdavo šviesa (mes ją vadindavome nakties pradžia) iki kėlimosi praeidavo apie šešias valandas. Buvo akivaizdu, jog gyvename pagal sugalvotą tvarkaraštį. Reikėjo tai išsiaiškinti.

Ema pateikė beprotiškiausią variantą.

– Mes ne Žemėje, o planetoje, kuri apsisuka per šešiolika su puse valandos.

Kaip mus galėjo tenai nugabenti?

– O kaip patekome į rūsį? – paklausiau.

Nustebino, kad nė viena nežinojo. Tai, kad pati neprisiminiau nieko, tariau esant dėl to, kad buvau dar visai vaikas, ištiktas šoko (apie tai sužinojau iš Tėjos), tačiau ir kitos prisiminė neką daugiau nei aš. Atrodo, gyvenimas tekėjo įprasta vaga ir staiga, vidury vienos nakties, kuri buvo prasidėjusi kaip visos kitos, kilo šauksmai, liepsnos, sumaištis – šių dalykų aš, visuomet gyvenusi rūsio ramybėje, negalėjau nė įsivaizduoti.

– Kažkokie keisti narkotikai sujaukė atmintį, žadino netikrus prisiminimus, – pasakė Ema.

Tėja nebuvo įsitikinusi, ar tai tiesa. Buvo pasklidę įvairiausių gandų, kurių niekas nepatvirtino. Istorijos apie smegenų plovimą, genetines manipuliacijas, robotus, tokius tobulus, kad galima palaikyti žmogiškomis būtybėmis. Tačiau vienu dalyku neabejojome – nė viena iš mūsų neišsaugojome rišlių prisiminimų, leidžiančių atkurti įvykių grandinę. Net nežinome, ar vyko karas, – sakė Dorotėja. – Regiu miglotus vaizdus, liepsnas, į visas puses besiblaškančius žmones, ir man rodos, regiu save surištą, išsigandusią. Tai tęsiasi labai ilgai, aš vis bijau, bet nieko nematau.

– O aš, – tarė Anabelė, – aš net ir tiek negaliu pasakyti. Įprastas gyvenimas, kasdieniai rūpesčiai, o paskui kažkokia sumaištis, kurią man visuomet baugu prisiminti. Po to – čia, guliu ant čiužinio, ir manęs tai nestebina.

– Karai vykdavo ne taip. Bombardavimai, pavojaus sirenos.

– Karo nebuvo. Tik ne pas mus. Žinoma, gyvenome neramius laikus, bet mokyti žmonės sakydavo, kad jau seniai niekas nežinojo, kas yra ramybė.

– Mus užpuolė kinai. Arba negrai.

– Arba marsiečiai!

Jos visada taip greitai pradėdavo juoktis, ir aš ėmiau suprasti, kad ne iš kvailumo ar tuštybės – tai buvo būdas išgyventi.

– Bet kodėl mus reikėtų išgabenti į kitą planetą? Kokia jiems iš mūsų nauda?

– Aišku, jokios, – atsakė kita. – Mes vis dar Žemėje. Mus uždarė kažkokiu tikslu prieš penkiolika ar dvidešimt metų – ne, mažiau, pakanka pažvelgti į mažylę. Patalpino kaip atsargines – kažkokiam reikalui. Paskui pametė kažkokį aplanką, tarnautojas pasistengė, kad niekas to nesužinotų, mus ir toliau prižiūri, duoda valgyti, nors atsakingų už mus nėra. Mes administracinės klaidos vaisius.

– Bet šešiolika valandų! Kodėl šešiolika valandų!

– Nesuprantu ir to, kodėl sargybinių tvarkaraštyje taip pat neįmanoma rasti jokio dėsningumo. Ankstesni prisiminimai padriki, bet neabejoju, kad žmonės dirbdavo pasikartojančiu ritmu. Net reikėdavo registruotis.

– Vieną vienintelį kartą nuo tada, kai pradėjau skaičiuoti, jaunasis sargas budėjo beveik vienuolika valandų. Veidas ištįso, jis išblyško, tačiau neprotestavo. Niekuomet nepastebėjau, kad jis nekantrautų, – pasakiau aš.

Šitaip mes kalbėdavomės – tas pats apie tą patį. Bandymai prisiminti pirmuosius įkalinimo metus liko mažne bevaisiai. Rodės, moterys lėtai niro iš vidinio rūko, jausdamosi pripratusios prie savo keisto gyvenimo. Niekas neprisiminė, kad būtų maištauta. Kadaise visos turėjo vyrus, meilužius, vaikus: sumetė, jog bijodamos apie tai galvoti (nes skaudu), jos beveik viską pamiršo. Mano klausimai vėl atvėrė žaizdas. Tačiau jos manęs netildė, nes išsigando pamiršusios savas istorijas. Tėja pamažu pripažino, kad visos buvo svaiginamos narkotikais.

– Pažiūrėk į mus, pažiūrėk, kaip gyvename. Iš mūsų atimta visa, ką gali turėti žmogus, bet mes susivienijome ir, manau, išgyventume, o gal, kai esi žmogus, kitaip negali. Iš to, kas mums liko, atkūrėme tradicijas, sugalvojome etiketą.

Seniausioji pilsto sriubą į katiliukus, aš vadovauju siuvimo darbams, kai yra ką siūti, Anabelė taiko susikivirčijusias, ir mes nežinome, kodėl taip susiklostė. Ilgą laiką veikiausiai gyvenome kaip nakvišos, atsibudusios prisitaikėme.

– O kai Alisa norėjo nusižudyti ir Klotilda jai sutrukdė?

– Taigi ryškiausias prisiminimas apie sumaištį. Niekas nežino, kada taip atsitiko.

Skaičiuoju jau keturis mėnesius. Nusprendėme nebesukti galvos dėl chaotiškų mums primestų kaitaliojimų; mano širdis mums bus laikrodis. Vieną vakarą, kai temo šviesos, nusprendėme, kad yra vienuolika valandų ir kad nuo šios akimirkos pradėsiu skaičiuoti dienas po dvidešimt keturias valandas, kaip būdavo anksčiau. Kartais, kai pietaudavome, be jokio malonumo žiaumodamos virtas daržoves, kuri nors iš moterų paklausdavo, kelinta valanda, ir aš atsakydavau;

– Antra valanda nakties.

Aptemusiuose protuose visa tai gaivino maišto dvasią. Mes turėjome savo valandas, nieko bendra neturinčias su laiku tų, kurie laikė mus įkalintas, atgavome savo, žmogiškų būtybių, vertę. Nebebuvome sargybinių bendrininkės. Galinga ir tiksli mano, įniršusios mergaitės, širdis mums už grotų grąžino nuosavą sritį, sukūrėme laisvės zoną. Atsirado naujų pokštų. Kai grotos verdavosi antrąsyk ir mes gaudavome keletą kilogramų makaronų, jei pagal mano širdies dūžius būdavo aštunta valanda ryto, visad kuri nors pratardavo:

– A, štai ir pusryčiai!

Arba vidurnaktį:

– Spektaklis baigėsi, vakarieniausime mieste.

Ir mes leipdavome juokais. Prisimenu, juokdavausi ir aš, nes kai moterys ėmė gauti iš manęs tai, ką galėjau duoti – laiką, lioviausi žiūrėti į jas kaip į priešus. Nepamiršau jaunojo sargo, kai jis budėdavo, aš ir toliau žiūrėdavau į jį, atsisėdusi prie grotų, vildamasi, jog vieną dieną jisai išsiduos, parodys, kad mane pastebėjo, bet taip neatsitiko. Lig šiol tebesvarstau, kodėl, ar kad jis buvo drausmingas, ar kad iš tiesų nesusido-

mėjo, jog viena moteris, visados ta pati, nė akimirkos nenuleidžia nuo jo akių. Istorijų nebesipasakojau.

Paskatinau atsirasti tam, kas galėjo būti nauja mūsų sustingusiame gyvenime. Kol mano žvilgsnis sekiodavo jaunąjį sargybinį, nė viena neprieidavo prie manęs, leisdamos man išsiskirti, kad atkreipčiau dėmesį. Apmąstymams turėjau begales laiko. Ėmiau net būgštauti, kad įpročiai mūsų vėl neprislopintų. Rodės, kai kurios diskusijos nebesužadina itin gyvo susidomėjimo, o kai vėl pradedame galvoti apie laiko prasmę, kai kurios moterys net ima žiovauti. Jų manymu, be reikalo neriamės iš kailio, vis tiek niekas nepaaiškės, viskas tik savivalė. Galvodavau: jeigu prarasiu susidomėjimą, vėl imsiu nekęsti moterų ir jausiuos viena, tuo tarpu dabar man buvo linksma. Įsivaizdavau, kaip jos vėl žarstys sąmojus, kuriems būsiu svetima, ir mane vėl suims pyktis. Bet Tėja manė kitaip. Ji manė, kad aš klystu ir kad jos iš tikrųjų pabudo.

– Tai net pavojinga, – pridūrė ji. – Bijau, kad sargai pastebės ir vėl ims mus veikti narkotikais. Pasidarytume inertiškos, pusiau mirusios ir to net nesuvoktume – negaliu įsivaizduoti, kas dar labiau galėtų žeminti.

Su atmintimi neišvengiamai grįžo sielvartas. Susėdusios viena priešais kitą, moterys išdrįso prisiliesti prie savo skaudžių prisiminimų, ilgais pokalbiais, apčiuopomis judančiais pro kliūtis, bandė atkurti praeitį, kovojo su amnezija, kuri galbūt buvo palengvinimas, ir su baime. Įdėmiai vienos kitų klausėsi, ir kai toptelėdavo kokia mintis, neištvėrusios pertraukdavo kitos kalbą, skubėdavo dėstyti savo mintį, kad tik nepamirštų. Tačiau išoriškai buvo pastirusios, gynėsi ašarų, kurios būtų sukėlusios ant kojų sargybinius. Manęs jos neatstūmė, radau sau vietos tarp jų, nors tegalėjau tiktai klausytis.

Bet visa tai netruko labai ilgai, nes atsitiko vienas svarbus dalykas.

Noriu kuo tiksliau apie jį papasakoti, nors sunku, buvau tokia sukrėsta ir apstulbinta. Tai prasidėjo tuo metu, kai sargybiniai rakino mažąsias grotas, pro kurias mums būdavo perduodamas maistas. Katiliukus ir prikaistuvius visados laikydavome narve, sukrautus greta vandens kriauklių, bet stalo įrankius turėdavome grąžinti. Pavalgiusios mes juos prakišdavome pro virbus. Maisto produktai atkeliaudavo dideliuose vežimėliuose ant padėklų, maistą imdavome rankomis ir kraudavome į indus. Šis darbas būdavo nemalonus ir sunkus. Salės gale, kitoje grotų pusėje, prasiverdavo didelės metalinės durys, išsyk sužadindamos smalsumą. Kas šiandien? Ką galėsime pasigaminti? Du sargybiniai tempdami vežimėlį eidavo prie durų, tuo tarpu trečiasis, pasiruošęs rimbą, mus toliau stebėdavo. Pirmiausiai paimdavome samtį sriubai, keturiasdešimt šaukštų ir atšipusius peilius daržovėms lupti. Tą dieną gavome morkų ir jautienos, supjaustytos stambiais gabalais; moterys išsyk ėmė diskutuoti ar virs visas morkas iškart, ar dalį paliks triaukšti žalias. Buvo ir bulvių. Nudžiu-

gome – retai jų tegaudavome. Moteris tai stebino, nes ankstesniame pasaulyje bulvės buvo nebrangus produktas, be to, labai maistingas. Pasak Tėjos, net nevalgydamas nieko kita, tik bulves, galėjai išsaugoti sveikatą. Tačiau mums pasirodė, jog maisto labai mažai, nors apetitu nė viena nesigyrėme, gyvenome nejudriai ir beveik neturėjome ką veikti, žodžiu, pasitenkinimas netrukus išblėso. Vienas iš sargų įkišo raktą į mažųjų grotų durelių rakto skylutę. Kaip tik tą akimirką nuaidėjo siaubingai stiprus garsas.

Nebuvau girdėjusi nieko panašaus, tačiau moterys, atpažinusios aliarmo sireną, akimirksniu suakmenėjo. Baisingas kauksmas vis stiprėjo ir stiprėjo, užguldamas ausis. Nustėrau; manau, pirmąsyk nuo tada, kai išmokau, pamečiau laiko skaičiavimą. Sėdinčios stryktelėjo, buvusios prie grotų, kad paimtų maistą, atšoko. Sargybinis paleido raktų ryšulį, raktą palikdamas spynoje, ir atsisuko į kitus. Akimirksniu jie susižvalgė, paskui vienu ypu įsibėgėjo ir nuskuodė didžiųjų durų link, pastūmus durys plačiai atsilapojo (taip dar niekad nebuvo atsitikę) ir jie išbėgo.

Jie tikrai išbėgo. Pirmąsyk nuo įkalinimo pradžios rūsyje buvo tik moterys.

Pirmasis šokas akimirksniu atlėgo. Pripuolusi prakišau ranką pro virbus, baigiau sukti raktą ir ištraukiau jį su visu ryšuliu. Stumtelėjau, mažosios grotos prasivėrė. Atsitraukiau, mėšlungiškai sugniaužusi delnus, nes spaudžiau brangiausią pasaulyje daiktą. Mano vidinis laikrodis vėl pradėjo tiksėti, ir galiu pasakyti, kad taip išbuvome ilgiau nei minutę, sustingusios prieš atviras duris, dar neįstengdamos tinkamai reaguoti. Susijaudinimas užgniaužė kvapą, aš sunkiai alsavau. Bet susivaldžiau. Įsitvėrusi į virbus pašokau ir nuėjau į kitą pusę atrakinti didžiosios spynos. Raktas ryšulyje buvo ne vienas, kol pavyko rasti tinkamą, išbandžiau porą, niekad rankose nebuvau laikiusi raktų, tad elgiausi nerangiai, bet didžiąsias grotas atrakinau. Iš nuostabos sustingusios moterys žiūrėjo, kaip aš rakinu, regis, nesuprasdamos, kas vyksta.

– Eikšekit! – riktelėjau joms. – Išeikit, eikšekit!

Paskui pribėgau prie kitų durų. Neįsivaizdavau, ką tenai rasiu. Iki jų tebuvo kokie penki šeši žingsniai – to pakako, kad kiltų klausimas, ar neužšoksiu ant sargų ir ar nepuolu į pavojų, bet, tariau sau, jei reikės, jos atskubės į pagalbą ir keturiasdešimt įnirtusių moterų tikrai atsispirs prieš kelis sargus, tegu ir ginkluotus. Praėjau atlapotas duris ir atsidūriau plačiame koridoriuje. Jis buvo tuščias. Abiejose pusėse kelios durys vedė į sales, apie kurias dar nieko nežinojau.

Pirmoji prie manęs priėjusi moteris buvo Tėja, o iškart po jos – Dorotėja, toji, kuri mane kamantinėjo. Abi atrodė vienodai nepatiklios. Kažką sakė, bet nepaliaujamai staugiant sirenai jų neišgirdau. Susivokiau, kad aš ir pati kalbu, sakiau, jų čia nebėra, jie išėjo, paspruko, jau nebepamenu ką, be paliovos kartojau tą patį, tarsi neįtikimą tiesą, kurią, kad patikėtum, reikia kartoti ir kartoti. Šis kurčiųjų dialogas truko keletą sekundžių, paskui staiga sirena nutilo, lyg nustelbta savo pačios kaukimo.

– Jie išėjo, – tariau.

Dorotėja palingavo galvą. Tėja pakartojo mano žodžius:

– Jie išėjo.

Šis įvykis taip išmušė iš vėžių, kad vis tebestovėjome sustingusios, nukarusiomis rankomis. Pasirodė kitos moterys, viena paskui kitą, nedrąsiai, paskui vis labiau drąsėdamos, jos susistumdė, ir koridoriuje, pernelyg siaurame, kad visas mus sutalpintų, pasidarė spūstis. Atsitraukiau, įžengiau į vieną salę, apsidairiau. Ten stovėjo didelis stalas, keletas kėdžių, spintų. Žinoma, tą akimirką dar nežinojau visų tų daiktų pavadinimų, tik mačiau, kad yra daiktų, kurių nesuprantu, pro kuriuos greitai prasmukau, nes kambario gale pastebėjau kitas duris. Tos taip pat buvo atlapotos, jos vedė į laiptinę.

Tik šiandien sakau „laiptai“ – tuo metu nežinojau. Nežinojau, ko aš ieškau. Po teisybei, net nebuvome tikros, jog esame po žeme, moterys taip tik manė, nes nebuvo jokio

lango. Nebuvau stovėjusi prieš laiptus, bet apie juos girdėjau ir akimirksniu supratau, ką reginti. Labai sparčiai užsiropščiau keletą pakopų, paskui atsigręžiau ir pašaukiau kitas – be reikalo, nes Tėja ir Dorotėja jau sekė man įkandin. Jos žengė ne taip ryžtingai kaip aš – vėliau prisipažino dar bijojusios pamatyti išnyrančius sargus – ir prieš sekdamos paskui mane riktelėjo moterims, kad reikia būti pasirengusioms grumtis. Šios atsakė, kad jei reikės, verčiau žus, bet į narvą negrįš. O aš apie sargus nebegalvojau. Apie nieką negalvojau, lipau aukštyn tekina, pakylėta visos esybės jaudulio. Taip! Svaigulio, artimo palaimai, kurios nebeįstengiau sužadinti istorijomis nuo tada, kai ištrūkau iš savo vienatvės ir ėmiau kalbėtis su moterimis. Polėkis nešė mane taip galingai, kad, manau, jei tuo metu būtų pasirodęs sargas, kad ir du sykius už mane didesnis, būčiau jį parbloškusi ir sutrypusi; buvau pagauta pašėlusios laimės būti laiminga, ropščiausi nedusdama, nepavargdama, nors tiesia linija nebuvau žengusi daugiau dvidešimties žingsnių, skriejau laiptais kaip per sapnus, kuriuos sapnuodavau vėliau, nors jau buvau girdėjusi iš moterų. Kai pakyli, sklendi kaip paukščiai. Netrukus pamatysiu juos, nešamus oro srovių, plaukiančius be jokių pastangų, ilgai šokančius sutemose. Taip aš šokau laiptais – lengvutė, nepaliaujamai plazdendama, apimta svaiginančio skrydžio link kažko negirdėto neregėto – tuo metu dar nežinojau ko: išorės, pasaulio, kuris buvo ne narvas. Mane buvo užplūdusios ne mintys, o begalinis susižavėjimas, kuris nešė mane, ir vaizdai, kurie galbūt plaukė mano mintimis, ar tik žodžiai, kurie glūdėjo manyje ir sukilo, kad pasitiktų neišvengiamus vaizdus, dangų, naktį, horizontą, saulę, vėją ir dar daug kitų, nesuskaičiuojamų, susikaupusių per metų metus. Jie skubėjo, ginė mane į priekį. Ak, tas pirmasis kopimas laiptais! Vos jį prisimenu, akys paplūsta ašaromis, savo polėkį vertinu kaip šlovės mūšą, manau, vėl sutikčiau išgyventi dvylika įkalinimo metų, kad tik pajusčiau tą stebuklingą kopimą, įstabų tikrumą, kurio dėka tapau tokia lengva, kad

vienu ypu užskriejau šimtą pakopų neatsikvėpdama ir juokdamasi.

Staiga atsidūriau viršuje. Šį pastatą vėliau pavadinome sargine: trys sienos ir durys, taip pat atviros, prieš akis lyguma. Pašokau, žvilgtelėjau, čia buvo pasaulis.

Šviesu. Dangus pilkas, bet tai ne negyva rūsio sienų pilkuma: neaprėpiami subtilių atspalvių tumulai pamažu slydo, lengvo vėjelio genami – atpažinau debesis. Jie buvo perlamutriniai, nes iš kitos pusės apšviesti saulės. Keistas jaudulys sugniaužė gerklę, kitoks nei dvasinis pakylėjimas, užskraidinęs mane laiptais, švelnesnis ir rafinuotesnis, būčiau norėjusi jį sutūrėti, bet buvau pernelyg susijaudinusi. Lynojo. Atsitiktinai išėjome lietingą dieną, vėliau toptelėjo, jog tokiu laiku lietaus reta. Žengiau į priekį ištiesusi rankas ir veidą į tą nepaprastą vandenį, apie kurį buvau girdėjusi, bet kurio neįsivaizdavau. Keli lašai užkrito ant delnų; sužavėta juos nulaižiau. Vėjas, kad ir labai silpnas, priplojo prie šlaunų nuo lietaus permirkusią suknelę, ir šitai man pasirodė nuostabu.

– Bet kur mes? – ištarė balsas už manęs.

Dorotėja kalbėdama vos gaudė kvapą; ją prilaikė Tėja. Abi dairėsi, pasekiau jų pavyzdžiu: aplink, kiek akys užmato, matėsi tik vos ne vos kalvota lyguma, nusidriekusi nuo vieno horizonto krašto ligi kito.

– Mes lauke, – nusijuokiau aš, – ir nėra jokio sargo. Visi išėjo.

– Nuo čia iki miesto – toli, jokių ženklų apie priemiestį. Visados maniau, kad turėtume būti kokio nors stambaus centro prieigose.

Dorotėja suraukė antakius:

– Niekad nieko panašaus nesu mačiusi. Lyguma neaprėpiama, begalinė. Tai ne mano šalis – ten visuomet buvo kalnai.

Tėja atrodė tokia suglumusi, tokia susijaudinusi, kad man jos net pagailo.

– Kas mums darbo, – tariau. – Svarbiausia, kad esame lauke, kad laisvos ir kad nėra sargų.

Pasirodė kitos moterys, uždususios, nelabai tvirtai stovinčios ant kojų, mes pasitraukėme toliau nuo sarginės, kad joms atsirastų vietos. Veikiai visos čia susirinko, nustebusios žvalgėsi aplinkui, bandė susigaudyti, kur esančios, viena po kitos kartojo niekados nieko panašaus nemačiusios, bemaž išsigandusios tokioje keistoje vietoje. Nesupratau, kodėl nesimėgauja stebuklu, kad jos lauke, išsivadavusios iš narvo, mato dangų, jaučia lietų ir vėją, pranašaujantį giedrą. Visą gyvenimą jos kažko troško, bet tame, kas buvo duota, neatpažino savojo troškimo. Galbūt, kai esi pažinęs paprastą kasdienybę, niekuomet nepriprasi prie keistumų; tokius dalykus tegaliu įvertinti aš, pažinusi tik beprasmybę.

– Man baisu, – tarė Anabelė.

Ir jos susiglaudė – maža, sutrikusi grupelė vidury nepažįstamos žemės, keturiasdešimt moterų prisispaudė viena prie kitos, po įprasto narvo nejaukiai pasijutusios prieš sustingusią, neaprėpiamą erdvę, iš kurios nesulaukė jokio ženklo.

– O jei jie grįš?

Supratau, kad jos stengiasi įprasminti jas apėmusią baimę. Dairėsi į visas puses, regėjo tik akmenuotą lygumą, kur silpnai vėjelio liūliuojama siūravo tik skurdi žolė.

– Nereikia čia likti, reikia eiti, slėptis, – toliau kalbėjo Anabelė.

– Bet kur? – sušnibždėjo Fransina. – Nieko nėra. Jokio statinio, jokios pastogės, jokio kelio, tik...

Ir ji žvilgtelėjo į pastatėlį, iš kurio išėjome:

– Tik šita lyg ir kokia sarginė vidury tuštumos.

– Mes žuvusios, – pratarė kita.

Pasipylė trumpos, nebaigtos frazės, jos pleveno viena prie kitos, susidauždamos, virsdamos viena per kitą. Ūmai mane suėmė pyktis.

– Tuomet leiskitės atgal! Jeigu laukas jus baugina, apačioje tebėra narvas!

– Ak, tu ir tavo... – susierzinusi tarstelėjo Anabelė.

Ji užsičiaupė. Manau, galvojo, kokia aš akiplėšiška, maištautoja, bet drauge suvokė, jog esu teisi, išgąstis neišeis joms į gera. Aš irgi prisiverčiau susivaldyti, nujausdama, jog bemat gali įsiplieksti ginčas, kuris tikrai sukeltų nerimą ir nuteiktų visas prieš mane. Tėja išliko rami. Ji buvo mano pusėje.

– Mažylė teisi. Reikia pagalvoti ir ko nors imtis. Nesuprantu, kur sargai, kodėl jie dingo, ir dėl to man taip pat baugu. Ne taip seniai išėjo iš rūsio, o nematyti jokių pėdsakų.

– Vienuolika minučių, – tariau, – kai prasidėjo šurmulys, gal truputį daugiau, nes akimirką buvau pamiršusi skaičiuoti laiką. Kol atidarėme grotas, išėjome ir užlipome į viršų, praėjo vienuolika minučių.

– Vienuolika minučių? Mano manymu, per tiek laiko malūnsparniu ar nedideliu lėktuvu galima dingti iš akių. Bet mes negalime šitaip pranykti. Iki horizonto prireiktų žygiuoti porą trejetą valandų. Jeigu jie grįš ir vėl mus norės uždaryti, bemat taip ir atsitiks.

– Tik ne mane, – tarė Anabelė. – Geriau mirsiu, bet žemyn nelipsiu. Gali duoti kiek nori narkotikų. Manau, kad ir tiksliausiai atseikėtą dozę įstengsiu paversti mirtinais nuodais.

– Aš taip pat, – pritarė Žermena. – Pasidaryčiau galą. Kad tik užtektų valios. Neabejoju, širdį galima sustabdyti.

Tie žodžiai jas padrąsino, jos ėmė pritarti: ir aš, ir aš. Budo maištas, akivaizdu, kad šį sykį jos nesileis užklumpamos netikėtai, kaip veikiausiai kadaise, kad nepasiduos kaip įbaugintos būtybės, vedamos į skerdyklą ir nežinančios, kas ta skerdykla. Moterys atgijo. Pažvelgė į keistą kraštą, kur buvome, tvirčiau įsirėmė kojomis į žemę, kai kurios nusišypsojo.

– Lyja, – tarė Fransina.

Kaip ir aš, ji ištiesė rankas, gaudė lašus, kėlė juos prie lūpų. Paskui palietė savo plaukus, skruostus.

– Aš visa peršlapusi. Buvau užmiršusi, kad taip būna. Jau seniai...

– Daugiau nei dvylika metų, – pasakė Žermena. – Pažiūrėkite, kaip išaugo mažylė.

Jos atsisuko į mane, savo laikrodį, ilgai žiūrėjo, netardamos nė žodžio, paskui šiek tiek išsisklaidė. Lenkėsi, lietė žemę. Kai kurios nužėrė akmenis, kad paliestų pilką, sausą žemę, kurios lietus dar nebuvo sudrėkinęs. Anabelė lyžtelėjo smilių ir pakėlė, kad pajustų vėją.

– Debesys lengvi. Tikriausiai vidudienis, saulė aukštai. Jei ji sukasi kaip visuomet, vėjas pučia iš vakarų.

– Normalu, nes lyja. Lyjant visada pučia vakarų vėjas.

– Tavo šalyje – galbūt, bet mes ne tavo šalyje.

– O, ne! Ten būtų ir kalvos, ir girios!

Ir jos ėmė juoktis. Reikėjo atsipalaiduoti.

– Keista, nematyti paukščių. Ar paukščiai, kai lyja, slepiasi? – paklausė Žermena, kuri tebuvo gyvenusi tik mieste.

– Bet kur jiems slėptis? Nė vieno medžio. Vos vienas kitas krūmokšnis.

– Ir akmenys, – pritarė Dorotėja. – Nieko neišaugintum. Kaip gyva nebuvau mačiusi tokios skurdžios žemės.

– Beje, mes neturime ką auginti.

Ši trumpa frazė akimirką pakibo ore, tarytum mūsų protai ją būtų pasisavinę, čiupinėję, paskui atidėję į šalį vėlesniam laikui. Bet pėdsaką ji paliko:

– Reikia išsivirti valgyti, – pasakė Žermena. – Pietų metas, be to, aš alkana. Keista, apačioje niekad nejausdavau alkio.

Maistą palikome rūsyje, ant vežimėlio. Moterys suvirpėjo, pagalvojusios, kad norint valgyti, reikės vėl leistis žemyn.

– O kaip paruošti? Neįsivaizduoju, kaip išsivirsime!

– Nesvarbu, valgyti reikia – kad ir žalią mėsą.

– Į apačią neisiu. Geriau mirsiu badu, – pareiškė Anabelė.

Jos vėl susiglaudė – petys prie peties, matyt, stengdamosios būti drąsesnės. Kas nors turėjo ten nueiti, ir, žinoma,

aš. Tikriausiai todėl, kad kito pasaulio nepažinojau – tik rūsį. Mažiausiai jo ir bijojau. Nepasekiau jų pavyzdžiu, kai jos spaudėsi viena prie kitos, likau nuošalyje, pasidariusi jų žvilgsnių taikiniu. Supratau ir nusišypsojau:

– Aišku, – tariau. – Aš nueisiu.

Nieko nelaukdama išsyk pasukau link sarginės. Atsilikusios per keletą žingsnių, jos nusekė man įkandin, lyg padrąsindamos žygiui, kuris būtų jas taip išgąsdinęs. Ir man buvo smagu, kad jos lydi, nes laiptai man kėlė pasidygėjimą. O jeigu jie grįžtų? Ar moterys sugebėtų grumtis? Akimirką man toptelėjo mintis apie siaubingas skerdynes, regėjau save vėl: užlipsiu ir rasiu tik krūsnį lavonų, besišaipančius sargus, lūkuriuojančius manęs su ginklais. Susitvardžiau, nenorėjau pasirodyti baili, ir ėmiau leistis žemyn. Po to šimtus kartų lipau žemyn – vienas retų dalykų, kurių neskaičiavau – bet taip ir nepavyko atsikratyti nemalonaus jausmo, kad lendu į spąstus, kurie visuomet gali užsitrenkti. Kai likau visai viena, įpratau keliais akmenimis užremti sarginės duris – beprasmiškas darbas, spynos surūdijusios, jų liežuvėliai nebeslankiojo, niekada nebūdavo tokio stipraus vėjo, kad išjudintų sunkias geležines durų sąvaras. Bet taip man buvo geriau.

Kuo greičiau nusiritau žemyn šimtą pakopų, bet labai atsargiai, nes dar nebuvau pratusi leistis laiptais, bijojau pargriūti. Paskui perėjau koridorių ir susidūriau su kliūtimi: kaip užnešti didžiuosius prikaistuvius, morkas, mėsą ir vandenį? Sumečiau, kad reikėtų ne sykį čia nusileisti, tik ar įstengsiu. Prieš pusvalandį užlipau, bet nė menkiausio nuovargio – buvau taip susijaudinusi. Dabar uždusau, svaigo galva, drebėjo kojos. Tariau sau, šiaip ar taip reikia pradėti. Į vieną puodą sukroviau mėsos gabalus. Buvau pusiaukelėje, kai susitikau besileidžiančią Tėją.

– Pamaniau, vienai bus per sunku.

– Teisybė, per daug daiktų. Be to, galvojom tik apie puodus ir daržoves, – o juk reikia ir vandens, ir katiliukų.

– Reikės ir ugnį įkurti. Viršuje jos renka akmenis ir šakas, bet kaip įkursime?

Nutarėme užnešti į viršų, ką jau buvau paėmusi, paskui nusileidus apžiūrėti sales.

Vėliau daug galvodavome apie tai, ką radome, bet visąlaik trūko loginio paaiškinimo. Nebuvo nei kambarių, nei lovų sargams – labiausiai tuo stebėjosi Tėja: taigi jie čia nemiegodavo? Išeidavo kas vakarą ir sugrįždavo kas rytą? Kur jie gyveno?

– Per vienuolika minučių jie sugebėjo dingti, – murmėjo Tėja, – neaptikome jokių pėdsakų. Kažin, ar paprastas malūnsparnis gali taip greitai skristi.

Stalčiuose buvo įvairiausių įrankių: plaktukų, vinių, atsuktuvų – daiktų, kuriais turėjau išmokti naudotis, kaip ir peiliais, kirviais, veikiai turėjusiais tapti mums tikrai naudingais. Tėja susižavėjo keturiomis didelėmis kuprinėmis – ji man paaiškino, kam jos skirtos, paskui parodžiau jai krūvą mažų dėželių: tai buvo degtukai, kurie pačiu laiku išsprendė ugnies klausimą. Bet svarbiausia, aptikome daug maisto atsargų. Čia buvo krūvos konservų – juos pamačiusi Tėja šūktelėjo iš džiaugsmo. Tėjos entuziazmas juokino: ji skaitė etiketes ir vardijo patiekalų pavadinimus: rauginti kopūstai, ragu, paštetas ir daržovės, kokių nebuvo tekę ragauti. Paskui pravėrėme ledainės duris – ten buvo pilna šaldytos mėsos, paukštienos, maišų su morkomis, porais, salierais ir ropėmis. Be vargo išgyvensime.

– Negaliu tiksliai apskaičiuoti, bet, man regis, net ir keturiasdešimčiai turėtų pakakti daugeliui metų.

Ji vardijo viską, ką matė, netrukus mano protas perkaito nuo naujų žinių. Man rodos, dar ištisas valandas būtų žiūrinėjusi, bet aš ją sustabdžiau pasakydama, jog metas grįžti pas kitas, jos laukia. Paėmusios mėsos, konservų, bulvių ir degtukų užlipome į viršų. Tarp didelių akmenų moterys iš surinktų šakų įkūrė laužą.

– Dorotėja neabejojo, kad rasite degtukų, – pasakė Žermena. – Vyrai visada jų turi.

Vėl nusileidome vandens. Šįsyk su mumis ėjo dvi tvirčiausios moterys.

Kol virė valgis, lietus liovėsi, debesys išsisklaidė, aukštai danguje pasirodė saulė. Jos spėjo, jog dabar vidurdienis. Pirmuosius pietus valgėme susėdusios mažomis grupelėmis, ratu aplink ugnį, tuo tarpu rūsyje kiekviena imdavome savo katiliuką ir pasitraukdavome kas kur. Maisto buvo daug, ir pirmą sykį ne viską suvalgėme. Pasipylė pokštai:

– Pastorėsime! – sakė jos.

– Tiek metų šauniai laikytasi dietos – ir viskas šuniui ant uodegos!

Tik gerokai vėliau man buvo paaiškinta, kodėl joms taip juokinga. Moterys, kurios narve taip dažnai juokdavosi, kai išėjome, nepašmaikštavo nė sykio. Aš visados buvau rimta, tokia ir likau. Spėju, kad iš įprastinės vagos jas išmušė vienas po kito įvykę netikėtumai.

– Kiek valandų? – paklausė Žermena.

Ir aš apstulbau, nuo savo žodžių, kad dabar dešimta vakaro. Praėjo truputį daugiau kaip trys valandos, kai nuaidėjo sirena, o mes tuo metu buvome dar neseniai atsikėlusios. Taigi tikrai mus vertė gyventi neįprastu dienos ir nakties ritmu.

– Reikės nustatyti tavo laikrodį, – nusijuokė Tėja.

– Iš kur žinoti kaip?

– Šįvakar stebėsime saulėlydį: jis bus laiko skaičiavimo pradžia – nulinis laikas. Tu suskaičiuosi, kiek praeis laiko iki rytdienos saulėlydžio. Nuo vieno saulėlydžio iki kito – para, tiesa?

– Nežinau, – tarė Dorotėja. – O ar para nepriklauso nuo metų laikų?

Jos vėl leidosi diskutuoti, bet aš nieko nesupratau. Dienos vasarą pailgėja, žiemą sutrumpėja, bet nuo vieno saulėlydžio iki kito nebūtinai turi praeiti dvidešimt keturios va-

landos. Nė viena iš jų aiškiai neišmanė šios temos, net Tėja, kuri buvo labiausiai išprususi. Lioviausi jų klausytis. Šiaip ar taip, vis tiek sutems: kur miegosime?

Aišku, apie nakvynę rūsyje negalėjo būti nė kalbos, o mintis likti sarginės prieigose neviliojo. Žvilgsniu sekiau besileidžiančią saulę; man atrodė, kad iki nakties dar kelios valandos. Pasiūliau eiti antklodžių bei maisto ir iškeliauti. Bet į kurią pusę? O jei grįžtų sargai? Kaip žinoti, iš kur jie pasirodys, jei nematyti jokio kelio? Beje, kaip jie išsidangino? Tėja sakė, kad salėse nėra lovų. Vėl pasipylė klausimai, tačiau, pajutusi sumaištį, Dorotėja paragino moteris kalbėti apie tai, kas atrodė svarbiausia: reikia, jei nutartume keliauti, pasirinkti kryptį. Tėja nurodė pietus: tolumoje buvo matyti nedidelis žemės įdubimas, kuriame galėtume pasislėpti.

Moterys ilgai nerimavo, kad gali grįžti sargai, bet jie negrįžo. Jos iš lėto kratėsi baimės, o aš nelabai supratau, kodėl jos taip ilgai negali nusiraminti. Sargai išvyko per akimirksnį, nepaliko jokių pėdsakų, tarsi išgaravo: pasirodę iš niekur, į nieką ir sugrįžo. Aš tuo stebėjausi mažiau nei kitos, bet jos buvo gyvenusios pasaulyje, kur daiktai turėjo prasmę. O aš pažinau tik beprasmybę, manau, todėl akivaizdžiai nuo jų skyriausi, bet tai supratau vėliau. Buvome laisvos.

Iš tiesų mes tik pakeitėme kalėjimą.

Mudvi su Tėja kelissyk nusileidome apačion ir sunešėme į viršų būtinus daiktus. Moterys laukė sarginėje, paimdavo mūsų naštą, ir mes tuojau pat vėl leisdavomės žemyn. Trečią kartą jos mus sulaikė, susijaudinusios ir laimingos.

– Eikšekite pažiūrėti! Eikšekite pažiūrėti! Mes kai ką padarėme!

Per kelis žingsnius nuo tos vietos, kur buvome susėdusios valgyti, stiepėsi keli krūmokšniai, nelabai vešlūs, bet gana aukšti. Susibraižydamos rankas, jos išrovė patį vidurį, o iš kraštų pritvirtino antklodes. Į viršų užneštais pora kastuvų iškasė duobę. Nesupratau kam.

– Tualetas, – švytėdamos paaiškino.

– Mes vėl žmonės, – pareiškė Dorotėja. – Galime atlikti savo reikalus nuošaliai, vienumoje, pasislėpusios nuo žvilgsnių.

Įpratusi prie rūsio išvietės, ne iškart supratau, kodėl Tėja taip susižavėjo. Jos akyse net sužibo ašaros. Prisiartino prie to lyg ir statinio, stabtelėjo, nusišypsojo ir paklausė:

– Ar ten kas nors yra?

Visos nusijuokė:

– Ne. Laisva. Gali eiti.

– Čia, – tarė viena moterų, kilstelėdama antklodės kraštą ir parodydama, pro kur įeiti.

Tėja įžengė į vidų, nuleido pakeltą antklodės kraštą, ir akimirkai dingo iš akių. Kai vėl pasirodė, pasakė, jog dabar galiu aš.

Nusiskundimai, jog reikia viešai tuštintis, buvo man suteikę informacijos su kaupu – įvertinau, kaip svarbu turėti tualetą. Supratau, jog jos kviečia mane į savo ankstesnį gyvenimą, apie kurį kalbėdavo tarpusavyje. Žinojau: jos neketina manęs palikti vienos, net jeigu ir nujaučiu, jog niekuomet į jį nepakliūsiu. Tad įėjau į nedidelę, antklodėmis atskirtą teritoriją. Jos žiūrėjo į mane, užgniaužusios kvapą, aiškiai supratau, kad įteikė man itin vertingą dovaną, o aš varžiausi, nes nejaučiau jokio entuziazmo. Praskleidžiau storą, standų audinį, įėjau, antklodė man pavymui nusileido ir mane iš karto apėmė keistas pojūtis, jog vyksta kažkas nepaprasta. Širdis daužėsi, apėmė lengvas svaigulys. Apsidairiau aplink: mačiau tik spygliuotas šakas ir rusvų antklodžių klostes – širmą, atskyrusią mane nuo kitų. Suvirpėjau. Bet veikiai sumojau: pirmą kartą esu viena, jokia moteris manęs nemato, ir aš nematau jokios moters. Baisiai jaudinausi. Taip ir stovėjau, nuleidusi rankas, svarstydama savo padėtį. Ėmiau suprasti, kas yra fizinė vienatvė, tokia banali paprastai žmonijai, bet kurios aš dar nebuvau pažinusi. Tuoj pat ją įvertinau.

Laimei.

Pasinaudojau duobe, tačiau nebuvo patogu – reikėjo stovėti išžergus kojas, pasilenkus, neįprasta poza, kuri man

pasirodė labai nepatogi. Buvau patenkinta, kad niekas manęs nemato, o juk anksčiau nesivaržydavau tuštindamasi visiems matant, kai ramiai tupėdavau ant išvietės lanko. Po to paėmiau kastuvą, užpyliau žemėmis išmatas, kaip moterys nurodė, tačiau nebuvo vandens, kai panorau apsiplauti. Bet gal neišsiterliojau. Vėliau Tėja pamokė, kaip nusišluostyti lapais.

Žermena ir Fransina, įveikusios nemalonią būseną, kelis sykius mus lydėjo į rūsį, kitos moterys ruošė ryšulėlius. Kiekviena surišo keturis antklodės kampus, sukurpdama lyg ir kokį maišą, į kurį prisidėjo konservų, mėsos ir įvairių daiktų, kuriuos, mums atrodė, verta buvo pasiimti. Leidomės į kelią. Pasiėmėme tris didelius prikaistuvius su vandeniu – kiekvieną iš jų nešė dvi moterys; nusprendėme kuo dažniau keistis, idant, gink Dieve, nepavargtume ir parklupusios neišlietume. Pasirengti mums prireikė daugiau kaip valandos.

Kai pajudėjome, saulė, rodės, buvo nukeliavusi tris savo kelio ketvirčius, tikėjomės iki sutemstant pasiekti kitą švelniai kalvotos vietovės pusę.

Tėja, dvi mums padėjusios moterys ir aš jautėmės labai pavargusios. Daugiau kaip dešimt kartų vaikščiojome laiptais aukštyn žemyn po daugybės metų, kada į priekį tiesia linija nenužengdavome nė dešimties metrų, be to, dar vidutiniu žingsniu, nes sargai neleisdavo bėgioti. Pastebėjusios mūsų nuovargį, kitos perėmė dalį mūsų mantos. Pamačiusi, jog aš svirduliuoju, Dorotėja paprašė, kad kas nors paneštų mano ryšulį. Taip buvo tik vienintelį kartą, labai greitai pasijutau pati tvirčiausia, turbūt todėl, kad jauniausia. Šiaip ar taip, buvau vienintelė geriausiai prisitaikiusi, tikriausiai todėl, kad nepažinau kitokio gyvenimo ir manęs nekamavo jokia praėjusio gyvenimo graužatis.

Mūsų žingsniai netrukus pasidarė lėti: avėjome atvirais sandalais, o reikėjo eiti per akmenėlius. Jie lindo pro plyšius ir žeidė kojas. Mes šlubčiojome, kai kurios bandė eiti basomis, bet įsitikino, kad taip susibraižys. Mintis atplėšti nuo suknelės apačios keletą audinio juostų ir jomis

apvynioti kojas šovė į galvą Loretei. Nieko nelaukdamos pasekėme jos pavyzdžiu.

Kalvos viršūnėje sustojome ir atsigręžėme atgal. Didžiuliame skurdžiame kraštovaizdyje niekas nejudėjo. Patraukėme toliau, dažnai gręžiojomės, ir kai tik sarginė dingo iš akių, nutarėme stabtelėti, bet Žermena, kurios akys buvo ypač žvitrios, pasakė mananti, jog apačioje esama vandens, jo atspindžius ji turbūt regi mirguliuojant tarp krūmų. Žingsniavau, įbedusi nosį į žemę, tolydžio žiūrėdama, kad nesusižeisčiau, nors ir turėjau tas lyg ir kojines; pakėliau akis, bet net jei vėliau ir buvo progos įsitikinti, kad mano vaizduotė puiki, neįsivaizdavau, į ką gali būti panašus upokšnis tarp krūmų. Viltis pasiekti upę vėl įkvėpė visoms jėgų, ir mes nutarėme eiti toliau. Žermena neapsiriko, po pusvalandžio pasidėjome ryšulėlius, nusimetėme sukneles ir puolėme į vėsų, seklų vandenį.

Toji pirma maudynė man taip patiko, jog maniau niekada neišlipsiu iš vandens. Gulėjau išsitiesusi upelio vagoje, plaukai plūduriavo, tikrai būčiau užsnūdusi, jei po kiek laiko nebūčiau sužvarbusi.

Buvome taip pavargusios, jog rodės, net valgyti nenorime, bet atsigaivinusios ir pailsėjusios vis dėlto susikūrėme ugnį. Medis sparčiai degė, netrukus radosi žarijų, ir moterys iš vielos išlankstė lyg ir groteles mėsai kepti. Pirmą kartą ragavau keptos mėsos. Man ji pasirodė labai skani, negalėjau liautis valgiusi. Tiesą sakant, man rodos, užmigau su pilna burna!

Pabudau vidury nakties. Apstulbau: buvo tamsu! Plačiai išplėtusi akis vos įžiūrėjau savo rankas. Dangus – tamsi masė, truputį bauginanti, tarsi grasinanti užgriūti; praėjo ilgas laiko tarpas, kol supratau, kad dangus vėl labai debesuotas. Jaučiausi prislėgta ir norėdama nurimti prisiminiau, ką kartais moterys pasakodavo apie žvaigždes, kurios taip toli, apie žvaigždynus ir galaktikas. Bet tuomet mane apniko kitas nerimas – begalinės tuštumos pojūtis, svaigulys ir baimė

kristi į šią keistą tamsą, amžinai sukantis tuštumoje. Susisukau į kamuoliuką, lyg bandydama apsisaugoti, ir supratau gulinti visai prie pat kitos moters, nes ją paliečiau. Krūptelėjau, instinktyviai buvau beatšlyjanti, prisiminusi rimbą, paskui nurimau – sargų nebėra. Tačiau liestis prie kito kūno nebuvo malonu, ir aš atsargiai pasislinkau toliau. Malonumo glaustis, vieną naktį narve pastūmėjusio mane prie Fransinos, daugiau neišgyvenau. Kažkuri pridengė mane antklode – šis keistas rūpestis sujaudino.

Nejudėdama gulėjau tarp miegančių moterų, amžinų savo bendrakeleivių. Lengvas vėjelis virpino lapus; klausiausi šio naujo garso. Buvau patekusi į kitą pasaulį, visiškai man svetimą, ir nuo ryto be paliovos mokiausi jį pažinti. Mane persmelkė laimės banga: kad ir kas atsitiks, rūsį palikau ir, kaip kitos, žinojau, jog geriau mirsiu, bet į jį negrįšiu. Jau nebesupratau, kaip galėjau ištverti gyvendama tenai. Tariau sau, jeigu nė viena nemirė, vadinasi, sielvartas nežudo.

Stebėjau, kaip brėkšta diena. Tiesiog akyse giedrėjo dangus, sklaidėsi debesys, išaušo. Pradžioje šviesa buvo pilka, paskui, juo aukščiau kilo saulė, juo labiau ji spindėjo auksu. Išgirdau čiulbant pavienius paukščius, mačiau, kaip jie labai aukštai skraidė. Moterys po truputį budo, atrodė nustebusios, tartum per naktį būtų pamiršusios, jog jos ne rūsyje, paskui nusijuokė ir pašaukė viena kitą. Nuėjome prie upės praustis ir slampinėdamos truputį toliau aptikome vietą, kur upė gana gili – buvo galima paplaukioti. Tėja prilaikė mane, norėjo išmokyti braso, bet aš bijojau ir nesugebėjau daryti to, ką ji rodė, tik nusibraižiau kelius į žvirgždą. Vis dėlto išmokau vandenyje atsigulti ant nugaros ir maloniai leidausi nešama silpnos srovės. Paskui sudorojome keletą konservų dėželių. Moterys įkūrė ugnį ir sužėrusios krūvon karštus pelenus, sumetė bulves. Taip praleidome didžiąją pirmosios dienos dalį, smaguriaudamos, dažnai eidamos maudytis, gulėdamos nekaitrioje saulėkaitoje. Tačiau sargų baimė nėjo iš galvos, todėl nutarėme, jog bus geriau, jei dvi

trys mūsiškės visą laiką budės šlaito viršūnėje stebėdamos sarginę. Kai atėjo mano eilė, nenorėjau, kad kas nors mane lydėtų, maniau, bus malonu pabūti vienai.

Vakare vėl pasigirdo klausimai: kur mes? Ką darysime? Ar čia Žemė?

Laikas nuo vieno saulėlydžio iki kito, mano nuomone, truko truputį daugiau kaip dvidešimt dvi su puse valandos. Buvo aišku, kad to neįrodysi, nes iš tiesų niekas nežinojo, kokiu ritmu plaka mano širdis. Nė viena nebuvo girdėjusi apie tokią žvirgždėtą dykumą, kur klimatas toks švelnus, bet visos vieningai pripažino nedaug keliavusios, be to, ankstesniame gyvenime ne itin domėjosi geografija. Joms pakako savo gimtų apylinkių ir vieno kito pasivaikščiojimo palei miestą, kur jos gyveno. Žinoma, filmuose buvo mačiusios daugybę šalių, kuriose neteko pabuvoti, bet Žemė tokia didelė! Tačiau joms pasirodė keista, kad augmenija čia tokia skurdi: kelios nedidukų medelių giraitės, medeliai atrodė matyti, jie buvo panašūs į visžalius ąžuolus, buksmedžius, maumedžius – deja, moterys nedaug ką atsiminė! – ir reta žolė. Nepastebėjome jokios laukinės gėlytės, nors tai nieko nereiškė, nes galbūt nebuvo žydėjimo metas. Jas nustebino, kad labai mažai vabzdžių, bet iš viso to, žinoma, jos neįstengė padaryti kokių nors išvadų. Dirva driekėsi iki horizonto ilgomis vilnimis, kurias pavadinti kalvomis, atrodo, būtų netikslu. Bet kaip įsileisti mintį, kad mes ne Žemėje?

– Reikia ieškoti miestų, – sakė jos.

O jei miestai priklauso sargams? Vėl pakliūti jiems į nagus? Kilo daug tuščių diskusijų, nes, kaip vėliau paaiškėjo, mes niekada nepriėjome miestų. Neskubėjome leistis į kelią, buvo gera būti gryname ore, maudytis upėje ir valgyti kiek lenda, mes aptingome ir keletą dienų praleidome pakrikai diskutuodamos; atėjus malonumų metui mūsų pokalbiai lengvai nutrūkdavo.

Nebejaučiau tūžmastingo anų dienų priešiškumo, pyktis išsisklaidė, nebeieškojau su neapykanta savo draugių trū-

kumų ir kvailumo: vis dėlto supratau, kad joms sunku būti nuoseklioms ir kad jos neįstengia logiškai samprotauti. Vienintelė Tėja buvo išimtis. Jos pasakojimai vertė mane patikėti, jog tokie mąstymo sutrikimai, matyt, atsirado nuo narkotikų, kuriais jos buvo svaiginamos ir galbūt aš pati taip pat būčiau galėjusi užaugti protingesnė ir geriau mąstanti negu vėliau, kai likau viena: antai, kai suradau kelią, netoptelėjo mintis eiti juo abiem kryptimis, apie tai pagalvojau tik šiomis paskutinėmis dienomis, kai eiti jau neįstengiu. Be to, moterys buvo menkai išsilavinusios, prieš įvykius, kurių niekaip nesugebėjome paaiškinti, jos rūpinosi namų ūkiu, augino vaikus – o jei ir turėjo darbą, tai pardavėjos, restorano padavėjos, kasininkės – apie tuos smulkius amatus sužinojau po truputį. Mokslo ragavusi buvo tik Tėja: keletą metų dirbusi mašininke, ji norėjo tęsti mokslus, norėjo būti medicinos seserimi, diplomą gavo prieš pat įkalinimą. Daug ką pamiršo. Kitoms moterims trūko įžvalgumo, jos nemokėjo tvarkyti savo gyvenimo, jų įpročiai buvo sustabarėję, jos nesistengė prisiminti dalykų, kurių neprireikė. Daugelis tokios ir liko, nes Dorotėja, Tėja ir aš prisiėmėme atsakomybę už visų mūsų gyvenimus.

Anksčiau Dorotėjos neapkenčiau, nes ji norėjo visoms vadovauti tik todėl, kad buvo vyresnė: pastebėjusi, kad ji pirmoji pagalvoja apie būtiniausius dalykus, ėmiau ją gerbti. Kaskart, kai moterys, pradėjusios ginčytis, pamiršdavo apie ką, Dorotėja taktiškai jas pertraukdavo, pasiūlydama geriausią sprendimą. Supratau, kad ji nuovoki, todėl ją ir gerbia, bet nebuvau linkusi laukti, kol ji įsakys – norėjau elgtis kaip ji. Po kelių dienų konstatavome, kad maisto produktai sumažėjo perpus.

– Reikia nueiti ir atsinešti daugiau, – pasakė ji, – suskaičiuosime viską, kas apačioje. Po to nuspręsime, ar liksime čia, ar iškeliausime.

Jos galvoje tas „mes“ kol kas tereiškė Tėją ir ją, bet žinojau, netrukus tarp jų būsiu ir aš.

Mudvi su Tėja lydėjo apie penkiolika moterų. Jos nelips žemyn, bet padės nešti, ką paimsime. Tebebudėjome – nors man tai atrodė beprasmiška. Prisipažinau Tėjai.

– Gal tu ir teisi, – atsakė ji, – bet ir aš geriau jausiuosi, jei kas nors bus viršuje. Ką gali žinoti. Niekas nežino, nei kodėl jie išsidangino, nei kuo. Negali būti tikras, kad nesugrįš.

Neginčytina tiesa. Nieko negali numatyti pasaulyje, kurio taisyklių neišmanai.

Tad vėl sukorėme kelią, vedantį į sarginę, ir kuo labiau artėjome, tuo tylesnės darėmės. Nebuvau plepi, bet visą laiką gyvenau apsupta žodžių, dabar tebuvo girdėti, kaip gurgžda po kojomis žvirgždas.

– Jeigu nutarsime keliauti, reikės geresnio apavo, – pasakė Tėja. – Sandalai suplyš po dviejų dienų žygio.

Beskubėdamos laukan, praėjome pro sales jų neapžiūrėjusios, bet, man rodos, eidama pastebėjau aulinius batus, panašius į sargų.

– Tik kad mūsų keturios dešimtys! – ištarė Žermina.

– Kai eini basomis, suragėja oda, gal reikės...

Bet sakyti ji nebaigė, nė viena nesileido į kalbas. Artėjome, neaiškus nerimas gniaužė žadą. Nejučiomis sulėtinome žingsnį.

– Niekas nepasikeitė, – prabilo Anabelė, kai atsidūrėme prie sarginės.

Dvelkė švelnus vėjelis. Kai tylėjome ir nejudėjome, jis mums į ausis niūniavo vis tą pačią gaidą. Tądien vėl atplaukė debesys, dangus buvo aukštas ir vaiskus. Pamačiau, jog mano bendrakeleivės virpa.

– Eime, – ištariau.

Atėjome iš lauko; pasišlykštėjusi atšokau: belipant antrą trečdalį laiptų atėmė kvapą. Tėja paaiškino:

– Čia mūsų pačių kvapas. Tu jau atpratai nuo jo. Ventiliacijos sistema šiek tiek apvalo orą, kvėpuoti galima – ne daugiau.

Tada išgirdau tą patį duslų garsą, lydėjusį mane visą gyvenimą, ir susigriebiau, jog atsidūrusi lauke buvau kiek sutrikusi jo negirdėdama.

– Ir šviesa dega, – pasakiau. – Argi neturėjo užgesti?

– Kaip žinoti, kas šiame pasaulyje normalu? Šiaip ar taip, mums pasisekė! O juk ir svajot apie tai nesvajojome.

Lempos niekada neužgeso.

Nė viena neturėjome noro įžengti į didžiąją salę, kur buvo narvas. Vis dėlto ryžomės, ir neatidėliodamos, kad ši prievolė nedrumstų malonumo apžiūrėti. Neaiškios baimės virpulys išblėso, pamačius, kad viskas čia taip pat, kaip mums išvykstant. Ketinome pasiimti čiužinius, nes miegojome tiesiog ant žemės, nulygintos kastuvu, vis pašmaikštaudamos, kad praradome vienintelį rūsio patogumą.

– Bus per sunku, – pasakiau. – Neįsivaizduoju, kaip juos nešimės, jei keliausime. Galime užkelti į viršų, bet jų prireiks, tik, jei nutarsime pasilikti.

– O kodėl pasilikti? Reikia ieškoti civilizacijos.

– Kokios?

Tėja pažvelgė į mane.

– Ką turi galvoje?

Gūžtelėjau pečiais.

– Savaime aišku. Ši planeta – jų, ką mes rasime? Aišku, savo įkalintojus. Visai to nenoriu.

– Manai, mes ne Žemėje.

Bet ji ne klausė, ji teigė. O aš pati ne kažin ką išmaniau apie tai, ką pasakiau. Ir niekados daugiau nesužinojau.

Paskui nuėjome į salę, esančią dešinėje, kur stovėjo stalas ir keletas kėdžių. Išilgai sienos buvo išrikiuotos šešios aukštos siauros spintos; Tėja sakė, kad tokios būdavo kontorose, jos visąlaik statomos žmonių darbo vietose, kad susidėtų savo daiktus. Spintos buvo praviros. Visose radome po dvi poras aulinių batų (neprisimenu, kad būčiau juos mačiusi būtent čia). Tėja juos išėmė ir padėjo ant stalo. Dar radome po dvejus marškinius, dvejas apatines ir dvejas viršutines kelnes.

– Gali praversti. Bet vien jų nepakaks.

Viename stalčiuje buvo siūlų, adatų ir kitokių man nematytų daiktų.

– Žirklės, sagos ir užtrauktukai – viskas, ko jiems reikėjo uniformoms taisyti, – paaiškino Tėja.

Daugiau neradome nieko. Ji atrodė suglumusi:

– Nei nuotraukų, nei laiškų, jokių asmeninių daiktelių, aišku, juk jie čia negyveno. Tikriausiai viską paliko kitur. Išsidangino taip greitai; net nespėjo savo daiktų susirinkti.

Ji nutilo raukdama antakius.

– Kas yra?

– Bet jeigu jie čia negyveno, kam marškiniai ir batai?

Galiausiai gūžtelėjo pečiais.

Atsidūrėme kitoje pusėje, perėjome kambarį, kur buvo sukrautos konservų dėžutės, ir įžengėme į ledainę. Tėja kurį laiką žiūrėjo į termometrą, pakabintą ant durų.

– Žemiau nei penkiasdešimt laipsnių! Jie norėjo, kad maisto ilgam užtektų. Galbūt nedažnai atveždavo.

Skubiai išnešėme, ko mums reikėjo. Viduje buvo labai šalta, kaip gyva nebuvau patyrusi tokio jausmo, šaltis atrodė skausmingas. Matydama kaip tirtu nuo šalčio, Tėja atnešė antklodę ir padavė man apsigaubti.

– Saugokis, kad nesusirgtum. Nežinau, kuo gydyčiau, dar neradau vaistų. Bet jie mums duodavo vaistų! Sėskis ir pailsėk, pašildysiu vandens.

Kitame kambaryje radome viryklėlę ir prikaistuvį, kur kas mažesnį už tuos, kuriuose maistą virėme mes. Tėja paieškojo, ką būtų galima įberti į gėrimą, kurį ketino paruošti man, ir nustebo, vieno maišelio dugne teradusi kelis arbatžolių stiebelius. Naujas skonis man nelabai patiko, tačiau klusniai išgėriau ir sušilau.

Paskui vėl grįžome į pirmąją salę. Tėja ėmė ieškoti kavos, kitų arbatos pakelių, tačiau nerado nieko, ką galima būtų užplikyti. Nelabai kuo galėjau padėti, nes nemokėjau skaityti, etiketės man ne kažin ką sakė. Čia buvo daug įrankių, tokių daikčiukų mums netrūko, nebent kad suprastume, ko-

dėl jie čia sukrauti. Be vinių ir plaktukų, čia dar buvo pjūklų, oblių, įvairiausių žnyplių, kirtiklių, kastuvų ir keli peiliai konservų dėželėms atidaryti. Tėja išvardijo dar kitus daiktus, bet nei jų pavadinimų, nei paskirties vėliau nebeprisiminiau, nes neturėjau progos jais pasinaudoti.

Paėmėme pjūklus ir kastuvus. Aptikome didelę atsargą antklodžių, panašių į tas, kuriomis klodavomės mes, bet naujų. Matyt, antklodės buvo skirtos mums.

– Turint galvoje, kad jos negreit susidėvi, čia jų dviem šimtams metų! – pasakė Tėja.

Į jas susikrovėme nešamą viršun mantą ir surišome.

– Visko nepanešime – per daug prisikrovėme, ilgus metus beveik nieko neveikėme, nusilpome.

Vien mintis apie laiptus baugino, o ir kaip paeiti su tokia našta?

– Galėtume pasinaudoti vežimėliu, – tariau, – gal pavyks jį užnešti į viršų.

Vežimėlis buvo sunkus ir platus. Kadangi laiptai kilo tiesia linija, neturėtume įstrigti, tačiau ar pajėgsime užtempti?

– Pabandykime.

Užlipusios dešimt pakopų pritrūkome kvapo. Reikėjo nešte nešti, kad nesugadintume ratų. O koks vežimas be ratų?

– Jei Žermena – ji drąsi ir tvirta – sutiks padėti, mes jį užboginsime.

Šūktelėjome, tikėdamos, kad moterys lūkuriuoja prie pat įėjimo. Žermenos nė prašyti nereikėjo. Lėtai pakilome į viršų, vis stabčiodamos, kad nepavargtume. Fransina ir Anabelė, pamačiusios, kaip mes atrodome, įveikė pasibjaurėjimą ir nulipo paimti mūsų paruoštų maišų. Mėsos paėmėme tik porai dienų, kai reikės, ateisime ir vėl pasiimsime; palikome ir čiužinius – per sunkūs. Rūpestingai uždariau ledainės duris ir paskutinę akimirką paėmiau kėdę Dorotėjai.

Grįžome labai pamažu. Reikėjo valyti kelią, kad pravažiuotų vežimėlis, ir mes, tiesą sakant, pasijutome tiesiančios nedidelį keliuką. Anabelė pirmoji nuskubėjo kviestis pagalbos.

– Bet pastebėję kelią jie sužinos, kur mes! – pasakė viena jų.

Tėja ir Žermena trūktelėjo pečiais. Išdrįsusios nusileisti rūsin, visos pamažu įsitikino, kad jie nebegrįš. Apleistose salėse tvyrojo kažkas galutinio, stigo kažkokių pėdsakų, negalėjai įsivaizduoti, kad kas nors pasirodys ir pareikš: „Čia mano".

Spėriai organizavome darbo brigadą: kelios moterys ėjo priekyje, rinkdamos nuo kelio akmenis, kitos sekė įkandin, kastuvu lygindamos žemę. Sulig mažiausiu pasipriešinimu stabdydavome vežimėlį ir šalindavome kliūtis. Kadangi vežimėlis buvo labai sunkiai pakrautas, jį išjudinti teįstengėme kelios. Kai atėjome, degė laužai, mūsų laukė kepta mėsa. Dorotėja valgė sėdėdama ant kėdės; mes susispietėme aplink ją.

– Metas kilti, – pasakė ji. – Mums nedera čionai įsikurti ir kaip parazitams gyventi rūsio atsargomis. Privalome būti žmonės – turime išsiaiškinti, kokia čia vieta, kas mus įkalino ir kodėl. Nenoriu mirti sėdėdama ant kėdės vidury nežinia ko.

Keista, ji taip tiksliai nusakė savo likimą.

– Turime antklodžių ir daug siūlų: pasisiūsime kuprines, kiekviena neš, ką pajėgs. Nesvarbu į šiaurę ar pietus eisime – vis tiek nežinome, kur yra tai, ko ieškome.

– Ir ar apsidžiaugsime radusios, – murmtelėjo Tėja.

– Žermena, Tėja ir mažylė grįš į rūsį konservų. Reikės apskaičiuoti, kiek suvalgome kasdien, ir pažiūrėti, ar įstengs viena moteris panešti dviejų mėnesių maistą. Mes žygiuosime. Pasidarysime ištvermingos, netrukus tikrai įveiksime dvidešimt–dvidešimt penkis kilometrus per dieną, tūkstantį ar tūkstantį penkis šimtus per du mėnesius: per tą laiką tikrai ką nors sutiksime. Jei ne...

Ji suvirpėjo. Stojo trumpa tyla, ją pertraukė Tėja:

– Jei gabensimės maisto atsargų dviem mėnesiams, galėsim žygiuoti tik mėnesį: reikės numatyti sugrįžti.

Tebetvyrojo tyla. Nė viena nenorėjo tikėti, jog nieko nerasime: bet naktimis nebūdavo matyti jokios šviesos. Kadaise būta gyvybės ženklų: kelių, lėktuvų – net virš dykumų. Ta dyka plynė ir nebylus dangus dvelkė negyvenama žeme.

– Iškeliausime po dviejų dienų. Rytoj siūsime kelionmaišius.

Tą vakarą dangus išsiblaivė. Po saulėlydžio, kai tamsa sutirštėjo, ilgai stebėjau žvaigždes. Išsitiesusi ant nugaros Tėja gulėjo nejudėdama, atmerktomis akimis.

– Nemiegi?

– Svarstau, ar šis dangus tikrai Žemės. Nerandu Didžiųjų Grįžulo Ratų – vienintelio žvaigždyno, kurį atpažindavau. Kitame pusrutulyje būdavo Pietų Kryžius, bet nežinau, kaip jį atskirti nei kur žiūrėti.

Kitą dieną buvome labai užimtos. Kelis sykius suvaikščiojome į rūsį maisto, į keturiasdešimt krūvų padalijome įrankius, kastuvus ir prikaistuvius. Dešimt moterų siuvo kelionmaišius, stengėsi, kad būtų tvirti. Norėjome pasiimti vežimėlį, bet keliaujant jis tik trukdytų. Nesuprantu, kodėl tuo metu atrodė taip svarbu jo nepalikti, tarytum būtume nujautusios savo lemtį ir iš anksto įnirtingai ją neigusios. Tėja norėjo pasiimti bent ratus, ji kažką painiai aiškino apie techniką. Įdėmiai apžiūrėjusi vežimą sugalvojo, kaip jį išardyti. Kiekviena paėmėm po dalį. Nešėmės ir kėdę.

Su senutėmis – Dorotėja, Eliza ir Margarita – žygis buvo gana nespartus. Tolydžio stabčiodavome, kad jos pailsėtų, o kai kelias imdavo kilti aukštyn, kad ir kaip nuožulniai, senosios moterys niekuomet negalėjo įveikti jo neatsikvėpusios. O aš žengiau priekyje, nekantraudama sužinoti, kas kitoje pusėje, ir visados nusivildama, nes rasdavau tik lygumą, neaukštas kalveles ir kitą šlaitą. Moterys žiūrėdavo į mane grįžtančią, vildamosios, gal pamačiau gyvenvietę, kelią, kokį ženklą – o aš purtydavau galvą. Perėjome tris plačias daubas, saulė leidosi, kai vėl išvydome upokšnį, mažesnį nei ankstesnis, ir nusprendėme prie jo apsistoti. Netrukus įsirengėme

stovyklą: akmenų laužavietę, duobę krūmuose – išvietę, trimis antklodėmis atskirtą nuo aplinkos. Vakarienę valgėme tylėdamos – nusivylimas jau pradėjo leisti savo daigus.

– To ir reikėjo tikėtis, – pasakė Tėja. – Jie įrengė rūsį atokioje vietoje – tikriausiai, kad niekas nesužinotų.

Moterys tuoj pat įsitvėrė šios idėjos. Jos nenorėjo liūdėti ir netrukus rado būdą, kaip sena įkalinimo tema užmegzti naujas diskusijas. Veikiai vėl suskambo juokas. Saulei leidžiantis Rozetė uždainavo.

Buvau apstulbinta. Kaip gyva negirdėjau muzikos, žinojau tik, kad ji egzistuoja. Žiūrėkite, pasakė Anabelė, koks gražus dangus! – ir visos nukreipė akis į saulėlydį. Netikėto spalvų tviskesio akivaizdoje tuojau pat nuščiuvo reti šūktelėjimai. O aš nežinojau, kas yra spalvos, niekada nebuvau mačiusi tų švelnėjančių rausvų, rausvai violetinių tonų – tik rūsio pilkumą. Ilgi purpuriniai gaisai pamažu dažėsi violetine spalva, kai kurie debesys rodėsi žali – pro juos veržėsi auksiniai šviesos spinduliai. Man užgniaužė kvapą, ir buvau besikreipianti į Tėją, kai tyloje nuaidėjo Rozetės balsas – skardus ir galingas. Mane persmelkė tarsi koks virpesys, tolimas jaudulio aidas. Jis užsitęsė, išspausdamas iš akių ašaras. Rozetė dainavo ilgai, kitos moterys jai tyliai pritarė, saulė pasislėpė, tarsi palydėta ilgos, tylios ovacijos, ir lygumą apgaubė sutemos.

Vėliau miegodama jutau, kaip iš apačios mane kilsteli rankos – Tėja apkamšė antklode. Šįsyk neatšlijau, išvengiau judesio, kuris priminė sargus ir rimbą, bet nebeužmigau. Užgulė kažkoks neaiškus nerimas. Išblaškė jį žvaigždės – jos mane kerėjo. Ilgai žiūrėjau į jas, atrodo, sustingusias ir vis dėlto judančias taip lėtai, kad neįstengiau sekti jų tako. Galvoje tebeaidėjo Rozetės daina.

Užsimaniau į tualetą. Grįždama pastebėjau, kad kai kurios moterys įsitaisiusios atokiau – dvi po viena antklode – ir apsikabinusios. Atrodė keistai. Pasitaikius progai papasakojau Tėjai; ši gūžtelėjo pečiais ir pasakė, kad jos viena kitai duoda, ką gali. Nekamantinėjau – Tėja atrodė sumišusi.

Žingsniavome dvidešimt šešias dienas, kiekvieną vakarą mus apimdavo liūdesys, paskui nuaidėdavo Rozetės daina. Kiekvienąsyk kita. Iš pradžių ji dainavo kadaise išmoktas melodijas, paskui ėmė kurti pati, šitaip ugdydama talentą, kurį nė nenumanė turinti. Dvidešimt septintą žygio dieną, per vidurdienio poilsį, pasielgiau kaip visuomet: kol moterys ruošė valgį, patraukiau pirmyn ir pirmą sykį šį tą pamačiau: vidury ilgos atšlaitės, kuria leisimės pavalgiusios, buvo matyti nedidukas keturkampis statinys. Jis buvo toks panašus į sarginę, kurią palikome, jog iš pradžių pamaniau, kad apsukome ratą. Bet gamtovaizdžio kontūrai buvo kiti, šioji sarginė nestovėjo vidury plynės ir durys atsivėrė ne į pietus, kaip mūsiškė, o tiesiai prieš mane. Buvau bepuolanti tenlink, bet susigriebiau, reikia pranešti kitoms. Grįžau plačiai mostaguodama rankomis – palikusios laužą ir puodus jos tekinos atkurnėjo pas mane. Prisiverčiau palaukti. Jau buvau tapusi gera draugė.

Jos pribėgo. Net Dorotėja, kad ir labai uždususi. Mudvi su Tėja ją prilaikėme, kol kopė į šlaitą, buvau patenkinta, ši pareiga tramdė mano nekantrumą. Akimirką stovėjome susispietusios priešais praviras duris – apstulbusios, išsigandusios: o jei ten sargai? Žengtelėjau, patraukiau duris į save. Vyriai buvo surūdiję, nepasidavė, patraukiau stipriau – durys girgždėdamos atsidarė. Pamačiau pirmas laiptų pakopas; degė šviesa. Tvyrojo nemalonus tvaikas. Įėjau, man pavymui nusekė Tėja ir Dorotėja; ėmėme leistis žemyn. Tylėjome, tarsi mus jau būtų pradėjusi slėgti nuojauta to, ką turėjome rasti.

Tvaikas vis stiprėjo; nebuvome įveikusios nė pusės laiptų, o nebuvo kuo kvėpuoti. Drąsiausios moterys leidosi išsyk paskui mus, girdėjome, kaip jos šūkčioja. Dorotėja stabtelėjo, atsiplėšė suknelės apačią ir pasidariusi iš jos lyg ir kaukę, prisidengė nosį. Pasekėm jos pavyzdžiu; tvaikas buvo beveik toks pat stiprus, bet atrodė, kad mes nuo jo atsiribojome. Leidomės toliau, stengdamosios kvėpuoti kuo silpniau, vis stabčiodamos, kad pavargus nereikėtų giliai alsuoti. Viena po kitos moterys pritilo, tebuvo girdėti, kaip tyliai pakopa

po pakopos šiurena mūsų žingsniai. Atsidūrėme apačioje. Didelės medinės durys buvo atlapotos, kaip ir mūsų rūsyje sirenos dieną. Praėjau pro dvivėres duris ir suakmenėjau.

Degė neryški naktinė šviesa, bet narvą mačiau: jis buvo nuklotas negyvų moterų. Man pasirodė, kad jų pilna visur – jos tysojo skersai čiužinių, užgriuvusios viena ant kitos, kekėmis įsikibusios į grotas, suvirtusios į krūvą, netvarkingai išsimėčiusios. Kai kurios nuogos, kitų suknelės virtusios skarmalais. Pozos siaubingos, iškankintos, burnos ir akys pravirros, kumščiai sugniaužti, tarsi būtų grūmusios, išžudžiusios viena kitą, apimtos kliedesio, iš kurio jas išplėšė mirtis.

Čia aliarmas nuaidėjo tariamos nakties viduryje, grotos buvo uždarytos, ir sargai – aišku! – nepasirūpino jų atidaryti. Moterys bandė. Jos mirė iš sielvarto gerokai anksčiau nei jas būtų pribaigęs badas. Kiek dienų paskutinėmis jėgomis, be maisto, įsiutusios, nevilties apimtos jos daužė grotas, be rakto ir be įrankių bandė atrakinti spyną, kraujuojančiais pirštais, paliegusios; kiek dienų nepaliaujamai troško pasiekti, kas buvo neįmanoma, ėjo iš proto, išsekusios kniubo, paskui vėl kėlėsi, kad plikomis rankomis pultų plieną, klykė, verkė, grimzdo į kvaitulį, trumpam atgaudamos sveiką protą, kad pažvelgtų į savo likimą ir įniršusios nuo jo bėgtų – o dabar jos dvokė, puto, pažaliavusios nuo puvimo, aptekusios musių vikšrais, knibždančiais jų nuniokotuose kūnuose – kraupus reginys to, kas tik atsitiktinumo dėka neištiko mūsų.

Priėjo kitos moterys, pirmosios sparčiu žingsniu, kitos vis lėčiau ir lėčiau. Tėją, Dorotėją ir mane po truputį stūmė tolyn; išsirikiavome palei rūsio sieną viena greta kitos, kuo toliau nuo grotų – keturiasdešimt gyvųjų žvelgė į keturiasdešimt mirusiųjų. Šitaip stovėjome ilgai, sukaustytos siaubo, paskui Dorotėja atsiklaupė, ir aš išgirdau, kaip pusbalsiu ėmė kalbėti:

– Šventa Marija, Dievo motina, melskis už mus, nusidėjėlius...

Vėliau ji prisipažino, kad malda išplaukė iš vaikystės dienų, kai močiutė slapčiomis nuo tėvų mokė ją krikščioniškų maldų.

Kitos moterys taip pat atsiklaupė ir kartojo jos žodžius, tarytum siaubo akivaizdoje senosios apeigos vėl būtų įgavusios prasmę. Duslus susimaišiusių žodžių gaudesys plaukė virš kraupiai išsimėčiusių kūnų, paskui išsiskyrė Rozetės balsas. Ji uždainavo, ir galingas sopranas iš karto pasklido po visą erdvę, nesupratau žodžių, tačiau tonas buvo toks lėtas, liūdnas ir gilus, kad pasibjaurėjimas virto skausmu, ir aš pajutau, kaip suspaudė širdį. Kai ji nutilo, nepratarusios nė žodžio tyliai išėjome viena paskui kitą ir labai lėtai užkopėme į viršų.

Vakare Tėja man paaiškino, kad Rozetė giedojusi mirusiųjų maldą lotyniškai – seniai išnykusia kalba, naudojama tik iškilmingoms apeigoms. Niekada iki galo nesupratau, kas yra apeigos, bet jei šitie lapai, kuriuos palieku po savęs, ras skaitytoją, jis žinos.

Tą dieną neiškeliavome. Grįžusios į stovyklą nė viena negalėjome valgyti. Sėdėjome ilgas valandas netardamos nė žodžio. Tik vakarop truputį užkandome ir vėl pradėjome šnekučiuotis. Vadinasi, mes ne vienintelės belaisvės. Buvo kitas rūsys, lygiai toks kaip mūsiškis. Šie du neginčijami faktai jaudino. Nesupratome nieko, kas mus ištiko: kartais rodėsi, kad mūsų atradimas daug ką gali paaiškinti, kartais – kad viską dar labiau temdo. Šiandien galiu pasakyti, kad mes tik dar labiau pasinėrėme į beprasmybę.

Sakiau, kad jų buvo keturiasdešimt: iškart pajutome, jog jų tiek pat, kiek mūsiškių, nors nė viena nesuskaičiavome. Suskaičiavau jas dieną. Tik trisdešimt devynios, o čiužinių keturiasdešimt. Tikriausiai viena pasimirė prieš aliarmo dieną, o lavonas buvo išgabentas. Vėliau kalbėdamos apie jas ir toliau sakėme keturiasdešimt, nes jos buvo tos pačios rūšies, mūsų antrininkės, tik nelaimingesnės, ir mūsų sąmonėje jų skaičius buvo keturiasdešimt. Ėmiau ieškoti raktų, reikėjo atidaryti aptvarą, išnešti negyvėles ir palaidoti lygumoje, –

tačiau neradau. Pabandėme išlaužti grotas įrankiais, kuriuos turėjome, bet arba grotos buvo labai tvirtos, arba nė viena iš mūsų nežinojome kaip laužti – nepavyko. Galų gale mudvi su Tėja uždarėme didžiąsias dvivėres duris – tokios buvo apeigos, kuriomis galėjome jas pagerbti. Norėjome padaryti kapą aklinai uždarydamos rūsį ir palikdamos žinią, kad už šitų medinių durų ilsisi keturiasdešimt moterų, mirusių dėl kažkokios nežinomos, beprotiškos priežasties, bet neturėjome kuo rašyti, o medis buvo per kietas, kad ant jo išraižytume.

Patikrinome dvi sales ir aptikome tą patį, įskaitant ir aulinius batus – pačiu laiku, nes sandalai vis labiau plyšo. Vėl praturtėjome šviežia mėsa, atnaujinome konservų atsargas.

Po trijų dienų leidomės į kelią. Mano bendres apėmė kažkoks apatiškas neveiklumas. Jos mažai kalbėjo. Vakarais buvo tylios, nebent pritardavo nuskambėjus Rozetės dainai. Manau, jog nenorėjo kalbėti apie tai, kas jų laukia, nesąmoningai bandydamos atitolinti realybę, kad nepultų į neviltį. Jos tikėjosi prieisiančios miestus, civilizaciją – man atrodė normalu visados prieiti tik sargines, ir manau, jos tai nujautė. Pasaulis, apie kurį jos pasakodavo, man buvo svetimas, aš jo neįsivaizdavau, ir kai nusileidusi nuotakiu šlaitu išvysdavau tik naują banguotą lygumą, nesistebėdavau, kadangi mano atminty nebuvo jokio kito aiškaus vaizdo. Bet tikriausiai užsikrėčiau niauria jų nuotaika, nes kartais neturėdavau noro skubėti į priekį, ir trečiąją sarginę pastebėjo Žermena. Mes tik santūriai paspartinome žingsnį, stabdė baimė, ir leisdamosios laiptais neilgai puoselėjome viltį, jog aptvaras bus atidarytas, jo gyventojos pasprukusios ir kad vieną dieną sutiksime jas lygumoje. Kvapas išsklaidė abejones.

Tikėjomės išvysti moteris: bet narve buvo vyrai. Jie taip pat mėgino išsivaduoti. Bandė atlupti vieną kriauklę, nuplėšti vamzdžius ir iš jų pasidaryti įrankius, kuriais išlaužtų spyną. Veltui: vamzdžiai buvo sulankstyti, bet nenulaužti, porcelianinės praustuvės kabojo kreivai, jie neįstengė jų sudaužyti. Kūnai tysojo skersai išilgai, atrodė taip pat kaip tų trisde-

šimt devynių moterų. Ventiliacija tebeveikė, kvapas pamažu išsisklaidys, o lavonai liks dūlėti čia, sudžiūvę, virtę skeletais, vieni nuogi, kiti pridengti skarmalais – sudriskusiais marškiniais ar kelnėmis, pasiūtomis iš to paties lengvo audinio kaip mūsų suknelės, sukniubę bet kur ir bet kaip, be jokio orumo – tragiški neišaiškinamos paslapties liudininkai. Apsiašarojusi Rozetė atsisakė lipti žemyn ir nesugiedojo mirusiųjų giesmės. Atsargų paėmėme būtiniausių dalykų, ir tuoj pat vėl leidomės į kelią – žingsniavome tiek ilgai, kiek galėjome, bijodamos sustoti poilsio netoli lavonų krūsnies.

Ėjome mėnesių mėnesius, dabar jau nuo vienos lavonų krūvos prie kitos. Praradome viltį prieiti miestus, tikėjomės ko kita: vylėmės vieną dieną rasti atviras grotas. Net nutarėme palikti savo pėdsakus, kad apie mus sužinotų, jei esama tokių kaip mes. Priešais kiekvienos sarginės duris nuvalydavome žemę ir iš akmenėlių sudėliodavome didelį kryžių. Tėja man paaiškino, jog kryžius – krikščionybės ženklas – mūsų protėviai buvo krikščionys, ir nuo labai senų laikų kryžius buvo persekiojamų žmonių simbolis. Nuo šiol nė viena nebijojome, kad vėl išvysime sargybinius, nežinojome, kas jiems nutiko, tačiau neabejojome, kad jų čia nebėra. Nupiešdavome ir strėlę, nurodydamos kryptį, kuria toliau traukdavome.

– Bet jei esama kitų, kurie elgiasi taip kaip mes? Kryžius, strėlė – šie simboliai tokie paprasti, jie irgi gali pasinaudoti tais pačiais simboliais, kadangi rašyti taip pat turi tik akmenėlius! Reikia parašo, – pasakė Dorotėja, – juk galima aptikti mūsų pačių žymes ir to nežinoti.

Jos nežinojo, ką pasirinkti. Ankstesniame pasaulyje žmonės rašydavo savo vardą – bet keturiasdešimt vardų, įbrėžtų žemėje? Tiesą sakant, trisdešimt devyni – niekas nežinojo mano vardo, vadino mažyle. Ką pasirinkti? Ratą? Trikampį? Du lygiagrečius brūkšnius? Galų gale Tėja pasiūlė kryžių ir apskritimą virš jo.

– Įrodymas, kad mes moterys. Ko daugiau reikia?

– Gali būti ir kitų moterų, – tarė Žermena. – Pridėkime dar ką nors, o kadangi nežinome, nei kur esame, nei kodėl, nei kur einame, pridėkime klaustuką.

Kiekvieną kartą šiam darbui sugaišdavome visą dieną. Kelios iš mūsiškių prie rūsio, kuriame buvo vyrai, ir nupiešė ant žemės didelius ženklus. Mūsų rūsys ir pirmasis, kuriame radome negyvas moteris, nebuvo pažymėti, tačiau daugelis kitų – taip: bet ne visi, likusi viena nebepiešiau ženklų – praradau viltį sutikti ką nors gyvą.

Keliavome dvejus metus, mažomis kelio atkarpomis, paskui teko ilgiau apsistoti: Dorotėjos jėgos seko. Ji pasijuto silpstanti, bet nenorėjo apie tai kalbėti, o mes aiškiai matėme, kad žengia vis lėčiau ir lėčiau. Vieną rytą, norėdama atsikelti, susvyravo, ir išsyk tapo aišku, jog nebepajėgs stovėti. Tėja pridėjo ausį jai prie krūtinės: širdis vos vos plakė. Nutarėme palaukti, kol pagerės, bet po dviejų dienų ji ėmė nervintis:

– Ko laukti? – pasakė. – Aš sena, matyt, peržengiau septyniasdešimt penkerius; širdis nebesustiprės. Turime eiti toliau.

Pasinaudodamos įrankiais, su kuriais niekuomet nesiskyrėme, įstengėme padaryti lyg ir neštuvus: nukirtome du tiesius medžius, nugenėjome kamienus ir standžiai supintomis audeklo juostomis pritvirtinome kėdę. Dorotėja atsisėdo. Kadangi ji buvo labai nusilpusi ir visą laiką drebėjo nuo šalčio, apsiaustėme ją antklodėmis, paskui pririšome prie atkaltės ir nešėme keturios, iš visų jėgų stengėmės eiti lygiu žingsniu, kad nekratytume. Taip ėjome keletą dienų: net nešama ji pavargdavo, atėjo metas, kai ir sėdėti jai buvo kančia. Tarp dviejų karčių prikalėme šakų, kad galėtume nešti ją gulinčią. Ji labai dėkojo, sakė, jaučiasi geriau, tačiau buvo matyti, kad jai gniaužia kvapą, ir kol mes žingsniuodavome, dažniausiai gulėdavo užmerkusi akis. Pradžioje ji miegojo, ir menkiausias krestelėjimas ją pažadindavo, paskui, kai sustojome pakeisti nešikes, susigriebėme, kad ji nebereaguoja. Tė-

ja sakė, kad dabar nugrimzdusi į lengvą komą. Kai kurios moterys norėjo sustoti poilsio, bet Dorotėja pramerkdavo akis ir drausdavo sustoti.

– Jei sustosite, nerimausiu, kad po pusvalandžio gal būtume ką nors priėjusios, ir mirsiu blogai nusiteikusi. Noriu žengti pirmyn iki paskutinio atodūsio.

Taip ir užgeso Dorotėja, švelniai moterų siūbuojama, – Tėja ėjo greta ir laikė ją už rankos. Po kurio laiko nebeužčiuopė pulso. Pamačiau, kaip skruostais jai riedėjo ašaros.

– Viskas, – pasakė.

Kitos prisigretino prie mūsų, žingsniavome viena šalia kitos iki saulėlydžio – trisdešimt devynios moterys ir viena negyvėlė – ilga netaisyklinga linija, užtvėrusi lygumą, nebyli procesija, žengianti per nerealų peizažą, nejučiomis užvaldžiusi tuštumą, greta užsispyrėlės, kuri atsisveikino su gyvenimu nesustodama, kaip ir norėjo.

Palaidojome ją naktį. Dulkė smulkus lietus. Virš lygumos ilgai netilo Rozetės mirusiųjų giesmė.

Prie kapo išbuvome keletą dienų, tarsi nenorėdamos palikti jos vienos ir nebematydamos prasmės eiti. Manau, kad nė viena iš mūsų jau nebetikėjome miestais, kurie atneš mums išganymą, nei rūsiu, kurio grotos bus atviros. Beveik kiekvieną vakarą Tėja žvelgdavo į dangų, svarstydama, kur mes. Sakydavo, kad Žemėje būtume supratusios, kaip keičiasi metų laikai: per keletą mėnesių nežymiai sutrumpėjo dienos, truputį atvėso. Žemėje būtume užkluptos audrų, sniego ar labai didelių karščių, dabar visados vienodas oras, reti lietūs ir skurdi augmenija. Kam keliauti? Daugiau nei žinome nesužinosime, – sakydavo ji, – visados būsime netoli kokio nors rūsio ir viena po kitos mirsime.

Nuo šiol ėmiau aiškiai suvokti, kad vieną dieną būsiu paskutinė.

Bet jei nežinojome, kur eiti, nekąą daugiau teišmanėme, kodėl pasilikti, ir vėl iškeliavome. Iki šol traukėme pietų link – nutarėme pakeisti kryptį. Vis prieidavome sargines, rūsius ir

lavonus. Sustoti nusprendėme, kai susirgo Mari Žana. Kol pasveiks, pasakėme, bet gerai žinojome, kad iki mirties.

Nedaug bendravau su Mari Žana. Ji buvo kukli moterėlė, žygiavo neprieštaraudama ir niekuomet nepiršo jokių naujovių. Kai reikėdavo kurti ugnį, rinkdavo šakas, savo naštą nešdavo nedusdama, kol ėjome nebuvo nei pirma, nei paskutinė, niekuo nepatraukė į save dėmesio: manau, buvo sugyvenamo būdo. Miegodavo ne viena; ją matydavome greta Emos, kuriai pirmai toptelėjo, jog ši planeta – ne Žemė. Žinoma, mūsų per mažai, kad viena kitos nepažintume, tačiau buvome susiskirsčiusios lyg ir į grupes, kurias siejo glaudesni ryšiai, grupei, kurioje buvo Mari Žana, aš nepriklausiau – drauge su Tėja, Žermena ir Fransina susibūrusios apie Dorotėją, mes spręsdavome visus klausimus. Gal būtent tai jos ir vadino draugystės ryšiais, šiaip ar taip, liga visas suvienijo – rūpestis buvo tas pats.

Mari Žana skundėsi pilvu. Vieną dieną ji smarkiai kraujavo – nors manė, jog klimaksas prasidėjęs jau labai seniai, – o paskui atsirado skausmai. Naktimis mažai temiegodavo, per miegus ją suremdavo skausmas, ir iš netikėtumo garsiai riktelėdavo, o mes puldavome prie jos. Ji akimirksniu susivaldydavo, o mes girdėdavome, kaip dejuoja, kumščiais užspaudusi burną, prakaitu išrasojusiais smilkiniais. Stovėdavome greta, bejėgės, nevilties apimtos. Pradžioje ji sakydavo, kad eitume gulti, niekuo negalime padėti, bet nė viena neįstengdavome paklusti, ir galop ji susitaikydavo, kad mes čia. Ema drėgnos drobės skiaute švelniai šluostydavo jai kaktą, Tėja dėdavo ant pilvo šiltus kompresus – Mari Žana sakydavo, kad nuo to palengvėja. Priepuolis po truputį praeidavo, ir ji užmigdavo, skausmo išsekinta. Tuomet, išsitiesusios aplink ją ant žemės, mes nugrimzdavome į miegą. Vieną rytą nubudusios jos neberadome.

Buvome apsistojusios netoli vienos sarginės, kad galėtume patogiai apsirūpinti atsargomis. Nustėrusios žvelgėme viena į kitą, dairėmės – staiga man toptelėjo paieškoti jos

rūsyje. Ten ir radome. Ji suplėšė savo antklodę į ilgus siaurus diržus, sunarpliojo juos mazgais ir pasikorė ant grotų, šalia keturiasdešimties vyrų lavonų. Nusprendėme ją čia ir palikti – tik nupjovėme virvę, paguldėme ant žemės, rūpestingai susupusios kūną į kitą antklodę, pačią naujausią, rankas sukryžiavusios ant pilvo, kurį jai taip sopėjo, ir šį vienintelį kartą Rozetė sutiko pagiedoti rūsyje. Po to kaip visuomet uždarėme duris. Nupiešėme ant žemės ženklus ir iškeliavome.

Bet šį kartą iškeliavome ieškoti, kur įsikurti. Viskas susiklostė taip, tarsi dvi mirtys mus būtų įtikinusios, jog nėra ko ieškoti šioje planetoje, kuri ko gero net ne Žemė. Mums reikėjo, kad upė būtų ne per toli nuo rūsio, tenkinančio mūsų poreikius: bet kaip tik tokioje vietoje mes ir buvome, tačiau nė viena nepanorome čia pasilikti, kadangi viena iš mūsų nusižudydama čia užbaigė savo kančias. Dorotėjos mirtis apgaubė liūdesiu visas, kurios ją mylėjo: bet ji buvo sena, todėl ir pasimirė ramiai, tyliai. Mari Žanos mirtis sukrėtė, kėlė siaubą. Vyriausios moterys nenorėjo apie tai kalbėti. Tikriausiai todėl mes labai greitai iškeliavome.

Po kelių savaičių radome, ko ieškojome: upė buvo plati, vagos viduryje vanduo siekė šlaunis; krantai vešliai apaugę medžiais. Iš didelių akmenų bei savotiško skiedinio, pasidaryto iš žemių ir vandens, nutarėme pasistatyti namus. Stogams panaudosime ketvirtainiu aptašytus medžių kamienus. Pastebėjome, jog vietomis, kur srovė ne tokia srauni, auga vandens žolių – išdžiovintos ir supintos jos mums atstojo virves, kuriomis surišdavome tankiais sluoksniais suklotas šakas, šį savo kūrinį praminėme šiaudais, nelabai įsitikinusios, jog ši sąvoka reiškia būtent šiaudus. Paskui sumetėme, kad ta pati žolė įmaišyta sutvirtina skiedinį. Buvome kuklios: pirmasis namas išėjo keturių metrų ilgio. Pastatytas per du mėnesius, ir mums tikrai smagu buvo slėptis jame nuo lietaus. Žinoma, vienu metu visos negalėjome į jį sulįsti, likusios lauke spausdavomės viena prie kitos, kad būtų šilčiau, kaip elgdavomės visą laiką nuo tada, kai iškeliavome, bet žinojo, kad

per kitą lietų bus jų eilė. Antrą namą pastatėme greičiau. Nusprendėme, kad bus stačiakampio formos. Medžiai nedideli, negalėjome pasigaminti sijos, kuri išlaikytų visą stogą, tačiau mums pavyko taip sukryžiuoti kamienus ir atremti į akmens kolonas, kad stogą galėjome dengti be vargo. Be to, žinojome, jog čia nebūna stiprių vėjų.

Gal jis dar ir šiandien tebestovi.

Iš kaimyninio rūsio sunešėme kėdes ir stalus, su keturiomis tvirčiausiomis moterimis parsigabenome baldų ir iš kitų rūsių. Paėmėme čiužinių. Dažnai jų rasdavome palei grotas, tad pakakdavo tik trukteleti. Niekuomet neimdavome, jei ant jų gulėdavo mirusių kūnai. Kvapas išnykdavo, ir išvėdinti čiužiniai virsdavo visiškai tinkami naudoti. Kartais aptikdavome audinio gabalų, siūlų, maišą sandalų, kurių labai reikėjo. Nors apieškojusios vieną kitą rūsį, kiekviena turėjome po porą gerų batų, apsistojus vienoje vietoje, labiau pritiko apavas, kurį apsiavus koja būtų atvira. Vežimėlį palikome, nes jų buvo visuose rūsiuose, o rūsių daug, vieną išardžiusios atsigabenome, ir jo prireikė pervežant statybines medžiagas. Pasistatėme penkis namus; pirmasis buvo virtuvė. Joje įrengėme židinį, pavyko sulipinti kažką panašaus į krosnį: plaktuku suplojome tuščias konservų dėžutes, replėmis sulenkėme jų kraštus, taip sukabindamos vieną su kita; paskui vėl plakėme, kol padarėme didelę plokštę, kurią uždėjome ant akmenų. Apačioje įkūrėme ugnį, žodžiu, ant vieno ugniakuro šildėme kelis puodus. Įgudau naudotis pjūklu ir išmokau pasidaryti lentų lentynoms (ant jų susikraudavome atsargas) ir suolams.

Man labai patiko statyti, mielai būčiau dirbusi toliau, tačiau moterims nusibodo: visos keturiasdešimt narve gyvenusios kartu, jos buvo patenkintos, atsidūrusios po devynias ar dešimt. Jos prisiminė turėtus patogumus, tokius kaip tekantis vanduo ir prausyklos – prarastus dalykus, kuriuos reikėjo pamiršti. Man atrodo, jos geriau nei aš prisitaikė prie mūsų sėslaus gyvenimo. Kartais kopdavau ant kalvos, žvelg-

davau į lygumą, trokšdama vėl keliauti, ir nervindamasi. Tuomet prasimanydavau kokio nors darbo, sumeistraudavau tai dar vieną stalą, tai suolą; išmoningiausias buvo kilnojamas iš lentų padarytas įtaisas – dabar tualete buvo galima prisėsti. Sujungiau išilgai perpjautus medžių kamienus, taip padarydama pertvaras, kurias buvo galima lengvai perkelti, tad nereikėjo slėptis krūmuose ar už antklodžių. Darbas buvo sudėtingas, todėl ilgokai užtrukau – nenorėjau, kad kas padėtų: nebūčiau pajutusi malonumo. Kai nesumanydavau ką statyti, nutardavau, kad pjūklai atšipę, kad jau beveik nėra vinių arba žnyplių, ir įkalbėdavau kelias moteris palydėti mane į žygį, kuris trukdavo kelias savaites. Grįžus toptelėdavo nauja mintis, kurį laiką mane užvaldydavusi, bet ji visuomet būdavo tos pačios srities – reikėdavo pagaminti daiktą, o mūsų poreikiai buvo tokie riboti, kad pamažu niekas nebeateidavo man į galvą. Slinko metai, gana monotoniški, bet sykį vienas atsitiktinis pokalbis su Tėja pažadino man norą žinoti.

Mūsų tebuvo trisdešimt aštuonios, gyvenome keturiuose būstuose pasiskirsčiusios pagal charakterį, giminingumą. Mes sukalėme gultus, kuriuos Tėja vadino dviaukštėmis lovomis, kad čiužiniai neužimtų viso žemės ploto. Gyvenau su Tėja, Žermena, Rozete, Anabele, Margarita (viena iš seniausių moterų), Deniza, Lorete ir Fransina. Visos buvome taikaus būdo, realistės ir ne itin linkusios ginčytis. Panašūs polinkiai subūrė mus į grupes, kurios vaidino dar didesnį vaidmenį išsiskirsčius po namus – aš tai gerai supratau, nes nebūčiau galėjusi gyventi su Kolete, visuomet nervinga, arba su Mari, niūria, sunkiai sugyvenama moterimi. Labiausiai mane trikdė poros. Įsiliepsnodavo įnirtingi kivirčai – su riksmais, raudomis, ir aš svarsčiau, kas gali sukelti tokias dramas. Po praeitos mano gyvenimo dalies klausinėti tebebuvo atgrasu, tačiau Tėja suprato, kas neaišku, ir paaiškino, ką moterys gali daryti būdamos drauge. Žinia man pasirodė keista – nepakęsčiau, jei mane kas liestų. Tėja tai susiejo su rimbo prisiminimu.

– Bet kam tuomet vyrai? – paklausiau Tėją.

Ją labai nustebino mano nesumanumas.

– Iš kur man žinoti, jei niekas nepaaiškino? Rūsiuose, kur gulėjo negyvų vyrų kūnai – kai kurie nuogi – aiškiai mačiau, kad ne tokie kaip mūsų. Spėju, kad tie skirtumai kažkaip susiję su meile, apie kurią kadaise kalbėdavote, bet tai buvo jau seniai. Daugiau nežinau nieko.

Tuomet išgirdau tą patį, ką taip dažnai girdėdavau:

– O kam tau žinoti? Vyrų nebėra.

Užsiplieskiau pykčiu, tačiau nebebuvau maža mergaitė: kad ir kiek man būtų buvę įkalinimo pradžioje, po septynerių metų, praleistų laisvėje, tikrai buvau perkopusi dvi dešimtis. Buvau pakankamai sumani, veikli ir vikri, mokėjau pjauti pjūklu, kalti vinis, siūti ir pinti; nenorėjau, kad į mane žiūrėtų kaip į mergiūkštę.

– Noriu žinoti, kad žinočiau. Kartais, kai žinai, galima ką nors sugalvoti, bet svarbiausia ne tai. Noriu žinoti viską, kas įmanoma, šiaip, kad būtų malonu, todėl reikalauju, kad papasakotum viską, ką žinai pati, net jei ir neprireiks. Be to, nepamiršk, jog esu jauniausia, gali būti, kad vieną dieną liksiu paskutinė ir kad galbūt prireiks tų žinių susidūrus su priežastimis, apie kurias šiandien nenumanau.

Tuomet ji man paaiškino – apie vyrus, varpą, erekciją, spermą ir vaikus. Ilgokai užsitęsė, nes turėjau tiek daug įsisavinti, jai vis tekdavo kartoti – pamiršdavau detales. Atmintį turėjau labai gerą, bet Tėja sakė, kad ir geriausia pasaulyje atmintis visko išsyk neaprėpia. Ji paaiškino, kaip sudarytas mano pačios kūnas. Kadangi nesirgau mėnesinėmis, nežinojau, kad turiu makštį. Ji nustebo.

– Bet galėjai susivokti, apsiplaudama jautei, jog kažką turi?

Paskui nutarė, jog nuo pat gimimo aš visą laiką gyvenau viešumoje, nebuvo sąlygų pabūti vienai su savimi. Žinoma, po kiekvieno tuštinimosi aš kruopščiai muilindavausi vietą tarp išeinamosios angos ir lytinių organų, taip liepė

moterys, bet tai tebuvo higienos veiksmai; kaip galėjau suprasti, kad šios mano kūno dalys pasižymi ypatingomis savybėmis? Nepapasakojau Tėjai, kaip susijaudindavau, beje, šis pojūtis seniai išgaravo man iš galvos, tik gerokai vėliau susiejau tą trumpą palaimos akimirką ir meilės teikiamus malonumus.

Mūsų pokalbiai buvo gan nenuoseklūs, mano neišmanymas dažnai taip stulbindavo Tėją, kad aiškindama ji pamesdavo siūlo galą. Sužinojau apie savo vidaus organus. Kartais ji nuvalydavo lopinėlį žemės ir paišydavo smėlyje. Išaiškino, kas yra skrandis, žarnynas, po to širdis, kraujagyslės ir kraujo apytaka. Viskas man buvo įdomu, ir norėjau sužinoti daugiau, nei ji išmanė.

– Medicinos seserų mokykloje daug ko buvau išmokusi, bet užmiršau, nes žinių prireikė tik per egzaminus, o paskui, manau, per tuos metus, kai mums kišo narkotikus, praradau atmintį. Dorotėja veikiausiai mirė nuo širdies nepakankamumo. Kai ji sirgo, bandžiau prisiminti: nusilpusi širdis turi įtakos kraujo apytakai, inkstams, plaučiams – paprasta logika, kuri kadaise man atrodė labai graži, bet nebesuvokiau, kodėl ir kaip pasireiškia šis ryšys.

– Kokia tau iš to būtų nauda?

– Tavo tiesa, jokios, kadangi neturėjau vaistų. Stengiausi atsiminti, nors žinojau, jog padėti negalėsiu, tiesiog norėjau žinoti. Kaip tu.

Galėjau numanyti, kad turiu žarnyną: pilvo gurgėjimas, vidurių pūtimas ir reguliarus tuštinimasis. Mano lytinius organus gaubė tyla. Kartais iš smalsumo, nuėjusi į upę nusiprausti, susirasdavau makštį: tik vargais negalais įstengdavau įsprausti į ją piršto galą, dėl to, kad ji buvo užtverta mergystės plėvės, kaip durys į koridorių. Įsivaizdavau ją ilgą ir siaurą, abiejuose galuose uždarą kaip rūsių koridoriai: prie įeigos užtvaras, kurį gali pralaužti tik vyras savo varpa, toliau gimdos kaklelis, kuriuo praeina gimti pasirengęs kūdikis, palikęs didžiąją vidinę salę. Įsivaizdavau tamsiai raudonas sienas,

lanksčias ir glotnias, o pačiame gale – labiausiai nutolusias prieigas, mažulytes kiaušintakių angeles, pro kurias mano kūne neperbėgo joks kiaušinėlis. Paskui – dideli, kutoti vamzdelių lapai, gaubiantys kiaušides, kur būtų turėjęs vykti svarbiausias darbas – lėtas ir nuoseklus kiaušinėlio brendimas. Bet šie organai buvo bevaisiai, galbūt surambėję, išdžiūvę – šitame pasaulyje jie buvo beprasmiai. Mano smegenys suprato, kad čia vyrų nėra, jos perdavė pasmegeninei liaukai nesirūpinti kiaušidėmis, pakanka kepenų, blužnies, kasos, skydinės liaukos, kaulų smegenų ir visų kitų užduočių, be kurių neišgyvenčiau, tad ar bereikia aukotis darbui, iš kurio jokios naudos. Pasmegeninė liauka nesubrandino nė vieno mano kiaušinėlio. Vos tepradėjo brinkti krūtys ir prasikalė keli plaukai ant gaktos – paskui liovėsi tausodami (rūsyje buvau prastai maitinama) – nukraujavus būtų reikėję atstatyti, o be spermos visai nebūtina atsiskyrusiems kiaušinėliams leistis gimdos link. Mano gimdos gleivinė buvo lygi. Niekuomet nemačiau suartos žemės, neturėjome sėklų, kurias į ją pasodintume, taip ir mano gimda niekada neišsiplės, kad priimtų kūdikį; ar ji susitrauks, ar sukalkės, nebuvo svarbu.

Pasakodama apie poras Tėja dar paaiškino, kad galima pasitenkinti ir pačiai, ėmusi tyrinėti savo kūną panorau sužinoti, ką iš jo galiu išspausti. Ilgai pirštais vedžiodavau ypatingas zonas, kurios, kaip sakė, teikia pasimėgavimo: gleivinė jautė mano pirštus, pirštai – gleivinę, bet tuo viskas ir baigėsi. Nenustebau – taip ir maniau, kad esu ne tokia kaip kitos.

Kai visiškai įsikūrėme, nuo šiol vadinamoje kaimeliu vietoje, ne visada buvau patenkinta, nekantravau toliau ieškoti, bet, žinoma, nežinojau ko, ir reikėjo labai pasistengti, kad sutramdyčiau dirgulį. Tėja perdavė man visas savo žinias: kalbėdama su ja po truputį ėmiau suvokti, kad dažnai netaisyklingai kalbu – klaidas ji automatiškai taisė. Ji man paaiškino, kas yra gramatika, ir buvau be galo laiminga, aptikusi naują dalyką, kurio reikia mokytis.

– Bet nė viena iš mūsų nesugebame tavęs pamokyti! – pasakė ji man. – Tarp mūsų nėra nė vienos mokytojos.

– Kai taisai mano kalbą, kuo remiesi?

Jinai pagalvojo.

– Įpročiu. Ir miglotais prisiminimais, taisyklėmis, kurias mokėjau ir kurias tikrai vargiai beprisiminčiau.

– Ar negalėtum nors vieną man pasakyti, nesvarbu kokią?

Mačiau, kaip ji susikaupė, – kadaise, pirmą kartą, taip pabandė skaičiuoti mintinai. Nusišypsojo.

– Kai veiksmažodžio sudurtinis laikas asmenuojamas su pagalbiniu veiksmažodžiu „avoir“[1], jo būtojo laiko dalyvis derinamas su tiesioginiu papildiniu, jeigu tas papildinys eina prieš veiksmažodį.

– O! Kas yra būtojo laiko dalyvis? O veiksmažodis? O derinimas?

Nežinojau nė vieno termino, kadangi kalbėti išmokau ne sistemingai, o automatiškai atkartodama girdimus žodžius. Tėja gana nenuosekliai ėmė aiškinti, pasikvietė į pagalbą Margaritą, paskui Eleną, kuri kadaise su Izabele bandė išmokyti mane daugybos lentelės – netrukus keletas iš jų ėmė karštai diskutuoti, kaupdamos krūvon savo skurdžius prisiminimus. Mintis vėl mane lavinti nebuvo joms nemaloni, o atvirkščiai, net pačioms naudinga. Kodėl nepasistengti taisyklingiau kalbėti? – sakė jos. Rozetė galėjo dainuoti ir taip teikti mums brangaus pasimėgavimo, bet kalbėti ir iš to semtis malonumo galėjome visos. Buvau stropi mokinė. Kitoms tai buvo lyg ir koks žaidimas, kuriuo jos kurį laiką smaginosi: pramogų per daug neturėjome, tad niekuomet nenumodavome ranka į tas, kurios pačios mums piršdavosi.

Mintis atsidėti tam nedaugeliui malonumų, kurie buvo mums pasiekiami, prasiskynė kelią. Antai kai kurios moterys vėl įjunko koketuoti, ir kadangi jau turėjome žirkles ir

[1] Turėti *(pranc.)*.

šukas (Žermena rado porą šukų rūsiuose), kibome darytis šukuosenų. Iš vielos išlankstėme plaukų segtukus, ir Alisė, buvusi kirpėja, padarė kuodus toms, kurios neatsisakė ilgų plaukų. Bet neilgai tęsėsi šis malonumas, nes išlūžinėjo šukų dantys, o mes neradome kuo jas pakeisti.

Žaisdavome ir šaškėmis: ši mintis toptelėjo Ogiustai: ji paprašė manęs išpjauti lentas ir jas sujungti. Paskui nuodėguliais nupiešė šaškių langelius. Dar reikėjo išpjauti mažyčius skridinukus ir pusę jų nudažyti juodai. Mane išmokė taisyklių, bet niekada netapau gera žaidėja, nes nelabai supratau, kas iš to, kad išloši partiją.

– Ogi malonumas, kad geriausiai žaidei, gerai mąstei! – aiškino Tėja.

Supratau, kad mąstyti žaidžiant malonu, bet man atrodė kvaila šitaip vargti, kad galų gale vėl sužertum šaškes į tuščią dėžutę ar iš naujo išdėliotum ant lentos ir vėl pradėtum partiją.

Daugiau ne kažin ką sugalvojom. Būtume siuvusios sukneles, bet retai aptikdavome medžiagos ir siūlų. Gyvenimas sruveno ramia vaga, nes ginčai tarp meilužių ilgainiui taip pat aprimo. Vyriausios moterys ėjo vis senyn pamiršdamos jas siejusią aistrą. Ūmai vėl pasišvaistė mirtis: vieną rytą nepabudo Bernadeta. Kaip ir Mari Žana, ji buvo santūri moteris, tokia ir liko iki pat ūmios mirties, kurios niekas nenujautė. Paskui labai nusilpo Margarita, ji prarado atmintį, ėmė mūsų nebeatpažinti ir nebepajėgė atsikelti. Valgė tik skystą maistą ir nebesulaikė išskyrų. Sekdama Tėjos nurodymais, sumeistravau daiktą, kurį ji pavadino kretilu: čiužinyje padarėme skylę, padengėme lapais, kuriuos tolydžio keisdavome – tačiau namas, kuriame ji baigė savo dienas, bjauriai dvokė. Elizabeta, klajonių pradžioje buvusi jos meilužė, persikraustė pas mus, tarsi Margaritos liga būtų atgaivinusi jos aistrą. Taip tęsėsi du mėnesius, paskui jos būklė staiga pablogėjo, ji blaškėsi, naktimis sapnuodavo baisius sapnus ir rėkdavo. Tuomet sukaupusi jėgas atsikeldavo ir bėgdavo lau-

kan arba dar – ją pagaudavo siaubingas įniršis: taip ir mirė – svaidydama prakeiksmus. Grumdamasi su moterimis, kurios norėjo jai pagelbėti, akimirksniu ji sustingo, įsmeigusi žvilgsnį į Elizabetą, ištiesusi ranką, lyg norėdama jai kaip reikiant užtvoti; supurtė mėšlungis. Pakilo visu ūgiu ir labai aiškiai ištarė:

– Ne! Apie tai negali būti nė kalbos!

Ir krito kaip žaibo pakirsta.

Pradžioje Bernadetai, paskui Margaritai palaidoti pasirinkome proskyną miške. Iš sukrautų akmenėlių abiem pastatėme po paminklėlį ir medinį kryžių, kur įrašėme jų vardus. Moterys juos kaip išmanydamos išraižė senais peiliais, paskui karštais nuodėguliais pajuodino raides. Antrasis kapas buvo išraustas išilgai pirmojo; moterys tą vietą pavadino kapinėmis. Rozetė pagiedojo. Kaimą apgaubė liūdesys.

Mirtis jau pradėjo savo darbą. Į ką ji atsigręš kitą kartą? Įsiviešpatavo kurčia melancholija, manau, moterys svarstė, vardan ko plūkiasi, – dėl duonos kasdieninės, šioje keistoje žemėje, kur jų laukia tik kapas – bet apie tai nekalbėjo. Begalinių pasiplepėjimų apie nieką laikai buvo praėję, moterys vaikščiojo šen bei ten tylomis, lėtai, tarsi įklimpusios į kažką, iš ko neišlipsi. Bet bėgo dienos, paskui mėnesiai, ir neišvengiamos tragedijos jausmas išblėso. Tai suvokiau vieną dieną, kai Eliza, dabar seniausia, juokdamasi tarė:

– Dabar mano eilė, o pažiūrėkite, kokia aš dar tvirta!

Ji grįžo iš miško nešina sunkiu lapų glėbiu laužui, ir iš tiesų – net neuždususi.

Tada mes vėl nukreipėme žvilgsnius į priekį. Ledainėje mėsos atsargos buvo dar gausios, bet Elena ir Izabelė apskaičiavo, kad trisdešimt šešioms moterims jų pakaks penkeriems metams. Susilaikiau, ir turbūt ne aš viena, nepasakiusi, kad mūsų skaičius mažės. Nereikėjo tikėtis, kad apsirūpinsime kitame rūsyje – iki artimiausio buvo dešimties dienų kelias, ir mėsa pakeliui būtų pašvinkusi. Imtasi svarstyti persikėlimo planą, ir aš apsidžiaugiau, kad reikės statyti kitą kaimelį.

Statyti man patiko, ėmiau vaizduotis, kaip viską naujai išdėstysiu, net apėmė entuziazmas, pasiūliau kaimelyje papildomai pastatyti kelis naujus namus toms, kurios norėtų gyventi poromis. Mat, aš, be to, šį darbą buvau gerai įvaldžiusi, o be vienos kitos lentynos beveik neturėjau progos pritaikyti savo įgūdžių. Mano pasiūlymas buvo palankiai sutiktas, kai kurios moterys, gyvenančios poromis, sakė, kad iš tiesų mielai gyventų dviese. Bet visų pirma reikėjo pasirūpinti drabužiais – suknelės ėjo skutais. Po teisybei, tokio klimato sąlygomis būtume galėjusios vaikščioti nuogos, bent šiltuoju metų laiku, bet moterys nenorėjo. Įkalinimas ir neišvengiamas bendras gyvenimas sargų akivaizdoje drovumą pavertė prabanga, kurios nė viena nenorėjo atsisakyti. Be to, netrukus turėjome pristigti muilo. Buvo nutarta leistis į vakarus, kur dar nebuvome keliavusios. Keliausime keturios: Deniza, Fransina, Žermena ir aš. Buvome jauniausios ir tvirčiausios. Tėja turbūt buvo to paties amžiaus, kaip trys moterys, kurios vyks su manimi, bet ji medicinos sesuo, vienintelė nusimananti apie ligas ir galbūt – nors nebuvo vaistų – galėsianti sugalvoti, kaip gydyti, tad atrodė išmintingiau, jei ji liks kaimelyje. Mes turėjome paieškoti audeklo, sandalų, muilo, druskos ir kitos vietos, jei nuspręstume išsikraustyti. Pasiliekančios žadėjo pripjauti medžių, juos išdžiovinti, kad mums sugrįžus būtų ką veikti.

Šis žygis buvo malonus. Žymėjomės kelią, iš akmenėlių dėliodamos dideles strėles, kad nepasiklystume tame monotoniškame gamtovaizdyje. Kopėme nuo keteros ant keteros, norėjome viską aplinkui matyti. Tik priėjusios devintą rūsį radome medžiagos, tačiau antrajame aptikome maišą kavos. Niekuomet nebuvau ragavusi kavos – man ji pasirodė nelabai gardi; iš tolo stebėjau, kaip mano bendrakeleivės šūkčiojo iš džiaugsmo ir pakiliai svarstė, kokį malonumą suteiks kitoms, kai pargabens tokį nuostabų laimikį. Druska ir muilu apsirūpinome į valias, bet sandalų neradome – nusivylėme taip, jog Deniza net riktelėjo, kodėl anksčiau nepagalvo-

jusios, juk galėjome prisirinkti aulinių batų ir iš jų aulų išpjauti sandalus.

– Kokios mes nesumanios! – suirzusi ištarė Žermena.

– Atkeliavome iš pasaulio, kuriame to nereikėjo; daiktai jau buvo, ir nesukome sau galvos, kaip jie gaminami, – atsakė jai Fransina.

Jos neką labiau nei anksčiau mėgo šnekėti apie praeitį ir būtų nieko nepridūrusios, bet kelias buvo ilgas, proga palanki, o nuo to laiko, kai Tėja mane daug ko išmokė, nebe taip atkakliai klausinėdavau.

– Papasakokite, – paprašiau, – kaip buvo? Kaip jūs gyvenote?

Kurį laiką jos spyriojosi, paskui nusileido. Iš pradžių pasakojo kreipdamosios į mane, paskui pasirodė, kad kalbasi tarpusavyje, tarsi niekuomet nebūtų kalbėjusios ir kad joms malonu. Fransina buvo ištekėjusi ir turėjo du vaikus, Polį ir Mari. Kai įvyko katastrofa, ji laukėsi trečiojo, o kadangi viską prisiminė kaip pro miglą, nežinojo, ar buvo nėščia ir prarado kūdikį, ar jį dar tik planavo. Jos vyras buvo vardu Liusjenas, susipažino su juo būdama dvidešimt trejų metų, atsitokėjusi po nelaimingos meilės, nuo kurios tarėsi niekada neatsigausianti. Pasakodama ji be paliovos kartojo:

– Bet tai taip banalu – visų istorijos panašios.

Tarsi neįstengė suvokti, kad man nieko nėra banalaus, nes nieko nebuvau patyrusi.

– Mažylė teisi – nieko nėra banalaus, – sakė Deniza, – kai pats išgyveni. O aš vaikų neturėjau, bet norėjau ir visados pavydėjau toms, kurios turi.

Prieš sugriūnant gyvenimui ji antrąsyk skyrėsi, nes, pasak jos, visados taip nevykusiai pasirinkdavo vyrus, kad neįstengdavo su jais būti laiminga. Žermena nesuprato, kodėl Deniza vis tekėjusi. Jai pačiai niekada taip nebuvę, ji daug metų gyvenusi su vienu ir buvo juo labai patenkinta. Denizą tai stebino. Šitaip jos įsitraukė į diskusijas, ar reikia tekėti, ar ne – šitoje dykynėje, kur nebuvo už ko tekėti nei

ką apgaudinėti ar palikti; tai suvokusios, prapliupo juoku. Net aš nelikau abejinga visam tam absurdui ir juokiausi drauge su jomis. Iš tiesų! Kai pagalvoju, pamenu, kad juokdavausi kur kas dažniau nei man atrodė! Bet po to jos apsiverkė, ir aš nebeįstengiau jų suprasti. Paskui pagailėjo manęs, nes nepažinsiu meilės, ir aš pasijutau kaip tomis valandėlėmis, kai jos kalbėdavo apie šokoladą arba malonumą išsimaudyti karštoje vonioje – tikėjau jomis, nelabai įsivaizduodama, apie ką jos kalba.

Žermena susilaukė sūnaus nuo vyro, už kurio taip ir neištekėjo, bet jos tik paminėjo vaikų vardus, nė viena nepanoro apie juos kalbėti. Čia mano klausimai užtvaros nepralauždavo. Vėliau Tėja mėgino paaiškinti, kodėl jos tyli.

– Tu negali jų suprasti, o kadangi aš taip pat neturėjau vaikų, tikriausiai irgi ne visai suprantu, bet tik pagalvok, kas galėjo atsitikti jų vaikams! Liko, kaip tu, vieni, išsibarstė tarp suaugusių, atsitiktinai išgelbėti, kaip buvai išgelbėta tu, augantys tarp nepažįstamų, kurie nesugeba tinkamai jais pasirūpinti. Arba buvo nužudyti. Įkurdinti po keturiasdešimt rūsyje kaip gyvuliai, mirė, nes nebuvo kam jais pasirūpinti. Jos nenori galvoti apie vaikus. Galbūt jie mirę, nieko geriau jiems negali linkėti. Jei Fransina buvo nėščia, matyt, ji persileido. Tu niekuomet nematei kūdikio, nežinai, ką reiškia jį turėti – kokie jie trapūs, patiklūs, kaip juos myli, kaip rūpiniesi, esi pasirengusi paaukoti gyvybę, mirti, kad juos išsaugotum, ir kaip nežmoniškai skaudu įsivaizduoti kenčiantį vaiką.

Teisybė, nieko apie tai neišmaniau, nieko neprisiminiau iš savo pačios vaikystės. Štai kodėl turbūt taip skiriuosi nuo kitų. Man tikriausiai stinga tam tikros patirties, kurios turėdama tampi tikru žmogumi.

Nelabai prisimenu jų pasakojimus, turbūt pernelyg daug kas buvo svetima ir mano sąmonėje nesužadino vaizdinių. Jos, pavyzdžiui, sakė: Mes eidavome šokti. Kas yra šokti? Jos aiškino, sustodavo poromis, viena priešais kitą, Deniza dėdavo

kairę ranką Fransinai ant liemens ir laikydavo iškėlusi jos dešinę ranką, paskui abi sukdavosi. Taip, o muzika? Akordeono, smuiko garsai? Jos niūniavo valsus, viens, du, trys, viens, du, trys, aš, taip seniai skaičiuojanti širdies dūžius, supratau besikartojantį ritmą, bet niekada negalėjau įsivaizduoti nei orkestro skleidžiamo garso, nei jukių vaikinukų, kurie žadino jų svajas, nei muslino ar šilko suknelių, kurios plaikstėsi į visas puses ir taip puošė. Jos pasakodavo, kaip grįždavo auštant, kaip jas bardavo įpykę tėvai, kaip bučiuodavosi, kaip atstumdavo įsimylėjėlius, kokių vyrų būtų norėjusios ir kad šie į jas nežiūrėję – viskas drumstėsi mano galvoje. Pamažu lioviausi prašiusi pasakoti apie jų pasaulį ir atsisakiau minties jį suprasti. Aiškiai suvokiu, jog esu iš jo kilusi. Turėjau tėvą ir motiną – jie tikriausiai eidavo šokti, susituokė arba išsiskyrė, juos katastrofa atplėšė vieną nuo kito kaip Fransiną ir Liusjeną. Galbūt viena iš moterų, kurias negyvas mačiau rūsiuose, buvo mano motina, o mano tėvo kūnas išdžiūvęs kaip mumija irgi guli prie grotų: tarp jų ir manęs viskas nutrūko, nėra jokio tęstinumo, ir pasaulis, kurio palikuonė esu, man visiškai svetimas. Negirdėjau jo muzikos, nemačiau jo paveikslų, neskaičiau jo knygų – tik tas keturias, kurias radau slėptuvėje ir iš kurių ne kažin ką supratau: man sava tik akmeninga plynė, klajonės ir lėtai senkanti viltis, esu bevaisė atžala rasės, apie kurią nieko nežinau, netgi ar ji išnykusi. Galbūt kažkur po žvaigždėmis švytinti žmonija nė nenutuokia, kad viena jos kraujo duktė tyliai baigia savo dienas. Mes nieko negalime padėti.

Man atrodo, kad nuo tokių minčių turėčiau pravirkti. Ašaroju tik tuomet, kai prisimenu Tėją, moterį, kurią pažinojau, – neįstengiu apverkti to, ko neišmanau.

Kiekvieną vakarą mes pririnkdavome didelę krūvą sausuolių ir uždegdavome. Skrudindavome garstyčiomis apteptas dešreles, kurių radome keletą puodynių, ir valgydavome jas su miltiniais papločiais, iškeptais ant žarijų. Buvome ramios ir pavargusios, ir man rodos, kad kurį laiką mano

draugių nostalgija atlėgo, jos įstengė mėgautis begaline lygumos tyla, nepaliaujamu žolės šnarėjimu. Neskubėdavome užmigti, klausydavomės vėjo, tyliai švilpaujančio vis ta pačia gaida. Be galingo Rozetės soprano, ši muzika buvo vienintelė, kurią esu girdėjusi.

Kartais, kai grįždavau prie grupės, susėdusios apie laužą, mane apimdavo begalinis jaudulys: liepsnų žaismas tamsoje, besiilsinčių moterų siluetai, lengvos žodžių pynės ar laibas Denizos balsas, nešantis per lygumą praėjusių laikų skundą – suvokiau tai, ką Tėja vadino grožiu, ir kurio, atrodo, tiek daug buvo jų pasaulyje.

Po keturių mėnesių patraukėme atgal. Buvome apėjusios didelį lankstą, tad į kaimelį grįžome per mėnesį. Truputį būgštavome, tačiau radome visas. Medis, žadėtas naujiems statiniams, buvo paruoštas ir mes kibome į darbą, teikusį man didelį malonumą. Buvome radusios dvi nuostabias vietas, kur galėtume patraukti, jei ryžtumės palikti dabartinę gyvenvietę, bet to nesitikėjau, nes aiškiai mačiau, kad moterys patenkintos savo naujaisiais namais ir sutiks iškeliauti tik tada, kai beveik ištuštės ledainė. Ir vis dėlto, kai namai buvo baigti, mudvi su Tėja atlikome trumpą žygį – į artimesniąją iš pasirinktų vietų: upė buvo tikrai plati, suvešėjusi vandens žolėmis, molingu dugnu, apie molį Tėja pasakė, kad galbūt iš jo galima būtų gaminti plytas. Čia augo giraitė, būtina mūsų statyboms.

– Nežinau, ar pastebėjai, kiek nedaug liko medžių, – pasakė ji. – Jie negreitai užauga, medienos gali pritrūkti anksčiau negu mėsos.

Netrukus mums sugrįžus Ogiusta pranešė, kad blogai jaučiasi. Jai sukasi galva, skundžiasi atmintimi, jaučia nuovargį, kurio neišsklaido poilsis. Jos nuomone, esanti ne daugiau kaip šešiasdešimties, šešiasdešimt penkerių, jos šeimoje, kaip ji sakė, niekas nesulaukė gilios senatvės ir ji pageidavo, kad reikalui esant nepaliktume jos kankintis ar degraduoti, kaip nutiko Margaritai.

– O ką mes galime padaryti? – riktelėjo Tėja. – Gerai žinau ko prašai, ir jei turėčiau švirkštų ir vaistų, pažadėčiau viską, ko nori. Bet čia?

– Visuomet atsiras peilis, – pasakė Ogiusta. – Žinai, kur reikia durti, kad pataikytum į širdį.

Peilio neprireikė. Netrukus ją ištiko koma, ir per trejetą dienų numirė, bet jos mintis įsirėžė Tėjos sąmonėje. Ji prisiminė Mari Žaną, pasikorusią rūsyje.

– Žinai, aš dažnai prisimenu jos mirtį ir kremtuosi. Ji pabėgo vienut viena vidury nakties ir galbūt klykė iš skausmo, pindama sau virvę. Tarsi būčiau ją apleidusi. Ogiusta buvo teisi: žinau, kur širdis ir kaip durti peiliu, kad ji sustotų. Man rodos, jei kuri kita ims kankintis kaip Mari Žana, mano pareiga bus atlikti, kas būtina, bet bijau, kad tokiam darbui esu pernelyg baili.

– Pamokyk mane, – pasakiau, – o aš įstengsiu. Aš ne tokia kaip jūs.

Tryliktaisiais metais po išsilaisvinimo nusprendėme kraustytis, nes beveik nebeturėjome mėsos. Mirė dar kelios moterys, ir mes likome tik trisdešimt dvi, bet mirė jos arba gan staiga, arba pakankamai ramiai, tad man dar nereikėjo išpildyti savo pažado. Iš nedaugelio likusių medžių ir vežimėlių ratų sumeistravome lyg ir kokius krovininius važius, į kuriuos sukrovėme stalus ir kėdes. Sukorusios trijų savaičių kelią pastatėme dešimt namų: pirmąjį – kaip galint didesnį, kitus – mažesnius, nes juose turėjo gyventi tik po kelias moteris. Darbas buvo sunkus, bet, žinoma, teikė pasitenkinimą. Tapome įgudusios dailidės; stogai darėsi vis išvaizdesni. Mums net pavyko pagaminti puikių plytų iš žemės, pasemtos upės dugne, o sienos, žinoma, ne visada itin tiesios, vis dėlto stovėjo. Prieš duris išsikasusios kai kurių retų laukinių augalų, pabandėme užveisti sodelius, iš pradžių jie žydėdavo, bet visad nuvysdavo, nors ir kaip kruopščiai laistomi.

Žermena, Tėja, Fransina ir aš gyvenome viename name. Dauguma moterų įsikūrė poromis, išskyrus Denizą,

Anabelę ir Loretę, kurios apsigyveno trise, bet valgį ruošdavome bendrai ir valgėme kartu už stalų, sustumtų dideliu keturkampiu. Kai kaimelis buvo baigtas – statybos užtruko gerus metus – pajutome, kad mums gresia dykinėjimas. Kai kurios moterys pamėgo medžio darbus, ir aš keletą kartų buvau iškeliavusi, ieškodama joms kitų rūšių ar storesnių kamienų medžių. Kartais radusi tuščiavidurę šaką parnešdavau Rozetei. Ji norėjo išsidrožti fleitą, bet jai nepavyko pasidaryti tokios, kad būtų patenkinta. Nė viena iš mūsų neišmokome paprastų dalykų, kaip, pavyzdžiui, sodininkystės ar žolių pažinimo meno, ir Tėja dažnai sakydavo, kad net toks skurdus kraštas, kuriame gyvename, turėtų teikti daugiau peno vaizduotei negu mums į galvą šaunančios mintys. Pavyzdžiui, vandeninės žolės, kurias naudojame mūrydamos – ar negalima būtų iš jų, tinkamai paruošus, gauti siūlų, kuriuos galima būtų megzti ir austi? Fransina prisiminė, kad linus mirkydavo – bet ką reiškia mirkyti? Dar kilo mintis palikti medieną ilgai mirkti vandenyje, o paskui ją lenkti: bandymai buvo perniek ir po kelių nusivylimų šį darbą metėme.

Pamažu mūsų protai, suvokę visų pastangų bergždumą, ėmė slopti. Maistas ir pastogė buvo garantuoti, keleto metrų audinio pakako drovumui pridengti, kelių kilogramų juodo muilo – higienos poreikiams: išmirsime viena po kitos, visiškai nesupratusios savo istorijos. Metams bėgant išdilo bet kokie klausimai. Rūsiuose tebedegė šviesos, ir aš negalėjau susitaikyti, jog taip niekada to ir nesuprasiu. Iš kur ateina elektra? Kažkur būtinai turi veikti jėgainė, sakė Tėja. Ar ji gali dirbti savaime? Ar ten dar yra žmonių, kurie rūpinasi, kad ji veiktų, patys nežinodami vardan ko? Ar vieną dieną jėgainė liausis veikusi ir mėsa ledainėse supus? Daugiau nė viena nebesitikėjome, kad pasirodys gelbėtojai, o vienas kitas dar likęs klausimas bylojo apie mūsų nesėkmę. Nedrįsau prisipažinti dar norinti keliauti, tyrinėti; jaučiau, kad jos būtų palaikiusios mane beprote.

Tai nebuvo neviltis (Tėja sakė, jog neviltis – stiprus jausmas, sukeliantis audringas krizes), o veikiau tolygi slogi nuotaika. Baigėsi begaliniai tušti plepalai ir nervingos anų laikų linksmybės. Per tuos metus, kai statėme naują kaimelį, moterys vėl pagyvėjo, bet gyvumas išblėso, judesiai vėl pasidarė lėti, dirbdamos jos neskubėjo, nes tų darbų buvo taip mažai, kad verčiau patausoti. Todėl atrodė kaip senės. Niekas nebetraukė jų žvilgsnių, tad vaikščiojo sukumpusios. Paskutinės aistros užgeso, nušarmojo plaukai, o troškimas gyventi, regis, apleido širdis. Mes išlikome, iškentusios kalėjimą, plynę, prarastas viltis: moterys suprato, kad išlikti visada reiškia ne ką kita, kaip atitolinti mirties akimirką. Jos ir toliau valgė, gėrė, miegojo: kažkur, šešėlyje, suvešėjo nebylus atsainumas, išsižadėjimas, ir mirtis vėl ėmėsi savo darbo. Moterys tiesiog akyse lyso, niauriuose veiduose rėžėsi raukšlės, jos patyrė, ką reiškia greitai uždusti, joms maudė strėnas, tino kojos. Elizabeta ėmė kraujuoti, Žermenai sopėjo vidurius, Anai suparalyžiavo pusę kūno.

Ji nebegalėjo kalbėti; viena akis buvo užmerkta, o kita maldaujanti. Visos žinojome, ko ji prašo, o apsiašarojusi Tėja neįstengė išpildyti.

– Sakei, kad tu galėtum, – sukuždėjo ji, nedrįsdama pažvelgti į mane.

– Aš padarysiu, – atsakiau.

Nelabai supratau: jeigu Ana nori, o mes negalime jai kitaip padėti, kodėl joms taip sunku tai padaryti. Regis, dabar, kai pravirkau, suprantu, bet nesu įsitikinusi, nes nors ir išgyvenau didžiąją gyvenimo dalį šalia jų, aiškiai jaučiuosi likusi joms svetima. Veikiausiai man stinga jų praeities atkarpos.

Ji man nuodugniai viską paaiškino. Reikia suskaičiuoti šonkaulius žemyn nuo raktikaulio, paskui gerai užčiuopti krūtinkaulio kraštą ir pakilti per tris pirštus. Sau ant krūtinės Tėja parodė tikslią vietą, kur turėčiau suvaryti peilį – vienu smūgiu ir labai stipriai.

– Taigi, kai ateis mano eilė, būsi pasirengusi.

Visos išėjo iš namo, kuriame gulėjo Ana, ir aš likau su ja viena. Prisėdau greta. Ji žiūrėjo į mane, ir jos veide – tiek, kiek jo dar buvo likę – mačiau, kaip ji bando man šypsotis. Atverčiau antklodę nuo sulysusios krūtinės ląstos, nebuvo sunku suskaičiuoti stirksančius šonkaulius ir surasti krūtinkaulio kraštą. Pridėjau pirštą prie nurodytos vietos ir pajutau plakant jos širdį, – kaip man pasirodė, stipriai. Buvo aišku: jei nieko nesiimsime, ji gali dar ilgai patverti šios siaubingos būklės nelaisvėje. Ana kilstelėjo ranką, kuri galėjo judėti, ir kol aš taikiau jai prie odos ilgai pustyto peilio smaigalį, paglostė man skruostą. Dūriau greitai ir tiksliai – jos ranka nusviro, o širdis liovėsi plakti.

Taip mane kelissyk yra glamonėjusios moterys – vienintelė glamonė, kokią galėjau ištverti – mirštančios nuo mano rankos. Nė viena nebenorėjo ilgai kęsti skausmo; man rodos, jos skubėjo mirti. Nežinau, kiek jų nužudžiau: aš, kuri skaičiavau viską, dūrių neskaičiavau. Kiekvienąsyk, net tada, kai jas apimdavo didžiausias skausmas, mačiau, kaip atsipalaiduoja kančios iškreiptas veidas, kai pasirengiu smogti, ir aš nepravirkdavau, nes jaučiau, kaip jos nekantrauja ir kaip joms būna lengviau. Savo neviltį jos išpažindavo tik mirties akimirką ir tekinomis leisdavosi prie didelių tamsių durų, kurias joms atverdavau, neatsigręždamos palikdavo dyką plynę, kur pasiklydo jų gyvenimas, veržsaid į tą kažką kita, ko galbūt nebuvo, bet joms geriau buvo nebūtis nei beprasmė tuščių dienų virtinė, ir žinau, kad tomis akimirkomis jos mane mylėjo. Ranka man nė karto nesuvirpėjo. Mes tapdavome keistos bendrininkės tomis paskutinėmis jų gyvenimo akimirkomis, kai būdavau joms likimo skirta palydovė, ta, kuri išpainios nesuprantamą lemtį, artimesnė negu pamiršti meilužiai, mirę rūsiuose ar po kitu dangumi, artimesnė negu apsiašarojusios mylimosios, laukiančios prie durų, kada išeisiu, suvyniojusi peilį į storą skudurą, slepiantį kraujo lašus, ir kada linktelėsiu galvą, patvirtindama, kad viskas baigta,

kad ligos kančiai atėjo galas ir apmalšo bent vienos iš mūsų nerimastis. Tuomet galėdavome užtraukti mirusiųjų giesmę. Po to kurį laiką tylomis žvelgdavome viena į kitą, paskui jos eidavo ir susupdavo negyvėlę į antklodę, naujausią ir gražiausią, kokią turėjome. Sutemus nunešdavome ją į kapines ir atsargiai nuleisdavome kapo duobėn. Viena po kitos jos buvo palaidotos po tuo dangumi – ir nei jos, nei aš nežinojome ar tai tas dangus, po kuriuo buvome gimusios.

Sustabdyti Tėjos širdies man neprireikė – kiekviena mirtis ją po truputį žudė. Būta tiek vilčių išėjus iš rūsio, o paskui lėtas dūlėjimas, laipsniškas bet kokio lūkesčio išsižadėjimas, viską užgesinęs pralaimėjimas be mūšio. Ji svarstė, kada mes supratome, jog esame taip pat nepataisomai įkalintos po atviru dangumi, kaip ir už grotų: ar kai radusios antrą rūsį, siaubo apimtos išvydome kitas trisdešimt devynias negyvėles, suvirtusias arba sukniubusias viena per kitą? Ar kai pirmą kartą leisdamosios laiptais nebesitikėjome rasiančios atvirų grotų? Ar kai pasikorė Mari Žana? Kai suvokėme neturinčios ateities, ir toliau gyvensime sąskaita tų, kurie mus įkalino, sliuogdamos po žeme vogti sau maisto iš dingusio priešo? Ir kaip atsitiko, kad nemirėme iš pasišlykštėjimo? Ji svarstė ir svarstė be galo, o aš tylėdama klausiausi. Tai, kad nebuvo jokio atsakymo, kurstė liūdesį, kuris ją alino. Kai mūsų liko tik šešios ir kai mirė Žermena, Tėja nebeturėjo jėgų pastovėti, ją reikėjo nešte nešti, kad galėtų lydėti mus į kapines. Pasitelkėme neštuvus, tokius pačius kaip tie, ant kurių kadaise mirė Dorotėja; gulėdama ant nugaros nešama Tėja žvelgė į dangų, vis abejodama ar tai Žemės dangus. Patekėjo mėnuo. Moterys visada tvirtino, kad jis panašus į tą joms pažįstamą, bet nebuvo tikros, kad gali pasikliauti savo prisiminimais. Tėjos regėjimas nusilpo, ji beprasmiškai atkakliai mirkčiojo vokais. Kai atėjome, Žermena jau buvo paguldyta duobėje; prie jos budėjo Loretė. Rozetė jau buvo mirusi, tačiau moterys išmoko giesmes, ir jų balsai ilgai aidėjo virš plynės – giesmę kartojo kelis sykius. Aš niekada negiedojau. Rūsyje nedainuodavome,

paskui buvo per vėlu – gerklė tarsi užrišta. Negalėjau net šaukti, skleisdavau tik kimų drebantį garsą, kuris netoli teaidėdavo. Nežinau, ar dar sugebu kalbėti. Žinoma, reikia tik pabandyti, bet aš, regis, nenoriu. Ir argi svarbu, jei ir tapau nebylė pasaulyje, kuriame nėra kam ištarti žodžio?

Prie kapo užtrukome labai ilgai; tylėjome arba tarpais kuri nors moteris kartojo kraupius žodžius: Iš gelmių, kuriose skendžiu, šaukiuosi Tavęs, Viešpatie. Galbūt tai nėra tikslus vertimas, nė viena kaip reikiant nemokėjo tos mirusios kalbos, kurios žodžius sviedė ant tos bemaž mirusios Žemės, – jos sakė, ką suprato. Balsai kilo vis aukštyn, jos žiūrėjo į tamsų dangų, ir manau, neaiškiai laukė atsakymo, bet niekas neataidėjo iš skliauto – tik nebyliai virpėjo žvaigždės. Paskui viena po kitos nutilo, aidas išblėso kaip pamiršta liepsna ir įsiviešpatavo tyla, vos virpinama lengvučio vėjelio, kuris čia nuolat dvelkia. Beliko užpilti žemėmis sulysusį kūną, beveik neišgaubiantį apkloto, ir lėtai grįžti kaimelin į ištuštėjusius namus.

Moterys padėjo neštuvus šalia lovos ir paliko mus vienas. Paguldžiau Tėją į guolį; ji buvo tokia sulysusi, kad lengvai pakėliau. Rūpestingai apklosčiau, nes ji pasidarė labai jautri šalčiui, ir mudvi palinkėjome viena kitai labos nakties. Bet girdėjau, kaip ji verkia, ir neužmigau. Prisėdau ant jos lovos krašto. Ji paprašė, kad palaikyčiau ranką. Gerai žinojo, kaip nepakenčiu prisilietimų, ir supratau – jeigu nepaiso mano pasidygėjimo, vadinasi, šis skurdus kontaktas jai būtinas.

– Tu žinai, kad liksi viena, – pasakė man.

Dažnai apie tai galvodavau.

– Kai buvai maža, rūpinausi tavimi kaip išmanydama, paskui išmokiau visko, ką žinojau. Bet netrukus nebegalėsiu būti su tavimi. Atrodo, iškeliauju.

– Kitaip ir negali pasielgti, – atsiliepiau.

– Kaip tu gyvensi?

– Vėl keliausiu. Dar ieškosiu. Niekuomet nebūčiau sustojusi, bet aiškiai mačiau, kad kitos nebegali.

– Ar ištversi? Ar neišprotėsi?

– Nesuprantu, kas yra jūsų beprotybė. Gerai žinai, kad aš ne tokia kaip jūs. Nepažinau to, ko jūs taip gailitės, o jei ką ir pažinau, negalėjau pasinaudoti, ir dėl to nesikremtu. Man rodos, kad net su jumis buvau viena, nes esu ne tokia kaip jūs. Niekuomet gerai jūsų nesupratau, neįsivaizdavau to, apie ką kalbėdavote.

– Teisybė, – tarė ji, – tu vienintelė iš mūsų priklausai šitam kraštui.

– Ne. Šitas kraštas priklauso man. Būsiu vienintelė jo savininkė, ir viskas, kas čia yra, bus mano.

Po to ji ilgai tylėjo. Spėju, kad mąstė apie ankstesnius laikus, apie gyvenimą, kurį suprato ir kurį prarado, nes tarpais jos skruostais riedėjo ašaros – atsargiai jas šluosčiau. O šiaip nejudėjome, jaučiau, kaip nelygiai plasta jos širdis – iki pat rankos. Išmokau pažinti šitą plastėjimą, tolydžio slopstantį, jau, atrodo, liausis, o vėl plasta, bet nėra ko viltis, gyvastis ne tokia atspari, kad nugalėtų. Nebuvau įsitikinusi, kad Tėja išvys aušrą. Vienu metu naktį ji manęs paklausė, ar prisiversčiau ją apkabinti.

– Man taip šalta.

Pasiūliau kitą antklodę, ji papurtė galvą ir silpnai šyptelėjo.

– Man reikia, kad mane palaikytum.

Tai man kainavo nemaža pastangų – tikiu, jog įstengiau jas nuslėpti. Išsitiesiau greta, ji padėjo galvą man ant peties; laikiau prispaudusi ją prie savęs.

– Aš taip tave mylėjau, – pasakė.

Taip ji ir užmigo – lengvu miegu, ir manau, sapnavo, nes tarpais sukrutėdavo, šnabždėdavo kažką neaiškaus. Pradėjo švisti, kai ji visai nurimo. Tylutėliai alsavo. Užmigti nebijojau; atidžiai sekiau gęstančią jos gyvybę. Nežinau, kurią akimirką liovėsi kvėpavusi, abi buvome tokios ramios ir nebylios, o mirtis kartais tokia santūri – ji ateina be garso, užtrunka tik akimirką ir nusineša savo grobį; permainos nepa-

stebėjau. Įsitikinusi, jog viskas baigta, dar ilgai laikiau ją prie savęs, kaip ji ir norėjo.

Tai buvo viskas, ką galėjau padaryti.

Liko tik Fransina, Deniza, Loretė ir aš. Po kelių mėnesių, suklupusi namuose, Fransina susilaužė kojas. Tėja buvo man aiškinusi, ką senoms moterims reiškia lūžiai ir kad nėra ko tikėtis pasveikti. Fransinai taip skaudėjo, jog net nepanoro, kad ją keltume ar patogiau paguldytume. Todėl paprašė, kad negaištant perverčiau jai širdį; nenorėjo kentėti ilgiau nė minutės. Palikau ją su Deniza ir Lorete, nuėjau patikrinti, ar peilis kaip reikiant išgaląstas. Kai grįžau, abi sveikos moterys pakilo išeiti, ir atsitiko keistas dalykas – eidamos pro mane, abi akimirkai stabtelėjo ir suspaudė mane glėbyje, tarsi dėkodamos už tai, ką ketinu daryti. Atsiklaupiau prie Fransinos, ji paėmė mane už pečių, prisitraukė prie savęs ir pabučiavo į abu skruostus.

– Tu gera, – pasakė.

Susigraudinau. Nusišypsojau jai; šypsodamasi ji pasitiko peilį.

Sugrįžus iš kapinių Deniza paprašė manęs tokios pat paslaugos, bet nežinau, kodėl neįstengiau jos padaryti moteriai, kurios sveikata dar buvo gera, net ir suprasdama, koks sielvartas ją apėmęs. Jai to teko laukti trejus metus, kuomet ją pusiau suparalyžiavo, kaip Aną, tik veidas liko nepaliestas ir ji galėjo kalbėti.

– Ar dabar sutiksi?

– Dabar kas kita. Privalau tai padaryti.

Taigi likau viena su Lorete. Be manęs, ji buvo jauniausia iš moterų, ir neatrodė, kad greitai mirs. Nors ne sykį buvo lydėjusi mane į išvykas, nejaučiau jai savaiminės simpatijos – ji mėgo pabambėti ir buvo linkusi aimanuoti. Kai likome vienos, jos būdas pasikeitė. Ji niekados nesiginčydavo dėl mano sprendimų, ir tiesą sakant būtų reikėję daug vaizduotės ginčytis dėl to, ką aš, veikiausiai netinkamai, vadinu sprendimais – jei sakydavau, kad metas eiti

mėsos į artimiausią rūsį, skalbti sukneles ar įkurti ugnį, tai visuomet todėl, kad mėsos atsargos sekdavo, o suknelės būdavo nešvarios. Man rodės, kad ji visiškai pasiduoda mano valiai ir kad yra absoliučiai abejinga gyvenimui.

Vieną rytą, kai grįžau į kaimelį, apsikrovusi konservų dėžutėmis, mane nustebino jos abejingumas. Šituo metų laikų lijo mažiausiai; buvau pastačiusi suolą lauke, priešais duris; radau ją ten sėdinčią, įsmeigusią nieko nereginčias akis į tolį. Jau seniai ji prastai matė: tąsyk žvelgė, net neprimerkusi vokų – o juk sakydavo, jog prisimerkus lengviau įžiūrėti daiktus. Rankas laikė ant šlaunų, delnais į viršų, tarytum būtų pamiršusi jas apversti – dėl to atrodė keistai, suvis atsaini, pamesta moteris, kurios niekas nesistengė aptvarkyti, lyg koks drabužis, kurį nusviedi bėgdamas ir kuris kaip pakliuvo krinta ant žemės. Šlaunys truputį prakėstos. Kadaise, kalėjimo laikais, Loretė buvo liesa kaip visos, paskui nutuko, amžinai skundėsi negalinti sutramdyti apetito, bet po savo meilužės Alinos mirties tapo abejinga maistui ir neteko daug svorio: dabar sėdėjo kaip apkūni moteris, kuriai suglaudus kojas storos šlaunys trukdo susiliesti keliams, tarsi kūnas nesuvoktų savęs dabartyje. Iš po truputį pakeltos suknelės buvo matyti suvytęs ir trapus kūnas. Tai aš pasiuvau tą suknelę, kruopščiai sudursčiusi dar stiprias mažiausiai nudėvėtų tunikų skiautes, o ji stebėjo, kaip siuvu, tarsi iš tiesų nesuprastų, ką veikiu. Paskui apsivilko ir padėkojo man, akimirkai atgavusi nuovoką. Mes visuomet buvome labai mandagios, net rūsio laikais, tikriausiai, kad atsiribotume nuo sargų ir jų rimbo.

Priėjau prie jos kalbindama, kad neužklupčiau netikėtai. Sakiau, kad parnešiau sriubos, kad netrukus galėsime valgyti ir kad dar radau muilo – paskutinė dėžė buvo beveik tuščia.

– Bet neklydau, dar sykį viską išnaršiau – visai nebėra siūlų; negalėsiu pataisyti tau suknelės.

Kadaise siūdavome plaukais, dabar jie nebeauga, buvo trumpi ir reti.

Kalbėdama galvojau, kad reikės traukti į žygį, nes muilo taip pat veikiai pritrūks, tačiau susilaikiau nepasakiusi. Po teisybei, šnekėjau tik tam, kad skleisčiau kokius nors garsus – mane truputį baugino nieko nesakanti, abejinga jos išraiška, – lyg miegotų atmerktomis akimis. Ji nežymiai krūptelėjo, pasuko į mane galvą ir, kaip buvo anksčiau sakiusi, turbūt teišvydo neryškų pavidalą.

– A, tai tu, mažyle, – ištarė, lyg neprisimintų, kad čia tik mudvi. – Tu labai gera. Iš manęs tau ne kažin kiek pagalbos.

Pasakiau porą guodžiamų žodžių ir įėjau į vidų įkurti ugnies. Ji lėtai nusekė man įkandin, stovėjo greta, regis, stebėjo, kaip triūsiu, nesugalvodama, kaip man padėti.

– Kaip manai, ar aš dar ilgai gyvensiu? – paklausė.

Ji kalbėjo ramiu, įprastu tonu, klausė paprasto dalyko, mielai išklausys atsakymą, o paskui galvos apie ką kita. Žinoma, toks abejingumas savo rūpesčiams galėjo būti tik mirties ženklas.

Moterys niekada nevadino manęs kitaip kaip „mažylė“, ir dabar, kai jau taip seniai esu viena ir kito vardo neturiu, man dar neaiškiai dingojasi, kad esu pati jauniausia, nors ir nebėra su kuo palyginti mano amžiaus. Prisiminiau laikus, kai pykau ir buvau kupina paniekos, kai maniau, kad jos šaiposi iš manęs, nes aš nežinau nieko, o jos – viską. Ir Loretės kreipimasis į mane, kaip orakulą, suspaudė man širdį. Ji stovėjo šalia nukorusi rankas ir nežinojo, ką veikti su savo kūnu.

– Ar blogai jautiesi?

Aš taip delsiau atsakyti, jog ji, matyt, pamiršo savo klausimą. Atrodė nustebusi, per jėgą prisivertė pamąstyti ir papurtė galvą.

– Aš pavargusi. Tačiau visos pavargusios, ar ne?

Visos – tik mudvi.

– Taip, visos, – ramiai atsakiau.

Jeigu ji neprisimena, kad visos mirusios, kam priminti?

Ugnis įsidegė. Įmečiau porą pliauskų, privėriau dureles ir užkaičiau prikaistuvį. Paėmiau dvi dėžutes su pomidorų

sriuba; Tėja mane išmokė skaityti etiketes, ir buvo maloni staigmena, aptikus, kad ta sriuba su mėsos gumuliukais. Loretė stovėjo greta, tarsi nesuvokdama, ką kita galima būtų veikti. Man pasirodė, kad ji svyruoja – nelabai žymiai, ir nebuvau visiškai tuo įsitikinusi, iš pradžių pamaniau, jog taip pasirodė dėl jos apdujusios išvaizdos, bet kadangi veikiai po to ji baigė savo dienas, gali būti, jog jai iš tikrųjų buvo sunku išstovėti. Atsargiai nuvedžiau ją prie kėdės, šalia didžiojo stalo, pasodinau, priešais pastačiau lėkštę ir puoduką.

– Netrukus valgysime.

– Kaip nori, – atsakė.

Įdėmiai pažvelgiau į ją: veidas be jokios išraiškos, ir tikriausiai todėl, kad pati buvau suglumusi, man ji pasirodė apkvaitusi. Žvilgsnis apniukęs, rankos nukarusios palei šonus. Norėjau sudėti jas ant kelių – tai priminė gestą, kurį taip dažnai atlikdavau, kryžiuodama ant krūtinės mirusiosios rankas, o paskui užspausdama vokus – susilaikiau. Bet drauge suvokiau esanti tikra – ji merdėja.

Šitaip, stovėdama, nesirgdama? Nusilpo ne kūnas, o siela, kuriai vis sunkiau buvo išjudinti raumenis, versti plakti širdį, vykdyti kasdienius darbus, siela, kuriai niekas jau taip seniai neteikė peno, kuri matė mirštant savo seseris ir kurios drauge liko tiktai moteris, jos nemylinti ir nemylima. Kaip gaila! – pagalvojau. – Kaip gaila! Kadaise ji pragyveno dvidešimt ar dvidešimt penkerius savo teisėto likimo metus, paskui užgriuvo beprotiški įvykiai, ir ji žengė per kažką nesuvokiama tarp svetimų, tokių pat sutrikusių kaip ji. Vis dėlto ji pabandė mylėti. Mėginau prisiminti Aliną, ūmią, nekantrią moterį, kuri, kai jai trukdydavau, sakydavo man: eik žaisti, ir kuri vėliau dėl to krimsdavosi. Jos abi gyveno mažoje trobelėje, trankiai kivirčydavosi ir taikydavosi, skambiai dievagodavosi: juk reikia ką nors veikti. Prisėdau priešais Loretę, nuoširdžiai būčiau norėjusi ištarti reikiamus žodžius, kurie jai vėl suteiktų jėgų, bet, po teisybei, ant šios bevaisės žemės, tyloje ir vienatvėje, pati neišmani ir bevaisė – ką galėjau jai

duoti? Kodėl ji būtų norėjusi gyventi? Mes nieko neveikėme, niekur nėjome, buvome niekas.

– Matai, – pasakiau, – aš noriu leistis į žvalgybą. Nenoriu savo dienas baigti čia, valgydama konservus, kuriuos paskui nuėjusi atokiau ištuštinsiu.

Ji pakėlė akis. Buvo matyti, kad iš tiesų bando suprasti mano žodžius. Tada, kad padėčiau jai, pakartojau:

– Ketinu leistis į žvalgybą.

– Bet čia nieko nėra, – nustebusi atsiliepė ji, – tik rūsiai.

Iš visų jėgų ji stengėsi galvoti.

– Čia nėra net metų laikų.

– Ką gali žinoti. Mes pernelyg greitai nuleidome rankas. Ar ieškojome ilgiau nei porą metų?

– Tai dėl senių. Amžinai reikėdavo stoti, kad jos ramiai numirtų. O kartais tatai taip ilgai užtrukdavo. Dešimtis kartų joms pagerėdavo, ir atrodydavo, kad pasitaisys.

– Noriu vėl keliauti. Aš nesena.

– Palūkėk, – tarė ji, – palūkėk. Man jau nebedaug liko.

Ji mane suprato. Abi gerai žinojome, kad ji negali išsiversti viena, kad neturės jėgų nueiti į rūsius maisto nei pasirinkti malkų ugniai ir kad jos palikti negalima.

Sriuba pašilo. Tylėdamos pavalgėme, paskui nuėjau prie upės išplauti indų. Kai grįžau, ji vėl sėdėjo ant suolo ir laukė manęs. Paskui lauks, kol suims miegas, nueis gulti ant savo čiužinio, užmigs. Miegodama lauks, kada pabus.

Mirties jai nelinkėjau: bet kaip būčiau galėjusi linkėti, kad gyventų? Po pietų ne sykį susigriebiau virpanti iš nekantrumo. Mane jaudino mintis, kad veikiai būsiu laisva. Norėdama apsiraminti, ėmiausi skaičiuoti savo būsimą mantą. Pasiimsiu didžiausią maišą, į kurį prisikrausiu maisto produktų porai savaičių, dvi antklodes, nes buvau įpratusi miegoti ant čiužinio ir bijojau, kad žemė bus per kieta. Vėliau, kai vėl prisitaikysiu, pakaks vienos ir našta bus lengvesnė. Reikės daug degtukų, kastuvėlio ir aulinių batų. Kad tik nepamirščiau muilo. Mano suknelė gerokai apdriskusi, bet vis tiek

rasiu audinio ir siūlų, nes tolydžio prieisiu sarginių ir vėl turėsiu atsargų. Reikia pasirūpinti patogiu apavu – mano dydžio, jeigu noriu ilgai keliauti. Kadaise skausmingai patyriau, ką reiškia nutrinti kojas, ir jau daug metų avėjau tik sandalus. Niekados nebuvome radusios kojinių, o mano pėdų oda buvo minkšta, bet žinojau, kad veikiai pasidarys kietesnė.

Vaikštinėjau pirmyn atgal, žvaliai atlikdama pernelyg retai mūsų gyvenime pasitaikančius darbus, o mano mintis buvo užvaldžiusi kelionė, aš kartojau sąrašą daiktų, kuriuos reikės pasiimti, skaičiavau, peržiūrėjau, kol galų gale pasijutau baisiausiai sudirgusi. Netrukus padariau visus darbus: grindys iššluotos, čiužiniai apversti, antklodės išpurentos – nebebuvo ko plauti nei tvarkyti. Išėjusi prisėdau ant kėdės priešais Loretę. Ji žiūrėjo į dangų, ten, kur netrukus leisis saulė, ir jos žvilgsnis buvo tuštesnis, dar labiau prigesęs negu bet kada. Ji lygiai kvėpavo. Plaštakomis rėmėsi į šlaunis, ir aš įžiūrėjau riešo išorėje pulsuojant nedidukę arteriją: taisyklingą, ryškią, galingą. Štai kodėl man rodos, kad mirė ji ne nuo fizinės negalios, o atsiskyrė nuo to nenuilstančio kūno, kuris būtų veikęs dar daug metų. Tik ne akys. Ji išgirdo, kaip priėjau, kažką sušnabždėjo, taip tyliai, kad nesupratau, bet nepanorau prašyti, kad pakartotų. Ką ji gali pasakyti? Ką mes galime viena kitai pasakyti, kad būtų bent kiek įdomu? Kad oras gražus, kad šią naktį tikriausiai nelis, kad leidžiasi saulė? Jai tai rūpėjo pasakyti neką labiau, negu man išgirsti, ką ji sako, ir, aišku, ji pasistengė mane užkalbinti tik iš mandagumo, kad parodytų esanti patenkinta, jog aš šalia. Turbūt ne visai taip. Ką dar galėjau jai duoti, išskyrus valgį ir gėrimą, – kas pratęstų gyvenimą, kuris jos nebeviliojo?

– Taip, žinoma, – atsakiau.

Ir jai to pakako. Mudvi sutarėme beveik nesuvokdamos kodėl. O galbūt todėl, kad mūsų iš tikrųjų niekas nesiejo. Tad sėdėjome ir tylėjome.

Į dangų nežiūrėjau: mano žvilgsnį prikaustė Loretė. Man rodės, ji dingsta pati savyje, grimzta vis giliau į savo

pačios vidų. Iš pradžių jos veide dar atsispindėjo šiokia tokia išraiška, bandymas nusišypsoti mane pasitinkant – nuovargio šešėlis, nežymi grimasa. Ant rankos nutūpus kažkokiam vabzdžiui ji nekrustelėjo – nuginiau vabalėlį mostu, kurio ji tikriausiai nesuvokė. Saulė pakrypo link laidos, ryškiai apšviesdama jos veidą be šešėlio: nebuvo į ką žiūrėti, nebent į odą, ištemptą, dengiančią dar gyvus audinius – organinį pavyzdį su įdubimais ir iškilimais, kuriuos kitaip nei lygumos ar kalvos įdubimus bei iškilimus galėjai tyrinėti žvilgsniu, neužčiuopdamas nieko kita, tik išorinius kontūrus. Žinoma, būčiau galėjusi ją paliesti, pirštais perbraukti skruostus: ar būtų pajutusi? Vienu metu viskas tarsi nutrūko, aiškiai mačiau, kad tebepulsuoja mažoji riešo arterija, ir vis dėlto neabejojau, kad Loretė mirė. Ji tyliai alsavo, tolygiai veikiant automatikai, neįstengiančiai sustoti, bet jau nebemąstė. Kadaise Tėja man paaiškino, kas yra elektros encefalograma: jos encefalograma būtų buvusi lygi. Sėdėdama ant suolo, veidu į saulėlydį, ji prarado savo sielą smegenų vingiuose, paslaptingose atminties kertelėse ir užkaboriuose, ji iškeliavo atgal, ieškodama pasaulio, kuris turėtų prasmę, klaidžiodama labirintuose, po truputį smulkėjanti, mažėjanti, tyliai išnykdama, o paskui gęsdama taip pamažu, kad nebuvo justi, kada vargana liepsnelė virto sutemomis. Saulė jau sėdo už horizonto, šoninėje šviesoje aiškiai išryškėjo jos riešas; pamačiau, kad po balta oda niekas nebeplasta. Giliai atsidusau. Nutrūko paskutinis mano ryšys.

Ilgai į ją žiūrėjau, paskui paguldžiau ant suolo, sukryžiavau ant krūtinės rankas, rūpestingai apvertusi delnais žemyn; neprireikė užspausti vokų, šie buvo užslinkę ant bemaž aklų jos akių. Nebuvo ko delsti: paėmiau kastuvą ir nuėjau kasti duobės – už didžiojo namo, kur jau ilsėjosi kitos. Kaip visada, kai dangus giedras, net jei ir ne mėnesiena, naktis buvo labai šviesi. Labai giliai nekasiu – jokie žvėrys neiškapstys lavonų – ir nepaliksiu kauburėlio ar ženklo, nurodančio, jog čia ilsisi žmogaus palaikai: aš nepamiršiu, o kam dar turėčiau nurody-

ti? Duobę iškasiau per valandą. Reikia atgabenti Loretę, galvojau kasdama: buvau viena, kad ir kokia ji buvo sulysusi, numaniau, kad panešti nepajėgsiu. Bjaurėjausi mintimi guldyti ją ant vežimėlio – per trumpas, kojos būtų groteskiškai tabalavusios; norėjau nugabenti ją oriai. Buvau gerokai suglumusi. Tik grįžtant, kai pamačiau didįjį stalą, kurį jau taip seniai buvau padirbusi, toptelėjo mintis: dėsiu jį ant vežimėlio, paskui paguldysiu ant jo Loretę, kruopščiai susupusi į geriausią antklodę. Buvo labai sunku, bet numaniau, kad sėslaus gyvenimo metai išsekino mano fizines jėgas. Turėjau pasitelkti visą savo atkaklumą. Kai buvau pasirengusi vežti Loretę prie duobės, jau gerokai įnaktėjo. Nuskyniau keletą lauko gėlių; išdėliojau aplink jos veidą, kaip darydavo moterys. Ji buvo išbalusi ir romi; atrodė pasikeitusi neką labiau negu tuomet, kai širdis dar plakė, o gyvenimas nebedomino.

Ėmiau stumti vežimėlį. Reikėjo dažnai stoti, nurinkti akmenis, nuvalyti žemę – lėta, gedulinga procesija, laidotuvės moters, kurią laidojo paskutinė likusi moteris. Stabčiojau, lanksčiausi, vėl stojausi: prisiminiau girdėtus pasakojimus apie maldininkų žygius, apie žmones, kurie keliais eidavo aplink bažnyčią, kad būtų atleistos jų nuodėmės. Niekados kaip reikiant šito nesupratau, bet dabar pajutau atliekanti labai senas anos planetos apeigas – planetos, iš kurios esu kilusi, bet kuri man tokia svetima.

– Štai, – tariau, kreipdamasi į Loretės palaikus, kai jau atėjome, – beveik viskas.

Kuo švelniau paėmiau ją į glėbį; tai trikdė mažiau negu liesti gyvąją. Ji man pasirodė siaubingai sunki; labai keblu buvo paguldyti jos nesutrenkus, bet man pavyko. Nenorėjau užberti jos žeme, užversti romaus veido ir žilų plaukų, kuriuos buvau rūpestingai sušukavusi. Nuleidau žemėn didįjį stalą ir, nulaužusi jo kojas, likusia plokšte uždengiau duobę. Aplinkui išlyginau žemę ir atsitraukiau – stačiakampis, aiškus, gražus kapas. Blogi orai, kad ir kokie nuosaikūs, tikriausiai nubalins medį, bet jis liks vietoje, ir Loretė galės ramiai sudūlėti.

Nuėjau gulti. Maniau, kad po darbo krisiu kaip užmušta, bet buvau pernelyg įdirginta minties apie išvykimą. Apie trečią nakties neištvėrusi atsikėliau, įkūriau ugnį, pasišildžiau vandens ir ėmiau tvarkyti savo mantą. Kai mūsų buvo trisdešimt ar keturiasdešimt, visuomet turėjome atsižvelgti į senes – jos žengė lėtai ir ne kažin kiek galėjo panešti, aš buvau tvirta ir nusprendžiau pasiimti maisto trim savaitėms; tai buvo daugiau nei reikėjo, kol pasieksiu kitą rūsį. Per tuos metus buvome suradusios šešias metalines gertuves – prisipyliau į jas vandens, nes upių buvo gana reta, nuo vienos iki kitos kartais žygiuodavome keletą dienų. Tėja buvo sakiusi, kad mėsa suteikia jėgų, o laidodama Loretę aiškiai pamačiau, kad esu išsekusi. Dėžutėse mėsos buvo mažoka; nusprendžiau nueiti į ledainę ir paėmus jos daugiau užkonservuoti.

Buvome įsikūrusios už penkių kilometrų nuo vyrų rūsio ir, kaip paprastai, uždariusios didžiąsias duris – šių varganų apeigų niekuomet nepamiršdavome. Pasiėmusi mėsos, panorau paskutinįsyk apžvelgti mirusius bendrus, su kuriais šioje vietoje praleidome dešimt metų. Ilgainiui kvapas išsisklaidė – ventiliacija tebeveikė, o aš, lankydama rūsį po rūsio, buvau įpratusi matyti bet kaip sukniubusius, dabar išdžiūvusius kūnus. Vis dėlto vienas jų patraukė mano žvilgsnį. Jis sėdėjo nuošalyje, toliau nuo uždarų durų. Ar panoro atsiskirti nuo įnirtusio būrio, iki paskutinio atodūsio laužiusio spyną, ar mirė paskutinis po to, kai – ką taip dažnai darydavau aš – smogė paskutinį mirtiną smūgį tiems, kurie nebesitvėrė ir kurie niekaip negalėjo numirti? Buvo pasidėjęs sulankstytą čiužinį sau už nugaros ir porą iš šonų, taigi sėdėjo tiesutėlis, kūnas tvirtai paremtas. Man pasirodė, kad mirė jis išdidžiai, aukštai iškelta galva, plačiai į tamsų praėjimą atvertomis akimis, iškilia, iššaukiama veido išraiška. Apsukusi grotas, prisiartinau prie jo: kad ir kiek mažai to veido buvo likę, man dingojosi, kad jo būta gražaus – tamsi barzda ir išdžiūvęs veidas neslėpė bruožų harmonijos. Kumščiai sugniaužti, padėti ant kelių vienas šalia kito, galbūt taip mir-

davo anų laikų kariai, su ginklu rankoje, žvelgdami savo lemčiai į veidą? Jo stuomenį pusiau dengė sudriskusi tunika, mačiau tvirtus peties kaulus – petys turėjo būti stiprus. Mane persmelkė pratisas sielvarto virpulys – mane, nepažinusią vyrų, akivaizdoje šio vyro, panorusio įveikti baimę ir neviltį, kad žengtų į amžinybę tvirtas ir įniršęs. Atsidusau ir išėjau.

Kopiau lėtai, nes jaučiau, kaip keistas ilgesys traukia mane atgal. Nebesileisiu į šį rūsį. Ak, dar pamatysiu šimtus kitų – jų nesuskaičiuoti, bet šiame, į kurį taip dažnai eidavau atsargų, niekados nepasistengiau dirstelėti į išdžiūvusius kūnus – ir štai vienas mane sujaudino. Neišskyriau jo iš kitų, o kai pagaliau pastebėjau, išvykstu. Kitame gyvenime gal būčiau jį pažinojusi, jis nebuvo labai senas, galėjo būti mano tėvo draugas arba ir pats tėvas, nes juk tikrai turėjau tėvą. Arba meilužis. Tačiau apie jį žinojau tik tiek, jog ryžosi mirti orus, sėdėdamas tiesiai, nuošaliai, atokiau nuo baimės apimtos, klykiančios minios. Jis buvo vienišas kaip aš, išdidus žmogus, o aš išvykstu, sužinojusi tik paskutinį jo sumanymą. Bet bent tiek buvo pasiekta: jis panoro laikytis iki galo ir kažkas jį suprato. Kol gyva aš, gyvas bus ir jo atminimas, išdidumo ir vienatvės liudininkas. Stabtelėjau, valandėlę dvejojau, paskui grįžau apačion ir ilgai žiūrėjau į jį. Ką nauja galima buvo įžvelgti šitame pergamentiniame veide? Jaučiau begalinį liūdesį, pagalvojau, turbūt taip kadaise, tais laikais, kai gyveno žmonės, su numylėtojo kūnu jie išsiskirdavo, bandydami kuo ryškiausiai įrėžti jį savo atmintin. Nieko apie jį nežinojau, tačiau nieko nežinojau ir apie save, nebent kad vieną dieną taip pat mirsiu ir kaip jis pasitaisysiu sau atramą, kad būčiau tiesi, žvelgsiu į priekį iki paskutinės akimirkos, o kai mirtis užgesins mano žvilgsnį, būsiu tarsi išdidumo paminklas, su neapykanta nukreiptas į tylą.

Palikau jį nenoromis. Grįžusi į kaimelį užkaičiau mėsos. Kadangi reikėjo kurstyti ugnį, gulti negalėjau. Turėjo tuoj brėkšti, o miegas manęs vis dar neėmė. Kalėjimo laikais miegoti buvo privaloma, paskui sužinojau, kad ir būtina, jei nori gerai jaustis, kad reikia gyventi visiems tuo pačiu ritmu. Tačiau buvau viena. Daugiau niekas nuo manęs nepriklausė, niekam negalėjo trukdyti mano gyvenimo būdas. Visiškai pasitikėjau savo kūnu – kai reikės, jis tikrai pareikalaus miego; kam gulti, jei nenoriu. Galiu iškeliauti. Apsiaviau, užsiverčiau maišą ir leidausi į kelią. Nereikėjo net užgesinti ugnies, uždaryti namų, sutvarkyti tą truputį, ką palieku – tik pasirinkti kryptį.

Pasirinkau tekančią saulę, nes toje pusėje dangus buvo labai gražus. Jokių debesų; nuo seno mėgau žiūrėti, kaip aušta diena. Iš karto patraukiau stangria, lėta eisena – taip galėsiu ilgai eiti. Kraštovaizdyje pasirinkau gaires, kad nesukčiau ratu, ir pradėjau žygį, numačiusi, kad jis baigsis tik drauge su mano gyvenimu, net jei nežinau, ko iš jo tikiuosi. Užko-

piau ilgu nuolaidžiu šlaitu, rytų link, ir atsidūrusi viršuje atsigręžiau: žvelgiau į tą dešimtį kaimelio namų, kuriuos su tokiu džiaugsmu stačiau. Už didžiausio iš jų buvo kapinės, ten palaidota Tėja. Tik šiandien tariu sau, kad tai, ką jai jaučiau – tą pasitikėjimą, pamažu tarpstantį, ir tą džiaugsmą kiekvieną sykį ją vėl pamačiusi po žygio – tikriausiai ir buvo tai, ką moterys vadino meile. Dabar nebeturėjau ką mylėti.

Iš karto ėmiau skaičiuoti žingsnius. Širdies dūžiai buvo mano laiko matas, žingsniai bus nueito kelio matas. Man sakė, kad vidutinis žingsnis – septyniasdešimt centimetrų, o metrą sudaro šimtas centimetrų. Kai moterys kalbėdavo apie ilgį ar atstumą – tai visados metrais ar kilometrais, tad ketinau naudotis tomis pačiomis sąvokomis. Veikiai taip skaičiuoti man pasirodė absurdiška: tos sąvokos turėjo prasmę joms, bet ne man, o ir kam naudoti tą pačią kalbą, kaip kiti. Valanda kelio – štai kas man turėjo prasmę, nebuvo reikalo užsikrauti sau vargą verčiant žingsnius į kilometrus. Atstumą matuosiu laiku. Visuomet pasiklioviau savo vidiniu laikrodžiu ir pačią pirmą dieną nusprendžiau suskaičiuoti, kiek žingsnių padarau per valandą, ir pasirinkti kelio vienetą, kuris būtų mano kilometras. Tad reikėjo žingsniuoti labai tolygiai. Žemė nebuvo gauburėta, vienas kitą keitė nuotakūs šlaitai ir neaukštos įkalnės, kurios tikriausiai ne per daug tepakeis mano ėjimo greitį. Pirmą tarpsnį sukoriau per penkias valandas: suskaičiavau trisdešimt septynis tūkstančius septynis šimtus keturiasdešimt du žingsnius. Ėmiausi dalybos, kuri man atrodė nebe tokia sudėtinga nuo tada, kai Tėja parodė, kaip dalinti, rašant skaičius žemėje, tačiau atliekant šį veiksmą vis dėlto reikėjo labai susikaupti. Gavau septynis tūkstančius šimtą penkiasdešimt žingsnių per valandą. Nusprendžiau šį skaičių patikrinti, skaičiuodama valandomis, paskui per dešimt minučių, ir vakare pavyko nustatyti, kad vidutiniškai per minutę nueinu šimtą devyniolika-šimtą dvidešimt du žingsnius.

Be to, stengiausi iš anksto įvertinti atstumą, skiriantį mane nuo vieno ar kito taško, kad pajusčiau erdvę. Labai

menkai besikeičiantis peizažas užduoties nepalengvino, turėjau tenkintis nežymiais ženklais: krūmokšniu, nediduke uola, ir sykiais nebūdavau įsitikinusi, kad krūmas, pro kurį praeinu, tikrai yra tas, kurį prieš dešimtį minučių ar ketvirtį valandos buvau pasirinkusi gaire. Tačiau matavau nueitą kelią ir supratau, kad pamažu išmokau jausti atstumą kaip kadaise – laiką.

Pirmą dieną, nors praleidusi bemiegę naktį, nuėjau dešimt valandų vienodu žingsniu, galinčiu toli nudanginti, ir sustoti nusprendžiau tik tada, kai pasirodė, jog pavargstu ir pradedu lėčiau eiti. Svarsčiau, kas paskatins sustoti – alkis, miegas ar nuobodulys – vienintelės priežastys, lemiančios sprendimus, kai esi vienut vienas. Štai pirmas mane patenkinęs atsakymas: įsitaisyti vidinį skaitiklį nuotoliui matuoti, vadinasi, nulėmė mano planas ir noras gerai jį įvykdyti. Pajutusi, kad keičiasi žingsnių tempas, prisėdau tiesiog ten, kur buvau. Nuo artimiausių krūmokšnių prisilaužiusi šakų ir šakelių, būčiau galėjusi įkurti laužą, bet vos pastačiusi maišą ant žemės suvokiau, jog esu nusikamavusi. Užvalgiau virtos mėsos, jos nepasišildžiusi. Tiesa, vakarienė buvo ne kažin kokia, bet maloniai pagardinta jausmo, kad pagaliau esu visiškai laisva. Galvojau, kokia nepakenčiama man buvo pareiga sekti paskui kitas moteris, paklusti jų troškimui apsigyventi vienoje vietoje, ir pati sau šypsojau, galvodama apie didžiulius nuotolius, kurie manęs laukia. Išlyginau žemę, priguliau ant perpus sulenktos antklodės, susisukau į kitą ir tuojau pat užmigau. Po šešių valandų pabudau išalkusi, užvalgiau ir vėl miegojau iki saulėtekio. Prieš leisdamasi į kelią užbėriau žemėmis duobelę, kur buvau atlikusi reikalus: apsižiūrėjau, kad mano sąnariai visai sustingę – maudė blauzdas, šlaunis, nugarą. Tiesa, niekada nebuvau vienu kartu taip ilgai keliavusi. Nežinojau, ką daryti: laukti ir ilsėtis, ar vėl keliauti – gal judėjimas pamankštins raumenis? Viršų ėmė nekantrumas, atrodė juokinga mintis praleisti dieną monotoniškos lygumos vidury. Bet turbūt negalėdama pasikliauti savo žings-

nio tolygumu tądien savo atstumo skaitiklio nusprendžiau netobulinti.

Po pietų peizažas truputį pasikeitė. Žemė bangavo vis ilgesniais ruožais, pasitaikydavo šlaitų, kurie tęsėsi dešimtis tūkstančių žingsnių. Dar nebuvo galima kalbėti apie kalvas, bet mane labai jaudino mintis, kad ši permaina gali būti jų požymis. Knietėjo paspartinti žingsnį, o tai pasirodė juo labiau neprotinga, nors kūno gėla nepadidėjo, bet ir neišnyko, ir aš nutuokiau, – nereikia elgtis neapdairiai ir rizikuoti būti jos sukaustytai. Beje, nuovargį pajutau ne vakar, o anksčiau, ir nenorėjau pranokti savo jėgų. Neabejojau, kad sustiprėjama ne tuomet, kai peržengiamos ribos. Sustojau truputį prieš šešias vakaro ir įkūriau laužą. Valgiau daug ir ilgai, kiek galėjau. Prieš užmigdama degančias pėdas įtryniau taukais. Vienoje iš skardinių buvo tai, ką moterys vadino ragú, o ant viršaus – lydytų taukų sluoksnis, kurį prieš šildydama nugramdžiau. Esu pastebėjusi, kad taukai labai suminkština rankų odą – toptelėjo mintis ištrinti jais pėdas; išsitepiau ir veidą. Užmigau ne taip greitai kaip vakar, spėjau pamatyti, kaip leidžiasi saulė ir blyškiame, lygiame danguje įsižiebia pirmosios žvaigždės.

Trečios dienos viduryje pastebėjau, kad ant tolimesnio šlaito stiepiasi sarginė. Nesitikėjau taip greitai jos prieiti. Stabtelėjau, prisėdau ant retos, sausos žolės ir iš tolo žvelgiau į savo tikslą. Pernelyg gerai žinojau, ką rasiu – sustingusią nevilties palydą: viršuje surūdijusios spynos, paskui statūs laiptai, atlapos durys, amžiams uždegta šviesa, o apačioje uždaros grotos, narvas ir jo gyventojai – lavonai. Nulipsiu žemyn, labai įdėmiai viską apžiūrėsiu – vienintelis būdas, kuriuo galiu pagerbti aukas – paskui uždarysiu didžiąsias duris. Nežinau, ar dar tikėjausi, kad vieną dieną rasiu atviras grotas, aptiksiu pėdsakus kitos vyrų ar moterų grupės, išėjusios į laisvę ir įsikūrusias lauke, kaip pasielgėme mes – tiktai pėdsakus, nes aš, paskutinė likusi gyva iš savo rūsio, nemaniau, kad kiti būtų gyvenę ilgiau nei mano draugės – regis, apie

tai mąsčiau, nes buvau pratusi apžvelgti visas klausimo puses, niekada nepatyrusi kitokių pramogų, kaip tik mąstyti.

Saulė leidosi, kai vėl patraukiau į kelią. Poilsis išėjo į gera, manęs nebekankino gėla. Apskaičiavau, kad iki rūsio pusvalandis kelio, ir patenkinta konstatavau beveik nesuklydusi – atėjau per dvidešimt aštuonias minutes. Maišą palikau sarginėje ir neskubėdama ėmiau leistis žemyn. Kvapo beveik neužuodžiau, tačiau kvėpuoti vis dėlto stengiausi atsargiai. Moterys dažnai lygindavo kvapus: kanalizacijos, nesveikų pelkių, paplavų duobės – viso to, su kuo nebuvau susidūrusi; uodžiau tik salsvą lavonų kvapą. Apačioje, koridorėlyje, durys atvertos, viskas išdėstyta kaip paprastai: sargų kambarys, atsargos, didelės dvigubos kalėjimo durys. Pamačiau, kad viena kėdė apversta, prikaistuvis nukritęs, o tai, kas buvo jame, išsipylę ir sudžiūvę, likęs rusvas pėdsakas: tokia, kad ir nedidelė netvarka retai tepasitaikydavo, ji mane sudomino, bet pirmiausia derėjo prieiti prie narvo. Visuomet atlikdavome šią pareigą, kad ir neabejodamos, jog niekada nerasime atvirų grotų – nusilenkti mirusiems, tiems išsiklaipiusiems kūnams, esantiems rūsyje, sukritusiems kaip pakliuvo – paskutiniesiems siaubo ir tylos gyventojams.

Narve buvo moterys. Ilgai žiūrėjau į jas, paskui apėjau aptvarą, viską įdėmiai stebėdama: nieko netikėta. Stalo indai narve, vadinasi, nuaidėjus aliarmui, čia buvo valgoma. Teritorijoje, kur pirmyn atgal vaikštinėjo sargai, ant žemės voliojosi rimbas: vienas iš sargų tikriausiai buvo nervingesnis nei įprasta – paleido iš rankų ginklą; turbūt sprukdamas jis ir apvertė kėdę. Rimbas gulėjo prie sienos, belaisvės negalėjo jo pasiekti, nors bandė iki pat galo: viena tysojo prie grotų ištiesta ranka, mirties užklupta paskutinių pastangų akimirką.

Sargų salėje – tik įprasti daiktai: kėdės, stalas, spintelės. Šie žmonės paskui save tikrai nieko nepalikdavo. Tėja man girdint dažnai tuo stebėdavosi, o aš nelabai ją suprasdavau: nieko neturėjau ir nemokėjau įsivaizduoti daiktų, ku-

riuos ji man minėdavo: knygų, laiškų, cigarečių, kortų, skustuvų. Keliavau, nešdamasi dvi antklodes, kastuvėlį, konservų dėžučių atidarytuvą, degtukų ir maisto; neatrodė nieko keista, jei sargai teturėjo tik savo drabužius ir ginklus. Pakėliau kėdę, atsisėdau, pasidarė liūdna. Neturėjau noro žiūrėti į negyvas moteris, bet prisiverčiau ir išskyrus tą, kuri buvo ištiesusi ranką, kitų kaip reikiant nemačiau. Tiesą sakant, pamaniau, kad veidmainiauju, o kadangi neturėjau kam meluoti, supratau, jog galima meluoti sau; keistai pasijutau. Vadinasi, draugijos man stigo labiau nei atrodė, jei iš savęs pasidariau kitą, liudininkę, net jei ir tam, kad būtų ką apgauti? Ilgai gvildenau šią mintį, bet nesugalvojau, kaip toliau ją plėtoti. Po atviru šios dykos žemės dangumi buvau tokia pat kalinė, kaip narve pirmąją savo gyvenimo dalį. Paskui pamažu atsikračiau apmąstymų be išeities ir vėl mintimis nukrypau įprastine vaga – visuomet numatyti, apskaičiuoti, organizuoti – ir aš nuėjau apžiūrėti maisto atsargų. Tik jos ir keitėsi einant iš rūsio į rūsį, tarytum jie būtų vis papildomi stambiomis vienodos rūšies produktų partijomis, o kaip panaudoti, palikta sargybinių nuožiūrai. Ledainėje radau stambių jautienos gabalų; turėsiu palaukti, kol atitirps ledas, tik paskui galėsiu pjaustyti; nebeliko nei kiaulienos, nei avienos. Tarp atsargų buvo kelios dėžutės pieno miltelių – labai nudžiugau, jau gerus trejus metus buvau jų neragavusi, žinojau, kad labai maistingas produktas, padėsiąs atgauti jėgas. Mane sudomino kitos miltelių dėžutės. Tuo metu labai prastai skaičiau, ir buvo sunku iššifruoti, kas užrašyta etiketėse: kai perskaičiau, suglumino žodis apelsinas. Žinoma, buvau girdėjusi šį žodį ir pamažu prisiminiau, jog minėdavo moterys su apgailestavimu, kaip vieną iš ankstesnių laikų gardėsių. Ištirpinau truputį miltelių vandenyje ir susidomėjusi paragavau: lyg ir rūgštoka, reikėtų įsiberti cukraus, bet jo turėdavau labai retai. Tačiau Tėja buvo man pasakojusi apie vitaminus, ir aš paėmiau dėžutes, nutarusi, kad jos praturtins mano mitybą.

Suvaikščiojusi kelis sykius, atsinešiau į viršų mėsos, miltelių, čiužinį ir kėdę. Pasitaisius gausius pietus, toptelėjo puiki mintis pabarstyti pieno milteliais savo daržovių ir mėsos mišinį. Miegojau labai ilgai. Pabudusi suvokiau nebeturinti ką čia veikti. Pasijutau apvilta, tarsi iš to rūsio būčiau daugiau tikėjusis, tarsi būčiau pamiršusi, kad jie visi panašūs. Kitame aptvaras taip pat bus uždarytas, tačiau rasti tenai pieno mažai vilties. Galbūt ten bus kokia nors kita naujovė: moterys minėjo šokoladą, duoną, sūrį. Aš ieškojau ko kita. Tariau sau, kol sužinosiu (buvau tokia kukli, kad negalvojau „kol rasiu"), pasilepinsiu gražia raudona mėsa, kurią galiu išsikepti ant savo surinktų žabarėlių laužo, ir pienu, kurio ištuštinau visą gertuvę.

Apie aštuntą valandą ryto pasijutau kuo puikiausiai. Nulipau pasiimti kelių dėžučių konservų, vietoj tų, kuriuos jau buvau suvalgiusi ankstesnėmis dienomis, ir paieškoti, ar nėra siūlų, ką buvau pamiršusi padaryti vakar. Kai susiruošiau į kelią, maišas aiškiai buvo pilnesnis nei atvykstant: man jis neatrodė per sunkus, buvau jau tvirtesnė. Norėjau pasiimti čiužinį, ant jo miegoti kur kas geriau nei ant žemės, tačiau pagalvojau, jog reikia ir toliau būti atsargiai ir tikrai spėsiu apie tai pagalvoti po kelių dienų, kitame rūsyje, kai jau būsiu visiškai prisitaikiusi prie savo naujo gyvenimo. Galbūt man jo net neprireiks.

Nenupiešiau ant žemės įprastų ženklų: nebetikėjau, kad yra išlikusių gyvų būtybių. Bet priešais sarginę palikau čiužinį. Taigi, jei vėl pro čia eisiu, atpažinsiu savo pėdsakus.

Rodos, nuodugniai papasakojau apie pirmąjį rūsį: rodos, tačiau negaliu būti tikra. Neabejoju, kad pieno radau būtent čia, bet paskui... Kuriame buvo arbatos? Penktame? Dešimtame? Visi buvo panašūs, visi su keturiasdešimčia sudžiūvusių lavonų. Tik vieną sykį suskaičiavau trisdešimt aštuonis, suvirtusius krūvomis ar paskirai; vienintelį kartą mačiau visas moteris gulinčias ramiai, tarsi būtų supratusios, jog mirtis neišvengiama, ir nusprendusios tyliai jos laukti.

Kitą sykį raktų ryšulėlis buvo nukritęs ant žemės per porą metrų nuo grotų, ir aš ilgai mąsčiau apie siaubą matyti ir nepasiekti. Kartais narve tekėdavo čiaupas – tylus teškenimas priversdavo krūptelėti, jį išgirdus, bet jau buvau pametusi bet kokią viltį, kad grotos bus atidarytos. Visados rasdavau maisto atsargų ir šviesą, uždegtą amžinybei. Keliavau nuo vieno rūsio prie kito, nešina savo atsargomis, vis toliau į rytus, ir galų gale taip niekad ir nepasiėmiau čiužinio. Mano apavas sudilo, bet dėl to nesijaudinau; neabejojau laiku rasianti tinkamo dydžio batus. Atėjo metų laikas, kai dangus visą laiką būdavo apniukęs, su smulkia man pažįstama dulksna ir labai apsidžiaugiau vienoje sargų salėje radusi vaškytinę. Sulankstyta ji gulėjo ant stalo, greta rinkinio naujų antklodžių, padėtų atskirai. Man ir vėl kilo klausimas, kodėl rūsiuose taip reta neįprastų daiktų; tarytum būtų paklūsta dėsniui, kad rūsiuose turi būti viskas vienoda. Buvau benugrimztanti į amžinąjį apmąstymą apie sargybinius ir mūsų įkalinimo prasmę, bet tik truktelėjau pečiais ir nukreipiau mintis kita vaga. Bet kodėl? Kuo kitu sudominčiau protą? Kai išėjome iš rūsio, Dorotėja vis sakydavo: „Pasirūpinkime, kaip išgyventi, nešvaistykime minčių". Tiesą sakant, galėjau jas naudoti kaip širdis geidžia, mintis apie švaistymą neturėjo prasmės. Buvau tikra, kad išgyvensiu, viso maisto, kurį turėjau, nesudorosiu, o nuo retai pasitaikančių darganų dar niekad nebuvau susirgusi: galėjau leisti savo mintims plaukti kur patinka, net jei jų pasirinkta vaga virstų akligatviu; tiesiog pakaktų jas pamiršti. Aišku, apžiūrinėjant paliktus daiktus, nepaaiškės mūsų ištrėmimo ir įkalinimo prasmė, o ant žemės nukritęs rimbas nieko naudinga man nepasakė. Visuose rūsiuose buvo tas pats, net sargybinių pusėje.

Net sargybinių pusėje: atrodė, jog dar niekada nebuvau to taip aiškiai suformulavusi. Šitie žodžiai visą laiką sukosi galvoje ir jau pradėjo erzinti, kai pagaliau netikėtai gimė mintis: mes supratome, jog niekas nenorėjo mums suteikti jokios informacijos, kodėl esame įkalintos ir kodėl saugomos

mūsų gyvybės, tačiau mes visuomet manėme, jog sargybiniai žino. O jeigu ir jie nežinojo? Jeigu tiesiog buvo priversti atlikti užduotį, ir kažkas nenorėjo, kad jie ją suvoktų? O jeigu aprūpindami visus rūsius vienodais daiktais viso to reikalavo vadovai, stengdamiesi nuslėpti bet kokią informaciją nuo jų tiek pat, kiek ir nuo mūsų? Ši prielaida mane įkaitino, pajutau, kad žengiu pasišokinėdama; ėmiau juoktis. Kuo aiškiausiai suvokiau tik prijungusi dar vieną klausimą prie kitų; bet klausimas buvo naujas, ir beprasmiškame pasaulyje, kur gyvenau, kur tebegyvenu, jis buvo laimė.

Būsiu vienintelė šio krašto savininkė, pasakiau Tėjai prieš pat jos mirtį: tačiau žinojau, kad akmenys ir ledainės bus ne kažin koks lobis. Iškeliavau, ketindama atrasti: galbūt kokius nors daiktus, garsiąją elektros jėgainę, apie kurią visados kalbėdavo moterys, vietą, iš kur sklido įsakymai, valdę mūsų gyvenimus – nesvarbu, tik kad būtų nauja. Ir dabar manyti, jog sargybiniai nieko nežinojo, buvo nauja mintis, ir pati brangiausia. Būtų buvę neblogai surengti sau šventę. Kadangi gyvenau, kaip širdis geidžia – žingsniavau, valgiau ir miegojau savo ritmu, – negalėjau išgalvoti nieko neįprasta, bet tą vakarą susikūriau laužą ir išsikepiau mėsos linksma širdimi. Palinkėjau sau saldžių sapnų. Nežinau ar sapnavau. Kiekvieną naktį sapnuose būdavau apsupta gausios draugijos, kaskart neaiškiai prisimindavau savo juoką, žaidimus su moterimis ir vyrais, tačiau niekada nepavykdavo prisiminti ko nors konkretesnio. Dėl to visuomet stebiuosi, nes pabudusi paprastai viską prisimindavau.

Supratusi, kad sargybiniai vis dėlto tebuvo tik kitos rūšies aukos, buvau pasirengusi keistam susitikimui, kuris veikiai turėjo įvykti. Keliavau jau metus, visąlaik tekančios saulės pusėn. Kraštovaizdis truputį pasikeitė, pratisai banguojanti žemė virto kalvomis – į kiekvieną jų kopdavau puoselėdama viltį. Gilesnėse upėse galima buvo paplaukyti, tai teikė man didelį malonumą; vešlesniuose miškuose aptikdavau naujų augalų rūšių. Kruopščiai apžiūrinėdavau krūmokš-

nius, nes prisiminiau moterų pasakojimus apie laukinius vaisius, žemuoges, gervuoges ar avietes – nuostabaus skonio, bet taip ir neaptikau nieko, kas būtų panašu į jų apibūdintus. Vienintelį kartą užėjau tai, ką tariau esant grybą, bet neėmiau, nes moterys buvo paminėjusios, kad grybai gali būti nuodingi. Išėjus iš vieno tokių miškų, nustebino žemės reljefas.

Prieš mane driekėsi ilgas slėnis, apaugęs įprasta reta augmenija ir padengtas žvirgždu, bet čia iš sykio įžiūrėjau kitaip išrodančią žemės juostą: žolė čia buvo dar retesnė, beveik nesimatė akmenų. Siauras ruožas be jokio pertrūkio tįsojo iki kitos kalvos. Moterys sakydavo, kad yra kelių: ar tai kelias? Nusileidusi priėjau prie to lyg ir kelio, žinoma, nusprendusi juo keliauti, net jeigu jis ir neveda į rytus, šią kryptį buvau pasirinkusi tik tam, kad nesukčiau ratu. Žygiavau pusantros dienos, kol pasiekiau neaukštos pratisos kalvos viršūnę: kai tik pasirodė nuokalnė, prieš mane išniro autobusas.

Sakau, autobusas: aišku, kad tuo metu nesupratau, į ką žiūriu. Pirmiausia iki jo buvo pusvalandis kelio, jis stovėjo lygumos viduryje, mačiau tiktai stačiakampį masyvų daiktą, be to, žinoma, niekada nebuvau mačiusi autobuso, tik girdėjusi moterų pasakojimus, o nė viena iš jų nepasistengė pateikti man tikslaus aprašymo daiktų, kurie joms buvo savaime suprantami. Težinojau, jog tai vežimas, kuriuo galima gabenti daug žmonių.

Širdis pašėlusiai daužėsi, žemyn leidausi taip sparčiai, kad atsidūriau per dešimt minučių. Sykį ar du kluptelėjau, juk negalėjau paleisti iš akių savo tikslo – didelio surūdijusio rentinio, dešimties žingsnių ilgio ir dusyk aukštesnio už mane. Jis buvo užtupdytas ant ratų, aplūžęs, su langais iš visų pusių. Atsidūrusi pusiaukelėje pastebėjau viduje sėdinčius siluetus ir vos nesustojau priblokšta, bet veikiai susigriebiau. Prisiartinau, nusimečiau maišą ir valandėlę stovėjau nejudėdama, stengdamasi suvokti, ką regiu. Pamačiau duris ir rankeną, spustelėjau ir ji nutrūko, liko saujoje. Langai išdaužy-

ti, patraukiau už rėmo – durys prasivėrė, išsyk atsikabinusios nuo vyrių. Užlipau laipteliais, aišku, jų buvo likę tik karkasas, ir įžengiau į vidų.

Metams bėgant lavonai rūsiuose išdžiūvo – šitie buvo virtę skeletais, ant kurių kabojo man taip gerai pažįstama uniforma, su ginklais ir keistomis kaukėmis, dengiančiomis kadaise buvusių veidų kaulus. Visi sėdėjo įprasta poza, nelyginant mirtis būtų užklupusi žaibiškai ir nieko nenutuokdami jie būtų nuslydę nuo paskutinio širdies dūžio į galutinį sąstingį, kurio metų metais niekas netrikdė. Vairuotojas sėdėjo savo vietoje, mirties akimirką jo rankos gulėjo ant vairo, taip ir liko. Įeidama į autobusą sukėliau lengvą dulkių debesėlį, kuris vėl nusėdo aplink, kol stovėjau suakmenėjusi, nustėrusi. Automatiškai griebiausi to, ką darydavau daug metų ir kas buvo tapę mano sąmonės dalimi – ėmiau skaičiuoti. Ant dvidešimt keturių sėdynių suskaičiavau dvidešimt du keleivius, išilgai centrinio praėjimo pasiskirsčiusius po du. Taigi dvidešimt trys kūnai. Visi su ryšuliais – ant kelių arba ant žemės tarp kojų. Nepasitikėdama įdėmiai patikrinau: jokio nerimo pėdsako, nieko, kas pirštų mintį, jog jie buvę įspėti apie pavojų. Autobusas sustojo vidury lygumos; visi mirė vietoje.

Ilgai dairiausi aplinkui, leisdama pasitenkinti mano apdujusiam smalsumui. Žinojau, kad jis bus apviltas – tačiau vis tiek laiminga, kad tas keistas pasaulis, kuriame gyvenu, teikiasi pridėti dar keletą klausimų prie tų, į kuriuos nėra atsakymo ir kurie kankina mane. Buvo penkta valanda, ir saulė ėmė leistis, kai aš atsitokėjau.

Pirmiausia susidomėjau jų ryšuliais: buvau išnaršiusi daugiau kaip šimtą rūsių, bet niekada nemačiau ryšulių iš tokio šiurkštaus, standaus audinio su dirželiais ir metalinėmis sagtimis. Paėmiau vieną. Nešdama jį į lauką, degiau nekantrumu – įsitempusi, pašėlusiai plakančia širdimi. Bandžiau susivaldyti, nusiteikti, jog nerasiu nieko ypatinga; bet netikėjau pati savimi, ir mano pirštai virpėjo atraišiojant mazgus.

Viršuje kruopščiai sulankstytas drabužis, tokio dar nebuvau mačiusi: ilgomis rankovėmis, standžia apykakle, su diržu; pasiūtas ne iš man įprastos medžiagos, o iš storo, tačiau gana minkšto audinio – su klostėmis, kišenėmis, atlenktais kraštais (šis žodžių junginys toptelėjo man iš karto) ir paminkštintomis dalimis. Man, pratusiai prie lengvos medvilnės, plevenančios sulig menkiausiu vėjeliu, pasirodė, jog jį dėvėti tikriausiai nėra malonu. Matyt, čia švarkas – drabužis, kurį minėjo moterys ir kurio sargai rūsyje nevilkėjo.

Po juo – keli daiktai. Pradėjau nuo nedidelio storo popieriaus ryšulio. Aišku, ne išsyk supratau, jog tai popierius, niekuomet nebuvau jo mačiusi, bet neaiškinsiu, kaip sunku buvo atpažinti ir įvardinti visus tuos daiktus – būtų labai nuobodu ir neteiktų man malonumo, be paliovos kartotis. Rūpestingai išlanksčiau popierių, jis buvo trapus ir galėjo pažirti dulkėmis: viduje – tik rusvos dulkės, bekvapės, beskonės, matyt, koks sudžiūvęs maisto produktas. Paskui iš nedidelio minkštos odos maišelio išėmiau keistą instrumentą, kurį teko patyrinėti iš arčiau, kad įžiūrėčiau siaurutėlius ašmenis, įspraustus tarp dviejų metalinių plokštelių, visa tai užmauta ant patogaus koto. Juo nebuvo galima pjaustyti, nebent ištraukus ašmenis. Ilgai sugaišau, kol sumečiau, jog tai skustuvas. Trečias daiktas – stiklinis butelis, bet jį padėjau į šalį, nes kur kas labiau sudomino du dailiai sulankstyti storo ir lankstaus audinio gabalai: nusprendžiau, jog tai frotiniai rankšluosčiai, kurių taip pasigesdavo moterys ir be kurių aš išmokau apsieiti. Bet galėčiau iš jų pasisiūti švarų drabužį vietoj šios suknelės, kuri ėjo skutais. Dar dvejos kelnaitės, vėliau prisiminiau, kad jos vadinamos apatinukėmis.

Apačioje knyga.

Brėždama raides smėlyje Tėja buvo išmokiusi mane pažinti raides ir truputį skaityti. Tuo metu jai tai buvo gerokai pakyrėję, nes nesuvokė, ką veiksiu su tomis žiniomis, bet aš užsispyriau: buvo taip mažai ko mokytis, kad griebiausi visko. Mano galvoje knibždėjo žodžiai pavadinti daiktams, ku-

rių kaip gyva nebuvau mačiusi, o dar rečiau lytėjusi; išsyk atpažinau knygą ir taip susijaudinau, kad kone apsvaigau. Man rodos, jeigu būčiau stovėjusi, būčiau sukniubusi. Laikiau rankose brangiausią lobį, vieną iš tų šaltinių, iš kurių geriamas pažinimas pasaulio, į kurį niekuomet negalėsiu patekti. Kaip visada, užplūdus susijaudinimui, pradėjau skaičiuoti: pavadinimas, užrašytas didžiosiomis raidėmis, buvo iš dvidešimt trijų raidžių, padalintų į keturis žodžius, iš kurių trys prasidėjo didžiosiomis. Spoksojau, nesistengdama perskaityti, susijaudinimas, nekantra ir nuovargis sudarė tokį bjaurų kratinį, jog aš praradau sveiką protą, nebežinojau, kurį smalsumą tenkinti: ar toliau naršyti ryšulį, ar išsiaiškinti, apie ką knyga, ir turėjau labai pasistengti, kad susivaldyčiau. Kadangi saulė buvo visai žemai ir netrukus kiek reikia nebeįžiūrėsiu, nusprendžiau atidėti knygą vėlesniam laikui, bet buvau tokia nepaslanki, kad paleidau butelį, kurį laikiau pasidėjusi ant kelių. Tik atsitiktinai nesudužo, nes nukrito ant švarko, ir aš laiku jį sučiupau, kol nenuriedėjo ant akmenukų. Tai privertė nurimti, ir aš ryžtingai padėjau knygą į šalį. Grįžau prie maišelio, bet nusivyliau – jame buvo tik antklodė, panaši į man pažįstamas. Tad vėl paėmiau butelį: jis buvo nedidelis, matyt, pusės litro, pilnas skaidraus kaip vanduo skysčio ir dar gerai uždarytas. Ilgai apžiūrinėjau kamštį, išsiaiškinti, kaip jį ištraukti, nutariau vėliau, mat buvau nusikamavusi. Gyvenimas, kasdien po aštuonias dešimt valandų žingsniuojant per dykynę, neparengė manęs tokiam jausmų antplūdžiui, drebėjau iš nuovargio ir net neturėjau jėgų pasitaisyti valgio. Išėmusi iš maišo išlanksčiau antklodę, pasitiesiau ją ant žemės, kad išsivėdintų, susisukau į savąją. Nė nepajutau, kaip užmigau, staiga nubudusi nustebau, kad jau trečia valanda nakties. Įkūriau ugnį ir pasišildžiau maisto. Saulei tekant buvau autobuse.

Iš pradžių išnešiau visus nešulius ir išrikiavau juos per kelis žingsnius nuo surūdijusio karkaso, paskui tą patį padariau su kūnais. Kadangi buvo likę tik griaučiai, man jie pasi-

rodė stebėtinai lengvi. Atkreipiau dėmesį į jų aprangą: svarsčiau, ar lengvos drobinės kelnės ir marškiniai su antpečiais, kuriais matydavau vilkint sargybinius rūsyje, yra patogesnė apranga nei mano suknelė. Vienas negyvėlis buvo mažas ir liaunas; nutariau pasilikti ir išskalbusi pasimatuoti jo drabužius. Į dvi krūvas sudėliojau ginklus: rimbus, kurie nebepliaukšės, ir didelius pistoletus, kurių rūsyje jie niekada neišsitraukdavo iš makščių, bet kaip jais naudotis, man buvo paaiškinta. Knietėjo išbandyti. Paėmiau vieną, atstačiau ir paspaudžiau gaiduką: nieko neatsitiko; iškart supratau, kad neužtaisytas. Paskui prisiminiau, kad tokiems įrankiams reikia saugiklių ir kad jis galbūt nulenktas, bet šiaip ar taip nebūčiau žinojusi kaip atlenkti. Po to ėmiau raustis po visus maišus. Nesistebėjau, kiekviename iš jų rasdama lygiai tą patį: švarką, porą apatinių, maisto ryšulėlį. Viename, ne taip sudūlėjusiame, buvo smulkių balzganų birulių, sausų, traškančių tarp pirštų: spėjau, jog tai duona, įprastas maisto produktas, tačiau aš jos nebuvau ragavusi. Taip pat buvo antklodė, skustuvas ir knyga. Net neprireikė skaityti pavadinimo, kad suprasčiau, jog kiekvieną sykį tai vis tokios pat knygos. Negaišau, bijojau vėl susierzinti, vakarykštis susijaudinimas, pakirtęs mane, nugramzdino į miegą. Baigdama tvarkytis svarsčiau, kaip atsitiko, kad nė viename iš rūsių nebuvo duonos. Apie ją vis dar nieko nežinau.

Vidudienį viskas buvo sutvarkyta, dvidešimt trys skeletai suguldyti vienas šalia kito, kelnės, marškiniai, apatinukės rūpestingai sukrauti, kaukės ir ginklai sukrauti į tris tvarkingas krūvas. Iš arti apžiūrėjau tas kaukes ir prisiminiau moterų pasakojimus – tikriausiai dujokaukės. Todėl piršosi klausimas, kas buvo tų vyrų mirties priežastis: be abejo, ne dujos, nuo kurių jie būtų apsaugoti. Beje, mes išėjome po kelių minučių, nutilus sirenai, bet mums nieko neatsitiko.

Išsitiesiau ir pasirąžiau – taip ilgai pasilenkus įskaudo strėnas; prieš pasišildydama maisto, apžiūrinėjau radinius. Netikėtai turėjau daugybę gero, o buvau pratusi gyventi

nieko neturėdama; jaučiau nebepajėgianti visko panešti. Pavalgiau, žiūrėdama į griaučius. Beprasmybės sargybiniai, jie budėjo, laikydamiesi įsakymų, kurių prasmės nežinojo – nesuprantamų taisyklių vergai, galbūt neką daugiau už mus žinantys, kur esą. Mirtis juos užklupo autobuse: bet ar žinojo jie, kur keliauja? Kai užkaukė sirena, sargų nebeaptikome nė pėdsako ir nutarėme, kad jie buvo išvežti kitur; kodėl šie liko čia? Tik gerokai vėliau man šovė į galvą vienintelės galimos prielaidos: jie keliavo įprastu maršrutu iš vieno rūsio į kitą, ruošėsi ilsėtis, arba juos, naujokus, vežė į paskyrimo vietą; apie pavojų jų niekas neįspėjo. Dujokaukės reiškė, kad ši žemė nėra saugi, bet mirtis nebuvo numatyta. Mes buvome vienintelės kalinės kalėjime, kur grotos nuaidėjus sirenai buvo atidarytos – ir todėl išsigelbėjome; jie tą akimirką vieninteliai buvo lauke – ir todėl žuvo. Ši simetrija ilgai nėjo man iš galvos, joje įžvelgiau (nežinia kodėl) kažkokį niaurų grožį. Ar kas nors kur nors – gyvas arba ne – žino, kodėl taip atsitiko? Ir ar viskas dar tebevyksta? Ar šioje planetoje, kurios, kad ir kiek žingsniuosiu, pamatysiu tik dalį, arba kitoje yra vieta, kur tebesama veikiančių rūsių, kur vyrai ir moterys paklūsta rimbui, miega ir valgo kažkieno savavališkai nustatytu laiku ir kur maištinga mergaitė pradeda skaičiuoti savo širdies dūžius? Ar aš vienintelė? Ar planeta, kur klajoju, viena, ar yra daugybė panašių, pasklidusių žvaigždėtame danguje, ir ar naktį, belaukiant miego, mano žvilgsnis kartais nenuslysta kokia nors tolima žeme, kur vyksta tokia pati scena?

Griaučius nusprendžiau palaidoti, norėdama pabrėžti: kad ir kas mus būtų ištikę, esame tos pačios rasės, kuri gerbia mirusiuosius. Išrausiau dvidešimt tris negilias duobes, suguldžiau griaučius, paskui užpyliau žeme, virš kiekvienos duobės iškilo mažas kauburėlis, ten sudėjau dujokaukes ir ginklus. Juos išdėsčiau ratu, nežinau kodėl, taip man pasirodė geriau – galva centre, kojos horizonto link. Prireikė trejeto dienų, – žemė buvo sausa, ir aš pavargdavau. Ilsėjausi, bandydama skaityti knygas.

Kiekvieną syk tas pats: „Trumpas sodininkystės vadovėlis". Aiškinama, kaip sodinti, sėti, persodinti, kaupti, ravėti, kokiu metų laiku, kokius augalus ir kaip išdėstant. Viską perskaičiau labai įdėmiai ir pasidariau (tai mane prajuokino) neaplenkiama rožių kerų skiepijimo specialistė. Čia buvo daug iliustracijų, sužinojau, kaip atrodo kauptukas, tulpės svogūnėlis ir daug kitų dalykų, kurių nebuvau mačiusi ir kurių niekados nebepamatysiu.

Vėl ir vėl skaičiau knygą. Įgijau visiškai nereikalingų žinių, bet jos man teikė malonumą. Jaučiau, kad jos tarytum puošia mano protą, prisiminiau papuošalus, daikčiukus, kuriais moterys dabindavosi tais laikais, kai grožis buvo kažkam reikalingas.

Penktą dieną viskas buvo sutvarkyta. Pasirinkau dvejas kelnes, dvejus marškinius, švarką, kelerias apatinukes, pasiėmiau kuo daugiau frotinių rankšluosčių, o visa kita vėl sudėjau – dailiai sulanksčiusi ir suvyniojusi į antklodes – ant autobuso sėdynių. Pertvarkiau savo maišą, saikingai pasunkėjusį, mat buvau išvalgiusi daug konservų, ir staiga mano žvilgsnis užkliuvo už butelių, kuriuos buvau visiškai pamiršusi. Argi aš tokia turtinga, kad galėčiau numoti ranka į dalį savo turto? Metas leistis į kelią – vandens atsargos seko, turėjau skubiai rasti upę ar rūsį, bet niekas nepasikeis, jei dar kiek pabūsiu ir išsiaiškinsiu, kas buteliuose. Neturėjau kuo atidaryti, kamštį ėmiau trupinti peilio smaigaliu, o tai nebuvo paprasta ir ilgai truko. Vis dėlto man pavyko ir į savo puoduką galėjau įsipilti lašelį skysčio. Kvapas buvo keistas, aštrus ir ne itin malonus. Pamirkiusi pirštą palaižiau. Nepatiko. Siurbtelėjau mažą gurkšnelį, atsargiai nurijau, ir vis tiek jis nudegino gerklę. Užsikosėjau. Taigi čia alkoholis, kaip ir maniau. Iš pradžių mane pagavo apmaudas, paskui prisiminiau, kad alkoholis pasižymi gydomosiomis savybėmis: jis kadaise naudotas žaizdoms valyti ir apsvaiginti, kankinant aštriam skausmui. Mano žaizdos – nieko rimta – tik subraižytos kojos, kai nepakankamai atsargiai eidavau pro dygliuotus krūmus. Bet žaizdelės

nekėlė pavojaus. Ir vis dėlto būtų išmintinga vieną butelį pasiimti. Kitus sustačiau į eilę autobuse.

Prieš išvykdama ilgai žiūrėjau į reginį, kurį palieku: surūdijimui pasmerktas autobusas – plynės viduryje kėpsantis karkasas, kuris lėtai gurs amžiams slenkant: ratu išdėstyti kapai, papuošti dujokaukėmis ir ginklais, ir tyla, vos vos drumsčiama amžino vėjo šnarėjimo. Visa tai man pasirodė neįtikimai keista, niūru ir jaudinama. Pajutau, kaip mane slegia kažkas, ko negalėjau paaiškinti, mano gyvenimas, pasaulis, kurio vienintelė liudininkė aš. Nebebuvo čia ką veikti, reikėjo keliauti toliau. Vieną dieną ir aš čia mirsiu. Kaip sargai.

Patraukiau keliu.

Jau dvidešimt metų nebuvo juo vaikščiojama ir vietomis, kad ir kokia skurdi augmenija, žolė buvo suvešėjusi tiek, kad jį paslėpė; teko kopti į šlaitą, kad gamtovaizdyje įžvelgčiau jo nusišėrusią juostą. Kelias vedė mane į pietvakarius. Svarsčiau, ar kur nors nuves. Logika kuždėjo, kad taip – jei šiame pasaulyje viešpatavo logika. Autobuse buvo dvi laisvos vietos: ar vairuotojas ketino paimti dar tris sargus, kurių vienas būtų turėjęs stovėti, ar vežė tuos, kurie liko, į jų galutinę lemtį?

Žingsniavau tris dienas, po dešimt valandų per dieną, nes vėl ginė skuba. Buvau ilgam sustojusi. Kai išvydau sarginę, maisto jau beveik neturėjau. Vidun įėjau visiškai rami, įsitikinusi, jog, kaip paprastai, rasiu apšviestus laiptus, atlapas didžiąsias duris ir užrakintas grotas. Apsidžiaugiau, ledainėje radusi nediduką avienos gabalą – kai tik atšils, išsivirsiu. Užkopusi į viršų susigriebiau nė nedirstelėjusi į narvą ir jo gyventojus. Man suspaudė širdį; daviau sau žodį pareikšti jiems pagarbą kitą dieną.

Tąnakt susapnavau sapną, kuris išliko atmintyje. Sėdėjau autobuse tarp sargų; jie buvo gyvi. Pro kaukes menkai įžiūrėjau jų veidus, girdėjau, kaip jie šnekučiuoja tarpusavyje. Iš tikrųjų kaip gyva nebuvau girdėjusi, kaip skamba vyriškas balsas, bet sapnuodama apie tai negalvojau. Autobusas riedėjo. Mano padėtis atrodė visiškai normali, nemąsčiau nei

apie savo kelionės tikslą, nei apie tai, kad sėdžiu tarp sargų. Man pasirodė, jog veiksmas truko labai ilgai, tarp vyrų jaučiausi visiškai laisva ir staiga vėl patyriau labai malonų anų laikų jaudulį, kai pasakodavausi istorijas, kurių paslapties moterims neišdaviau.

Pabudau. Buvau viena, po antklode, gulėjau lygumoje, už kelių žingsnių nuo sarginės. Užgulė gūdus liūdesys, mąsčiau, kad būta vyrų, jų artumas galėjo sukelti tokią nuostabią audrą, o man (vargšė aš!) tėra skirta patirti ją atsitiktiniame sapne. Keletą akimirkų svarsčiau, kodėl taip užsispyrusi trokštu gyventi. Galvojau apie moteris, kurias neviltis pribaigė gerokai anksčiau nei senatvė, apie Loretę, kuriai pritrūko jėgų išlaikyti savo sielą kūne, ir pajutau tarsi kokią slopią pagundą, pasalūnišką norą nutraukti žaidimą, – ši pagunda mane išgąsdino. Atsistojau, žengiau porą žingsnių. Naktis buvo šviesi, dangus neaprėpiamas; dar turėjau kalva po kalvos įveikti tūkstančius kilometrų. Vėl įsiliepsnojo akimirkai prigesęs smalsumas.

Kitą dieną vėl nusileidau žemyn ir prisėdau prieš grotas. Tai buvo vienas iš tų retų rūsių, kurio gyventojai iki pat mirties išsaugojo orumą. Čia nebuvo kraupiai krūvon suvirtusių iškankintų kūnų; visi tysojo ant čiužinių, tarsi sugulę miegoti. Galbūt vienas iš jų turėjo jiems didelės įtakos, įtikino, kad riksmai ir išgąstis nieko nepadės, kad reikia ryžtis mirti pasitinkant likimą be neprasmingos kovos. Visur viešpatavo tvarka: bet išskyrus kūnus, išblaškytus visomis kryptimis, kokią netvarką galima sukelti, kai nieko neturi? Pajutau, kaip žiūrint į šiuos lavonus sieloje įsiviešpatauja kažkokia giedra: jie mirė ramiai ir žengs per amžinybę romiomis pozomis. Kartais pasvarstydavau, kaip mirsiu aš: ar naktį miegodama ir taip visiems laikams liksiu gulėti lygumoje, atiduota valiai silpno, nepaliaujamai dvelkiančio vėjo, ar susirgsiu ir kęsiu skausmus. Vėl prisiminiau pistoletus – turėjau geriau pagalvoti, ir būčiau išsiaiškinusi, kaip užtaisyti, nes galbūt atsitiks taip, kad norėsiu numirti. Niekas netrukdė grįžti į autobusą, bet pasi-

dygėjau ta mintimi, nenorėjau grįžti, kai prieš akis tiek kelio. Buvau jauna, tvirta ir turėjau užtektinai laiko tokioms atsargumo priemonėms. Be to, dar tikėjausi patirti staigmenų. Juk šioje lygumoje turi būti kas nors dar – ne tik sarginės!

Vieną savo didžiųjų puodų pripyliau vandens ir ant sargų plytelės ilgai virinau skalbinius. Kai atrodė švarūs, ištraukusi patiesiau ant žolės, kad išdžiūtų saulėje. Džiūvo visą dieną.

Vėl iškeliavau. Dabar, kai turėjau knygų ir galėjau išmokti skaityti, gailėjausi neturinti pieštuko nei jokios kitos priemonės, su kuria galėčiau rašyti; būčiau žymėjusi savo kelią. Vakare, prieš užmigdama, smėlyje pratinausi braižyti raides. Žiūrėjau į knygos frazes ir žodžius. Daugeliu jų naudojausi kalbėdama, taigi atpažinau ir mąsčiau, kaip sudaryti tuos, kurių nėra knygoje. Pirmiausia ėmiausi žodžio *guérite*[1]: žinojau kad yra *guérir*[2] (šį žodį aptikau skaitydama apie rožių ligą) ir *marguerite*[3] – paprastos, nelepios gėlės pavadinimas. Toks buvo ir vienos moters vardas. Man pasirodė, kad skirtumas, atmetus skiemenį *mar*, – slypi ortografiniame ženkle (´) ir kad reikia baigti žodį netariama balse *e*, kitaip būčiau turėjusi *guérit*[4] – esamasis žodžio *guérir* laikas, kurio paskutinė *t* netariama. Būdavau labai patenkinta, kai pavykdavo panašiai samprotauti ir kai atrodydavo, jog viską prisimenu.

Kartą šitaip darbuodamasi automatiškai balsu ištariau žodžius, kuriuos bandžiau užrašyti – nustebino mano balsas: jis tapo kimus, lėtas. Tikriausiai tylėdama pamiršau, kaip reikia kalbėti. Truputį sutrikau, paskui gūžtelėjau pečiais: net jei ir visai pamirščiau kalbėti. Juk daugiau su niekuo nesikalbėsiu!

Ir vis dėlto mane keletą kartų trumpam apniko nostalgija. Malonusis sapnas negrįžo, ir kartais labai aiškiai jutau,

[1] Sarginė (*pranc.*).
[2] Guérir – pasveikti (*pranc.*).
[3] Ramunė (*pranc.*).
[4] Sveiksta (*pranc.*).

kad esu viena, kad kitaip niekuomet nebus ir kad vienintelis malonumas, kurį galiu sau suteikti – toks retas patenkinto smalsumo džiugesys.

Ėjau toliau – iš rūsio į rūsį. Kad ir kaip mažai šioje planetoje vienas nuo kito skyrėsi metų laikai, vėl atėjo žiema. Pasidarė šiek tiek vėsiau, naktimis dažnai lydavo: miegodavau, susisupusi į vaškytinę, o rytais į kelią leisdavausi truputį vėliau, nes laukdavau, kol ji pradžius. Vilkėjau kelnes ir švarką. Laukdama kol pasitaisys oras, jei nedirbdavau prie savo knygų, iš frotinių rankšluosčių siūdavausi suknelę. Žemė pasidarė žalesnė, upokšniai gilesni.

Aš pamečiau kelią.

Juo eiti buvo vis sunkiau ir sunkiau. Nutariau, jog, matyt, apsirikau supainiojusi jį su natūralia žemės konfigūracija. Kad ir kaip buvo nemalonu, teko grįžti. Man pasirodė, kad kelio pėdsakus radau vienos kalvos viršūnėje; labai įdėmiai apžiūrėjau gamtovaizdį. Kryptis, iš kur atėjau, atrodė teisinga, tad vėl ja patraukiau; vyliausi, gal pamečiau tik per išsiblaškymą. Ant vienos aukštumos sulaukiau šoninės vakaro šviesos – ji gerai pabrėžia vietovės nelygumus, ir priešais ant šlaito įžvelgiau siaurą kaspiną. Kitą dieną auštant dar įžiūrėjau žymes, bet po valandos nebeliko jokio aiškaus ženklo. Nusprendžiau apsukti didelį pusratį – penkių tūkstančių žingsnių spinduliu. Tris dienas vaikščiojau pirmyn atgal ir turėjau pripažinti, kad kelias čia baigiasi.

Nusivylimas buvo didžiulis – aš per daug tikėjausi, kad kelias mane kažkur nuves; pamiršau, jog šioje dykynėje nieko nėra prasminga. Argi kas tiesia kelią, kuris staiga pranyksta? Taip, tariau, taip, anie taip daro. Apėmė noras atsisėsti ant žemės ir apsiverkti, tačiau, laimei, viršų paėmė pyktis, pastūmėjęs mane pirmyn. Teko rinktis naują kryptį. Iš pradžių ėjau tekančios saulės pusėn, kelias privertė nukrypti į pietvakarius; dabar ryžausi traukti į pietus.

Mano polėkis prigeso. Kelias ir autobusas, suteikę tiek vilčių, buvo neišsprendžiamos mįslės, kaip ir visa kita; toly-

džio kartojau sau, jog dvejų metų žygiui tai tikrai skurdus penas. Tačiau po truputį mano tvirta prigimtis vėl atsigavo, ir kylant nuo keteros ant keteros šovė į galvą mintis: sumaniau organizuoti savo maršrutą. Supratau, jog judėdama į priekį visuomet viena kryptimi teištiriu labai siaurą plotą ir daug kas lieka nepastebėta kairėje ir dešinėje. Tas beprasmiškas pusratis mane įkvėpė: žygiuosiu dideliais lankais lygiagrečiais vienas kitam, atskirtais dviejų trijų valandų kelio. Tai priklausys nuo mano noro ir gamtovaizdžio pobūdžio. Be abejo, apskaičiuoti tokį kelią buvo kur kas sunkiau nei eiti nosies tiesumu, kai pakakdavo įsidėti galvon orientyrus ir traukti link jų. Žinojau – jeigu seksi saulę, suksi ratu. Pasinėriau į painius apmąstymus ir ėmiausi tyrinėti teritoriją: kurį laiką reikėjo eiti tiesiai, o įdienojus truputį pasukti. Tuo metu neturėjau jokios priemonės savo nueito kelio žemėlapiui pasidaryti, tačiau vakarais pavaizduodavau jį akmenėliais ir ilgai žiūrėdavau, kad gerai įsikalčiau į galvą. Kartais svarstydavau, ar rūsiai išdėstyti kaip pakliuvo, ar galbūt pagal kažkokį planą. Nuo pirmojo aptikto rūsio, kol priėjome kitą, praėjo dvidešimt šešios dienos, bet kartais vos po savaitės kelionės galėdavau vėl apsirūpinti maistu. Praėjau keletą pusračių, po to, nusprendusi, jog galiu eiti kaip noriu, patraukiau dideliais zigzagais išilgai apskritimo lanko: po kelių savaičių sumečiau, kad rūsiai išdėstyti šachmatine tvarka. Eidama tiesiai neišvengiamai juos ne visus aptikdavau. Netrukus atsidūrusi prie vienos sarginės, galėdavau nustatyti, kuria kryptimi eiti, kad rasčiau kitą; galėdavau jas prieiti ar aplenkti – pagal norą. Niekuomet jų nevengdavau, reikėdavo maisto ar ne, nusileisdavau pareikšti pagarbos mirusiesiems. Nė vieno aptvaro neradau atidaryto.

Atsitiktinumas, kad pavojaus signalas nuaidėjo kaip tik tą akimirką, kai sargas kišo raktą į spyną, buvo vienintelis. Kartais džiaugiuosi savo likimu: buvau vienintelė mergaitė tarp moterų, ir kaip tik šių belaisvių gyvybės buvo išgelbėtos. Ne vieneriems metams.

Šis naujai įvaldytas maršrutas išsklaidė liūdną nuotaiką, kuri manęs tykojo. Galų gale kažką radau – argi reikia dėl to nukabinti nosį? Rasiu dar ką nors.

Ir atradau.

Tai atsitiko vakarėjant. Buvau pavargusi ir ieškojau žemės lopinėlio, kur būtų malonu apsistoti. Keletą naktų prieš tai lijo; tą vakarą dangus išsigiedrijo, tad galėjau tikėtis, jog lietaus nebus – malonu, nes iki šiol negalėjau įkurti ugnies ir maistą iš skardinių valgiau šaltutėlį ir sustingusį. Ieškojau vešlios giraitės, kurią būtų lengva kirsti, tai yra, kad būtų kuo mažiau spygliuočių. Įdėmiai dairiausi aplinkui, kadangi turėjau aiškų tikslą, tai vos nepražiopsojau akmenų krūsnies. Buvau ją beveik praeinanti, kai staiga stabtelėjau, pajutusi kažką neįprasta. Atsigręžiau ir pamačiau ją taip ryškiai išsiskyrusią monotoniškoje lygumoje. Čia niekados neaptikome jokių sąvartų. Krūsnis buvo dviejų žingsnių pločio ir beveik siekė man kelius. Kaip gyva nieko panašaus nebuvau mačiusi – daugių daugiausia keletą didelių akmenų arti vienas kito; tai, ką regėjau čia, negalėjo būti natūralu. Nusimečiau maišą, lėtai pastačiau jį ant žemės. Man beveik užgniaužė kvapą.

Mažne bijojau pradėti juos rankioti, turėjau išsijudinti. Akmenys buvo nemaži, vienu sykiu įstengiau pakelti tik vieną ir supratau, kad galiu susižaloti delnus. Atplėšusi kraštą antklodės apsivyniojau ja rankas; dabar dirbau lėčiau, bet saugiau: nežmoniškai bijojau nusivilti ir baigus triūsą tepasijusti išbaidžiusi keletą ūksmę mėgstančių vabzdžių. Jokių abejonių – ta krūva buvo dirbtinė, jeigu po ja nieko nėra, reikės sukti galvą, kodėl ji sukrauta, ir aš tik praturtėsiu nauju klausimu – bergždžias lobis, pradėjęs mane slėgti. Pasaulis buvo galvosūkis, kurį reikėjo sudėlioti, o aš teturėjau tiktai keletą gabalėlių, nederančių tarpusavyje. Kadaise Tėja rodė, kaip žaisti tą žaidimą – tuomet tikėjausi, jog man patiktų.

Stengiausi visą krūvos paviršių nukraustyti tolygiai, kad išvengčiau griūties. Užtrukau. Sugaišau daugiau kaip valan-

dą, kol pasiekiau paskutinį sluoksnį akmenų, kur kas mažesnių, išdėliotų ratu. Paėmusi kastuvėlį, kuriuo kiekvieną vakarą prieš atsiguldama lygindavau žemę, pradėjau atsargiai valyti. Klūpojau kaip keliaujantys senovės laikų maldininkai ir, žinoma, virpėjau taip pat kaip jie. Veikiai kastuvėlis užkliudė metalinį paviršių.

Ak, tas visos esybės krūptelėjimas! Mane tarsi nutvilkino virpulys. Apsvaigau. Keletą akimirkų stovėjau nejudėdama, vos gaudydama kvapą, tarsi užburta, kone išsigandusi. Padėjau kastuvą, iš naujo apsivyniojau rankas paskutiniams akmenims nukelti. Nuo kaktos lašėjo prakaitas, drebėjau iš nekantrumo, bet ir toliau darbavausi lėtai ir metodiškai. Per tris minutes viskas buvo nuvalyta: priešais išniro apvali metalo plokštė – dviejų žingsnių skersmens, su šiek tiek aprūdijusia rankena toliau nuo vidurio. Paėmiau laužtuvą, norėdama ją išjudinti ir pastatyti. Argi reikės pakelti plokštę, kuri atrodė labai sunki? Tebebuvau suglumusi, bemaž nusiminusi, maniau, kad tikrai nepajėgsiu; dėl visa pikta patraukiau rankeną. Kažkas sujudėjo. Traukiau toliau, plokštė susvyravo ant skersinės ašies, sunkiai, girgždėdama, bet nereikalaudama jėgų daugiau negu turėjau. Ji pasikėlė stačia plieninio lanko viduryje, ir pusės žingsnio gylyje išvydau nedidelę platformą, ant kurios galima pastatyti koją. Nešokau, nusileidau atsargiai, rankomis įsirėmusi į kraštus. Vos pajutusi atramą po kojomis, sumečiau stovinti ant pirmos siaurutėlių laiptų pakopos – laiptai leidosi apsukui ir nebuvo apšviesti. Tuo metu man nebuvo tekę susidurti su gilia uždarų vietų tamsa, rūsiuose šviesos visuomet degė – tačiau moterys minėjo jungiklius. Apčiuopiau sieną: moterys nebuvo aiškiai sakiusios, bet man atrodė, kad tie maži daikčiukai įtaisyti prie pat durų. Pradėjau leistis žemyn, be paliovos grabaliodama sieną, ir buvau ant trečios pakopos, kai užčiuopiau mažą glotnią plokštelę su judama dalimi. Spustelėjau: tiesiai po kojomis įsižiebė didelė lempa. Siena buvo pilka, gruobleta, kaip rūsių, tačiau laiptai rūsiuose nesileido taip, apsukui, ir šviesos

ten negalėjai įjungti ir išjungti. Leidausi toliau, pradžioje skubėdama, bet, regis, nebuvau nusileidusi nė dešimties pakopų, kai apsvaigo galva. Sustojau ir, kad ir kaip nekantraudama, prisiverčiau kelias minutes palūkėti, kol atlėgs tas apėmęs lyg ir svaigulys. Kai ėmiau leistis, vėl pajutau tą svaigulį. Vėliau galėdavau lipti ir leistis jais tekina, bet tą pirmą kartą, kad ir kaip smalsumo genama, gavau kelis sykius stabtelėti. Čia buvo aštuonios dešimtys metalinių ažūrinių pakopų. Galop pamačiau aslą. Ji buvo iš tokios pat gruoblėtos medžiagos, kaip sienos. Paskutinis apsisukimas – ir aš apačioje, šešių septynių žingsnių pločio ir dvylikos ilgio koridoriuje, nuo viršaus iki apačios apstatytame lentynomis, apkrautomis įvairiausių dėžučių, butelių ir visokių ryšulių. Gale uždarytos durys iš labai keistos, man nematytos medžiagos. Jos lengvai atsidarė. Pamačiau didelę keturkampę salę – ne pilką ir niūrią, kaip rūsiai: sienos, ištisai padengtos dailiu, tamsiu, žvilgančiu medžiu, asla švelni, minkšta. Supratau, kad pirmą sykį gyvenime žengsiu kilimu. Šen bei ten sustatytos lempos skleidė šiltą šviesą, išsisklaidančią šviesesniais ratilais ant didelio stalo ir plačių žemų krėslų – iškart suvokiau, jog tie daiktai kadaise vadinti foteliais. Dusau iš susižavėjimo. Kaip gyva nebuvau mačiusi nieko taip gražaus, nes ir niekuomet nebuvau mačiusi nieko gražaus, kas sukurta žmogaus. Buvau mačiusi dangaus, permainingos formos debesų, dulkiančio lietaus grožį; buvau mačiusi lėtai judančias žvaigždes ir šiokių tokių gėlių: čia išvydau baldus, ant sienų kabančius paveikslus, vazas, nedidelę skulptūrėlę – bet taip tiksliai vardiju daiktus be reikalo, nes pirmą akimirką temačiau tik linijų, formų, harmoningų tonų žaismą, nesuprantamus kontūrus, kurie mane sukrėtė, spaudė iš akių ašaras, pajutus ramybę, pusiausvyrą. Jausmas man priminė anų laikų moterų dainą, sklindančią virš lygumos. Spalvos maloniai derėjo viena prie kitos, prie dydžių ir proporcijų. Nuo leidimosi laiptais vis dar svaigo galva, ir aš pritūpiau, pajutusi, jog galiu pargriūti. Po kelių minučių dingtelėjo, jog būtų protinga užmerkti

akis – blogumas nepraėjo, o net sustiprėjo; pasidėjau galvą ant sukryžiuotų rankų. Kvėpavau giliai ir griebiausi to, ko jau daug metų nebuvau dariusi – ėmiau skaičiuoti širdies dūžius. Regis, tas senų laikų įprotis mane apmaldė. Ir vis dėlto praėjo daugiau kaip valanda, kol įstengiau ramiai žvalgytis po savo naująją karalystę. Prieš tai ne sykį bandžiau pakelti galvą ir atsimerkti – bet tik pernelyg susijaudindavau, vėl riečiausi į kamuoliuką ir kantriai laukiau, kol audra aprims.

Štai aš žmonijos praeities akivaizdoje, vietoje, tokioje nepanašioje į rūsius, sumanytoje malonumui to, kuris čia turėjo gyventi. O aš pažinau tik kalėjimus, elementarių poreikių įnagius, rimbus ir šiaudų čiužinius, kuriuos išmiegojus reikėdavo sukrauti į krūvą, kad būtų vietos judėti. Užmaskuotas, pastatytas po žeme – toks buvo šis namas.

Kambaryje aš niekada nieko nekeičiau ir kiekvieną sykį paėmusi kokį daiktą, vėl dėdavau atgal tiksliai į tą pačią vietą. Šešios kėdės sustatytos po tris abiejose stalo pusėse; ant stalo pastatyta lempa, puošta dailiu rusvos spalvos gaubtu, ir didelė vaiskaus stiklo vaza. Toliau stovėjo plati lova, užtiesta margaspalviu audiniu, ant kurio lyg atsitiktinai numestos kelios pagalvėlės, aplink kitą, žemesnį, stalą trikampiu rikiavosi trys foteliai. Pasukusi galvą, dešinėje išvydau tai, kas tikriausiai vadinama virtuve: kriauklė, viryklė, spinta, o joje – prikaistuviai ir lėkštės – balto porceliano, dekoruotos mėlynomis gėlytėmis. Iš vieno čiaupo bėgo šiltas vanduo, iš kito – maloniai vėsus. Kriauklės kairėje – durys, kokių niekada nebuvau mačiusi, paprastos baltai dažytos medinės durys vedė į kur kas mažesnę patalpą su tualetu, prausykle ir vonia.

Viską apėjusi prisėdau ant vienos kėdės, paskui į fotelį. Prajukau. Prireikė daugiau kaip poros valandų, kad mano apstulbimas ir susijaudinimas virstų džiaugsmu.

Čia buvo tiek daug ką apžiūrėti, susipažinti, aš taip jaudinausi, jog net nesusigriebiau, kad viena iš sienos puošmenų – knygų prikrauta lentyna. Man vėl apkvaito galva, ir ilgą

laiką aš žiūrėjau į jas iš tolo. Savo sodininkystės vadovėlį buvau ne sykį perskaičiusi, mokėjau jį mintinai: o dabar mano akys išsiplėtė, išvydusios tai, ką regėjau; kad nusiraminčiau, ėmiau skaičiuoti knygas: devyniolika, aštuonios iš jų, labai storos, gerų trijų pirštų storio. Priėjau artyn: pavadinimai atspausti ant viršelių nugarėlių, ir iš pradžių buvau tokia įsibaiminusi, jog pabandžiau perskaityti iš tolo. Nepavykus nusprendžiau nebemokanti skaityti. Kilstelėjusi ranką, paėmiau vieną knygą – ji man pasirodė stebėtinai sunki, paskui atsisėdau ir pastačiau ją. Ant viršelio buvo parašyta: Elementarus astronautikos traktatas. Atsiverčiau. Puslapiai pilni keistų žodžių ir ženklų. Atpažinau tik keletą simbolių, kuriuos mane išmokė Tėja: pridėti, atimti, dauginti, dalinti ir lygu. Manau, kad tą vakarą tik nuovargis ir suteikė man išminties toliau nesigilinti. Vėliau sužinojau, kad dalis kitų knygų buvo skirtos nuodugnesniems tos pačios disciplinos klausimams. Perskaičiau jas visas, eilutė po eilutės. Nieko nesupratau.

O argi geriau supratau Šekspyro teatrą? Arba Don Kichoto iš La Manšos istoriją? Arba tai, kas vyksta Dostojevskio knygose? Manau, kad ne. Visam tam reikėjo patirties, kurios aš neturėjau: man rodos, geriau susigaudau, susidūrusi su daiktais – prireikė ne vieną valandą mąstyti, kol kamščiatraukiu atkimšau butelį vyno. Tačiau atkimšau. O jausmai man tebėra paslaptis. Galbūt todėl, kad jie man svetimi arba kelia pasibjaurėjimą, kaip fizinis kontaktas, regis, toks svarbus mylint. Akys visuomet paplūsta ašaromis, kai prisimenu Tėjos mirtį ir savo pastangas, kurių prireikė laikant ją glėbyje. Bandau įsivaizduoti, kaip aš susijaudinu – visados išgirstu tik rimbą. Daugelis dalykų, apie kuriuos pasakodavo moterys, man neįmenama mįslė: žinau, kad būta pinigų, kad viską reikėdavę pirkti. Joms visada atrodė keista apsirūpinti maistu ledainėje, niekam nieko nemokant. Man pinigų sąvoka labai abstrakti ir iš tikrųjų nesuvokiu, kaip dėl pinigų galima žudyti, kaip tas vargšas Raskolnikovas. Aš, teisybė,

irgi žudžiau, bet kad padėčiau savo draugėms, ir man visuomet atrodė, jog jos už tai dėkingos. Bet gal nereikia būti tokiai įsitikinusiai: neišmanymas apie žmogiškus jausmus toks didžiulis, kad galėjau nė nepastebėti, jog jos manęs nekenčia, kadangi jos nieko nesakė. Dar labiau nesuprantu, kodėl žema vilkėti padėvėtus drabužius: retai kitokius turėjau! Man patiko Rozetės dainos, spėju, jog muzikai būčiau buvusi jautresnė nei literatūrai: jei šiame name esama įrašų ir įrengimų jiems klausyti, tai aš neatpažinau.

Susigriebiau, kad praėjo penkios valandos nuo tos akimirkos, kai pajutusi nuovargį ir nusprendusi sustoti, pastebėjau akmenų krūvą. Išalkau. Atsidariau vieną dėžutę ir išvalgiau šaltą. Elektrinė viryklė turbūt puikiai veikia, kaip lempos, bet sukrėtimų buvo jau gana, pasijutau tokia išsekusi, jog net nepanorau jos išbandyti. Išskleidžiau antklodę, pasitiesiau ant kilimo, lovą pasilikdama vėlesniam laikui. Po jausmų uragano, į kurį buvau patekusi, maniau miegosianti labai ilgai, bet buvau pernelyg susijaudinusi – po trijų valandų staiga pabudau vėl išalkusi. Nuėjau į virtuvę ir dailiame prikaistuvėlyje pasišildžiau vandens. Ledainės durys buvo dešinėje nuo kriauklės, labai nustebau radusi patalpą (dar didesnę nei rūsiai), iki lubų prigrūstą įvairiausios mėsos, daržovių ir vaisių. Ant paketų rūpestingai priklijuotos etiketės: čia buvo maisto produktų, apie kuriuos tebuvau tik girdėjusi, bet neaptikusi rūsiuose vištienos, elnienos, stirnienos kepsnių, kiaušinių miltelių, pomidorų, petražolių, sūrio ir daugybės kitų gardėsių, kurie nuo to laiko tapo man žinomi. Ir duonos – ji mane ypač džiugino. Nusprendžiau pasitaisyti sau šventinius pietus: apibarstysiu vištieną prieskoniais, valgysiu ją su pomidorais, bulvių maltinukais, o braškių uogienę užsitepsiu ant sviestainių. Viską atsinešiau į virtuvę, kad atitirptų. Vėliau išsiaiškinau, kaip naudotis ta lyg ir krosnele, kurioje per keletą minučių galima atšildyti maistą – tąsyk teko laukti kelias valandas. Buvau tokia užsiėmusi, kad laikas prabėgo nejučiomis. Prisileidau vonią karšto vandens

ir pirmąsyk pažinau prabangą, kokios taip dažnai gailavo moterys. Vėliau ši vonia tapo kasdieniu dalyku, ir tik grįžusi iš žygių su didžiuliu malonumu pasinerdavau į nuostabiai šiltą vandenį, kuriame mėgdavau snustelėti.

Čia buvo muiliukų. Žinoma, viskas nauja ir reikėjo ilgai pamąstyti: taip sutrikdė ir muilo gabalas. Nustebino jo aromatas, toks neįprastas man, pažinusiai tik žolių, vienos kitos laukinės gėlės ir žemės kvapą po lietaus. Paragavau ir susiraukiau – tikrai ne maistas, paskui prisiminiau moterų pasakojimus ir patryniau juo rankas – nieko. Nesupratau, kad pirmiausia reikia sudrėkinti. Pagaliau pavyko, ir pasinaudojusi muilu išsitrinkau plaukus. Kai išdžiūvo, labai nustebau – kokie jie lengvi, purūs ir kaip dailiai gaubia man veidą.

Vos nepamiršau! Žinoma, vienas iš nuostabiausių atradimų buvo veidrodis. Kaip gyva nebuvau savęs mačiusi. Tėja buvo sakiusi, jog esu graži, bet tai nieko nereiškė ir nepadarė jokio įspūdžio. Ir vis dėlto buvau pakerėta. Ilgas valandas save apžiūrinėjau. Buvo svetimos mano veido išraiškos, pamačiau, kokia atrodau, kai šypsausi, esu rimta ar susirūpinusi, stebėjau save galvodama: „Čia aš".

Dar ir dabar mėgstu į save žiūrėti.

Metams bėgant stebėjau, kaip atsiradusios raukšlės vagoja mano kaktą, kaip įdubo skruostai, pabalo lūpos: bet čia aš ir savo atspindžiui veidrodyje jaučiu tarsi kokį švelnumą. Kai išėjome į laisvę, buvau gal keturiolikos ar penkiolikos metų, o Loretė mirė po dvidešimt trejų metų. Prieš atvykdama čia, į šią vietą, kurią vadinu namais, keliavau porą metų: taigi, man buvo šiek tiek per keturiasdešimt. Nuo to laiko praėjo dar dvidešimt dveji, manau, jog esu sena moteris; vis dar mėgstu žiūrėti į tą veidą – nežinau, gražus jis ar bjaurus, bet jis vienintelis žmogiškas veidas, kokį galiu regėti. Draugiškai jam šypsausi, ir jis man atsilygina šypsena.

Atidariusi vonios kambario spintas aptikau krūvą rankšluosčių iš frotinio audinio. Daugiau nieko. Matyt, jie buvo skirti gyventojui, kuris taip ir neatvyko. Jis nieko ne-

buvo paruošęs iš anksto: o gaila, būčiau galėjusi daugiau apie jį sužinoti.

Paskui sugrįžau į virtuvę, išsiviriau kavos su pienu. Ruošdama omletą pagal nurodymus ant pakelio įbėriau į vandenį kiaušinio miltelių. Po to pasiklojusi lovą užmigau, pirmą kartą gyvenime ant pagalvio. Ir man labai patiko.

Kitą dieną apžiūrinėjau koridorių. Ten buvo įvairiausių įrankių ir daugybė kitokių daiktų – taip ir neišsiaiškinau, kam jie galėtų būti skirti. Manau, jog tai elektriniai aparatai, galbūt sumontuoti, o gal tik atskiros jų dalys. Moterys kalbėdavo apie radiją, televizorius, telefonus, motociklus, automobilius, o astronautikos knygos piršo mintį, ar tik čia ne laboratorijos įrengimai, kuriais nebuvo pasinaudota. Prie jų nebuvo jokių instrukcijų, kokias radau virtuvinėje krosnelėje maistui pašildyti. Tad ir išmokau, kaip ja naudotis. Ilgai sukiojausi aplink daiktus koridoriuje, varčiau juos rankose, paskui vėl dėjau į vietą, supratusi, kad mano atkaklumas neatstos stokojamos informacijos. Kartais vis dar nueinu jų pasižiūrėti. Juk ir radusi sodininkystės vadovėlį, nemokėjau kaip reikiant skaityti, bet vis dėlto perskaičiau. Gerai skaičiuoju, lengvai sudedu, atimu, bet dauginti ir dalinti vis dar sunkiai sekasi. Pasak Tėjos, taip yra todėl, kad daugybos lentelę išmokau labai vėlai – kad galėtum lengvai atlikti veiksmus, daugybos lentelė turi įsitvirtinti galvoje, kai esi dar vaikas. Daugiau neišmanau nieko, o daiktai koridoriuje – sudėtingos techninės civilizacijos padarinys. Apie civilizaciją neturiu nė menkiausio supratimo. Moterys mane išmokė to, ką pačios žinojo. O žinojo mažai; jos daug ką buvo pamiršusios, be to, trūko darbo įnagių. Pavyzdžiui, žinau apie mezgimą, ir mes būtume galėjusios pasigaminti virbalus, nugludinusios tiesias šakeles, tačiau neturėjome vilnos. Radusi siūlų, siuvu, bet labai retai. Šiuose namuose siūlų nebuvo. Ilgainiui visiškai nudrengiau kelnes ir marškinius, tačiau viename rūsyje aptikau gerą gabalą audinio ir dabar vėl vaikštau su tunika.

Brangiausia, ką radau rūsyje – popierius (jo buvo keletas šūsnių) ir pieštukų dėžutė. Pagaliau galėjau mokytis rašyti. Pravertė knygos, net tos apie astronautiką: taip, matematikos neišmanau, bet knygose buvo ilgi, išsamūs paaiškinimų skyriai – išstudijavau raišką, rašybą ir gramatiką. Ilgai nagrinėjau nesuprantamas schemas prie tekstų, perpiešinėjau jas ir taip išmokau teisingai piešti, išsaugodama proporcijas – tad galėjau pradėti braižyti savo žygių žemėlapį.

Šį rūsį pavadinau savo uostu. Kilo tūkstančiai klausimų. Kokia jo paskirtis? Jį žymėjo ne sarginė, o akmenų krūsnis, kurios kuo puikiausiai gali nepastebėti. Svarsčiau: ar jos paskirtis buvo slėpti, ar nurodyti. Šitoje buveinėje atsargų daugiau nei kada nors buvau mačiusi kalėjimuose; galima būtų gyventi be galo. Man rodos, jog ta vieta prašmatni, bet, žinoma, nelabai nutuokiu, kas yra prabanga. Ant lubų tokios pat ventiliacijos grotelės kaip ir kituose rūsiuose, ir sėdėdama visiškai tyliai girdžiu tokį pat lengvą ūžimą, reiškiantį, jog viskas gerai. Lova labai plati, galima miegoti keliems, o aplink stalą susėstų šešiese. Virtuvėje keturi tuzinai stiklinių ir kelių rūšių lėkštės. Ar viso to reikia vienam žmogui? Labai gailiuosi, kad čia nėra drabužių, – ne tik todėl, kad jie man praverstų, bet kad galbūt suteiktų informacijos. Knygos teišmokė rašyti. Ar šis būstas buvo užuovėja, ar slėptuvė, kurią įsirengė sau kažkas, priverstas slapstytis? Turbūt esu per didelė neišmanėlė, kad paaiškinčiau dalykus, kurie veikiausiai būtų kritę į akį moterims, su kuriomis gyvenau, kadangi jos bent buvo mačiusios pasaulį.

Be to, varo į neviltį nereikalingi klausimai. Viską apžiūrėjau; apie nesantį mano namų savininką žinau ne daugiau negu prieš atvykdama. Man jis neberūpi. Kad ir ką buvo sumanęs, neįgyvendino, jo valdos tapo manosiomis. Ir abu nieko negalime padaryti – nei jis, nei aš.

Po dviejų mėnesių vėl leidausi į žygį. Jų atlikau daugiau kaip penkiasdešimt – žygiuodama tiesiai ar pusračiais. Teradau uždarytus kalėjimus. Galbūt esama vietų, panašių į tą,

kurią pasirinkau savo namais – aš jų neaptikau, nors niekuomet nepamiršdavau apžiūrėti žemės, kantriai ieškodama kitos akmenų krūsnies. Apie pasaulį, kuriame gyvenu, nesupratau nieko. Išvaikščiojau jį visomis kryptimis – ribų neradau.

Per paskutinę kelionę stovėjau viena kalvos viršūnėje, priešais driekėsi ilgas nuolydis ir nauja plynė, toli pastebėjau sarginę, ir staiga mane užvaldė neviltis. Tariau sau: vėl laiptai, sargų salė, grotos ir keturiasdešimt išdžiūvusių lavonų. Atsisėdau. Man gana. Daugiau kaip dvidešimt metų gyvenu viena. Mane palaikė viltis – netikėtai vienu gaistu ji mane apleido. Daugybę sykių vaizdavausi rūsį su atidarytomis grotomis, kur belaisviai, apsvaigę iš džiaugsmo, galėję užlipti į viršų – radę dangų, lygumą, virpėję, galvodami apie miestus, gelbėtojus, tačiau, kaip ir mes, jie būtų atsidūrę šitoje dykoje laisvėje, kur aš praleidau gyvenimą. Tarsi regėjau juos, žvelgiančius į mane, reikalaujančius paaiškinti: argi tik tiek ir turėjai pasiūlyti? Palik mus ramybėje – mirtis geriau už neviltį. Nuleidusi galvą patraukiau atgal.

Vis dėlto pradėjau šį pasakojimą: matyt, net jei ir nebeturiu jėgų nei drąsos toliau keliauti, akimirkai išblėsusi viltis iš tiesų neužgeso. Galbūt rūsys, į kurį neužklydau, ir buvo lauktasis arba kitas, arba tas vakarų pusėje, tąsyk, kai ėjau į rytus? Kas žino, ar neatkeliaus čia vieną dieną koks labai senas vyras arba labai sena moteris ir išvydę pakeltą plokštę, nustebs, apsidžiaugs ir ims leistis žemyn sraigtiniais laiptais. Ant didelio medinio stalo pastebės šitą šūsnį popierių, perskaitys – kažkas pagaliau iš kažko gaus žinią. Galbūt kaip tik šią akimirką, kai išsekusi baigiu savo dienas, kažkokia žmogiška būtybė žingsniuoja per lygumą, kaip žingsniavau aš, iš rūsio į rūsį, su maišu ant pečių, atkakliai ieškodama atsakymo į šimtą tūkstančių klausimų, tiesiog įsigėrusių į sielą. Žinau, kad jau nebeilgai galėsiu laukti, kad netrukus turėsiu smogti sau lemiamą smūgį, kurio taip dažnai prašydavo manęs bendrės, nes skausmas palieka vis mažiau ir mažiau atvangos.

Retkarčiais, naktį, aš užlipu į viršų ir atsisėdu lauke. Klausausi. Neseniai ryžausi rikteléti, garsiai, kaip tik beišgaliu: Aū! Ar kas nors čia yra? Mano balsas buvo kimus ir silpnas, bet vis dėlto aš klausiausi. Girdėjau tik kaip tyliai šnara vėjelio supamos žolės. Kitą kartą prisirinkau didžiulę krūvą šakų, įkūriau laužą, kurį galima buvo pastebėti iš toli. Kursčiau jį visą naktį, nors protas sakė, jog čia nieko nėra. Bet protas taip pat man kuždėjo, kad rūsių yra tiek, jog, be jokios abejonės, esama kito rūsio, kur grotos, nuaidėjus sirenai, buvo atrakintos, ir kodėl jie visi turėjo mirti? Slenka naktis, mąstau apie savo gyvenimą – aš, įniršusi mergaitė, išdrįsusi mesti iššūkį jaunajam sargui, įtūžusi ant dabarties (tarsi turėčiau ateitį), lengvai įveikianti šimtą pakopų, įsipainiojusi į iliuzijų žabangas vidury plynės, kuri driekiasi be galo, be krašto, dulsva po dangumi, beveik visada pilku arba taip blyškiai mėlynu, jog, regis, ir jis miršta. Bet dangus nemiršta, mirštu aš – jau miriau rūsyje – ir sakau sau, jog esu viena šitoje žemėje, kur nebėra nei kalėjimo sargų, nei kalinių. Nežinau, ko čia atkeliavau – aš, tylos valdovė, rūsių ir negyvėlių šeimininkė, tariu sau, kad nužygiavusi tūkstančius valandų netrukus žengsiu paskutinius dešimtį žingsnių, padėsiu šituos lapus ant stalo ir grįžusi išsitiesiu mirties patale – sena, išdžiūvusi moteris, kurios akys (jų neužspaus jokia ranka) amžinai žvelgs durų link. Išeikvojau gyvenimą nežinia kam, laimės neradau, trys kraujo lašai – visa auka, kurią galėsiu skirti likimui, už mane nulėmusiam mano gyvenimą. Matau, kaip brėkšta blausi žiemos aušra, leidžiuosi amžinam miegui – jeigu skausmas paliks mane ramybėje – plačioje lovoje, kur galima būtų sutilpti keliems.

Visą laiką dega šviesa. Kartais viliuosi, kad vieną naktį jinai užges, kad kas nors atsitiks. Moterys svarstydavo, iš kur ji sklinda. Niekuomet iki galo nesupratau jų aiškinimų apie elektros jėgaines, stulpus, laidus, ir niekuomet nemačiau nieko, kas būtų panašu į visus tuos dalykus, kuriuos jos bandė man pavaizduoti: mačiau tik lygumą, sargines ir būstą, ku-

riame baigiu savo dienas. Jau seniai nebesistengiu vaizduotis to, ko nesu mačiusi. Ilgai apžiūrinėjau daiktus koridoriuje ant lentynų – ir nieko nepešiau. Gal tai ginklai, gal ryšio priemonės, kuriomis būčiau galėjusi susisiekti su žmonija. Tiek to. Lioviausi skaityti knygas ir astronautikos traktatus. Per visus metus, kol keliavau, taip mažai kas atsitiko: aptikau autobusą, pamečiau kelią, atsidūriau čia. Šiaip ar taip, galų gale pagaliau mirsiu, net jei būčiau gyvenusi įprastą gyvenimą, kaip buvo gyvenama anksčiau, ir tada būčiau sulaukusi savo paskutinio ryto. Kartais moterys manęs gailėdavo, sakydamos, kad jos bent pažinojo tikrą gyvenimą, ir aš joms pavydėjau. Bet jos mirė, o netrukus mirsiu ir aš, kas iš to, kad gyvenai, kai jau esi miręs? Jei nebūčiau susirgusi, manau, būčiau vėl iškeliavusi ir tebekeliaučiau, nes niekados nebuvo ką kita veikti.

Puikiai žinau – net tuomet, kai tvirtinu esant priešingai – esu vienintelis gyvas žmogus planetoje, kurioje beveik nėra metų laikų. Aš vienintelė galiu paliudyti, kad yra laikas, bet jis praėjo pro šalį ir aš nepajutau. Mačiau, kaip paseno kitos moterys. Prieinu prie veidrodžio, žvelgiu į save: manau, kad raukšlių, vagojančių skruostus, juosiančių akis, kadaise nebuvo, tačiau neprisimenu savo veido be raukšlių. Moterys paaiškino man, kas yra nuotraukos – aš jų neturiu. Visa, ką išmanau apie laiką, – tai dienos, einančios viena po kitos: kai noriu miego, miegu, kai išalkstu, valgau. Žinoma, dar tebeskaičiuoju, praeina trisdešimt dienų, sakau: praėjo mėnuo. Bet tai tik žodžiai, iš tikrųjų jie man nesuteikia laiko pojūčio. Galbūt būdamas vienas laiko nejauti? Jį suvoki tik stebėdamas, kaip jis paliečia kitus, o kai mirė visos moterys, bėgantį laiką man rodo tik skurdūs augalai, augantys tarp akmenų ir retsykiais sukraunantys vieną kitą žiedą, kad subrandintų vienintelę sėklą, kuri nukris truputį toliau – nelabai toli, nes vėjas niekada nebūna stiprus – ir išdygs arba ne. Dienų ir naktų kaita – tiktai fizinis reiškinys, laikas – žmogiškų būtybių reikalas, ir tikrai, kaip galėčiau tarti, esanti

žmogiška būtybė – aš, tepažinusi trisdešimt devynis žmones, ir visi jie – moterys? Manau, kad laikas tikriausiai susijęs su nėštumo trukme, mažylių auginimu – visais dalykais, kurių nepatyriau. Jei kas nors su manimi kalbėtųsi, laikas būtų: pradžia, pabaiga to, ką kitas man būtų sakęs, akimirka, kai atsakau, kiti žodžiai. Menkiausias pokalbis kuria laiką. Galbūt ir aš pabandžiau jį kurti, rašydama šiuos lapus: pradedu, užpildau žodžiais, kraunu į šūsnį ir vis dėlto manęs nėra, nes tų lapų niekas neskaito. Skiriu juos nežinia kokiam skaitytojui, kuris galbūt niekada nepasirodys – net nesu tikra, kad žmonija išliko išgyvenusi paslaptingąjį įvykį, nulėmusį mano gyvenimą. Bet jeigu jis ateis, perskaitys, ir jo mintyse aš rasiu laiką. Mano mintys bus jo dalis: šitaip susipynę, jis ir aš, sudarysime kažką gyva, tas kažkas nebūsiu aš, aš jau būsiu mirusi, ir tas kažkas nebus jis, koks buvo prieš perskaitydamas mano istoriją, nes įsiskverbusi į jo sąmonę mano istorija nuo šiol taps jo minčių dalis. Tikrai būsiu mirusi tik tuomet, jei niekas neateis, jei amžiai, paskui tūkstantmečiai slinks taip ilgai, kol nebeliks šitos planetos, kurią aš lioviausi tikėti esant Žeme. Kol lapai, išmarginti mano rašysenos, gulės ant šio stalo, kieno nors sąmonėje aš galėsiu tapti realybė. Paskui viskas išblės, saulės užges, o su visata pranyksiu ir aš.

Nes veikiausiai niekas neateis. Paliksiu duris praviras, o savo pasakojimą – ant stalo, kur jį lėtai apklos dulkės. Vieną dieną triuškinantys planetas gamtos kataklizmai sunaikins lygumą, slėptuvė užgrius dailiai krūvele sudėliotus lapus ir niekada neperskaityti jie išsibarstys tarp nuolaužų.

Kad sergu, sužinojau prieš trejetą mėnesių. Buvau tualete. Baigiant tuštintis, mane pagavo nepatirtas pojūtis – kažkas šilta sruvo makštimi, ta kūno dalimi, kuri man visuomet buvo tokia nebyli, jog net užmiršdavau, kad ji yra. Pasilenkusi pamačiau didelį juodą krešulį su gelsvomis skaidulomis. Vos spėjus išsigąsti pliūptelėjo kraujas, o skaudėjo taip, jog vos nenualpau. Kai atsipeikėjau, gulėjau ant žemės; skausmo nejaučiau. Atsikėliau ne per daug sunkiai, tik svaigo galva,

galbūt, kad netekau kraujo, bet netrukus liovėsi. Nusiprausiau, išvaliau kruvinas grindis ir prisiminusi Tėjos pamokymus išsikepiau gabalą raudonos mėsos, kad atstatyčiau, ko netekau.

Moterys buvo kalbėjusios apie menopauzę, bet manau, jog tos kalbos skirtos ne man, nes lytiškai taip ir nesubrendau. Tačiau niekas neduoda pagrindo manyti, jog neturiu nei gimdos, nei kiaušidžių, net jeigu jos ir nėra normaliai išsivysčiusios. Suglumau, paskui pagalvojau, kad iš nerimo jokios naudos, ir pabandžiau išmesti tą įvykį iš galvos. Nesu pratusi šitaip mąstyti, o jei ir būčiau – ne kažin kiek sau taip pagelbėčiau: kitą dieną viskas prasidėjo iš naujo. Simptomai buvo panašūs į Mari Žanos (Tėja sakė, kad ji serga gimdos vėžiu), kuri nebeištvėrusi skausmų pasikorė ant grotų. O ką kitą daryti, juk ir aš neturiu kuo gydytis. Tėja pasakojo, kad atliekamos operacijos, leidžiamas morfijus. Galbūt koridoriuje ir yra vaistų, aš nesugebu jų atpažinti ir niekados neaptikau nieko panašaus į flakonus, iš kurių sargai kartais išimdavo baltas tabletes nuo karščiavimo.

Tik prasidėjęs skausmas aštrus; kartojasi pernelyg dažnai. Man beveik visą laiką skauda, taip dingsta bet koks gyvenimo malonumas, o atvangos valandėles užtemdo nuosilpis. Jau nebegaliu taip paprastai užkopti laiptais, o kai užlipu, viršuje man šalta. Sukorusi ketvirčio valandos kelią turi ilsėtis. Ne kažin ką bevalgau, turbūt tai ne į gera, bet kai prisiverčiu, mane pykina. Mano dienos eina į pabaigą.

Esu vienut viena. Net jei kartais ir svajoju apie svečią, – pernelyg ilgai klajojau po lygumą, kad tuo patikėčiau. Niekas neateis, nes čia esama tik lavonų. Kaip princo Hamleto tėvas gali pasirodyti sūnui ir su juo kalbėtis, – juk jis miręs? Negyvėliai nejuda, jie pūva vietoje ir galiausiai virsta kaulais, sugūrančiais vos tik užkliudžius. Mačiau jų šimtus, nė vienas neatėjo naktį su manim pasišnekėti. O būtų buvę malonu! Tėja bandė man aiškinti, kaip krikščionys supranta Dievą ir sielą. Atrodo, žmonės tvirtai jais tiki, apie Dievą ir sielą

rašoma net vienos astronautikos knygos įžangoje. Kartais, kai dangus būdavo neapniukęs, atsisėsdavau ir žiūrėdama į žvaigždes, kalbėdavau balsu, kuris pasidarė toks kimus: Viešpatie, jei kur nors aukštai esi ir ne per daug užimtas, pasirodyk, tark man žodelį, nes tikrai esu vieniša, suteik man malonę. Nieko nenutikdavo. Užtat esu linkusi manyti, kad tos žmonijos – kažin, ar tikrai aš jai priklausau? – vaizduotė iš tiesų buvo laki.

Matyt, nesu labai sena – jeigu išėjau iš rūsio, būdama maždaug penkiolikos, tai dabar esu vos persiritusi šešias dešimtis. Moterys sakė, jog ankstesniame pasaulyje buvo galima perkopti net septyniasdešimt metų. Bet reikėjo medicininės priežiūros. Ten būčiau sirgusi mėnesinėmis, turėjusi vaikų, ir mano nevaisinga gimda nebūtų supuvusi. Aš dažnai paplūstu krauju, gimda krenta gabalais, pakankamai nusimanau ir nesitikiu, jog vieną dieną jos neliks ir aš vėl būsiu sveika. Jau kuris laikas mane kankina kosulys, skausmai drasko krūtinės ląstą: Tėja pasakojo apie metastazes. Šiaip ar taip, netrukus būtų metas įsikišti, bet aš nelauksiu, tai įvyks netrukus, nes savo pasakojimą beveik baigiau, ir padėjus paskutinį tašką, daugiau niekas manęs nebesulaikys.

Vos supratusi, jog sergu, pagalvojau, kaip save pribaigti. Nenoriu pasikarti ir sudžiūvusi amžinai kyboti virvės gale. Noriu ilsėtis ori, kaip tas vyras, kurį mačiau sėdintį tarp sulankstytų čiužinių, žvelgti tiesiai prieš save, bet jei skausmas bus itin smarkus, nepakeliamas, gresia nemalonūs dalykai. Nebeliko nei laiko, nei jėgų nueiti iki autobuso, pasiimti vieną iš tų ginklų, kuriuos sudėjau ant kapų, tad ilgai pusčiau peilį – vos prisilietusi įsipjaunu. Ašmenys aštrūs, lygūs ir tvirti. Žinau, kur juos įsmeigti, kad pataikytų tarp dviejų šonkaulių, kliudytų širdį ir ją sustabdytų. Kai skausmas atlėgsta, sunku patikėti, kad įstengsiu; kai įsisiūbuoja, abejonės išsisklaido.

Atsisėsiu ant lovos, aplink susikrausiu pagalves ir kietai susuktas antklodes, kad kūnas būtų tvirtai paremtas. Viskas

nepriekaištingai tvarkinga, švaru. Kraujo, tikiuosi, nebus, juk mačiau, kad tai įmanoma. Gal niekas niekada neateis, o gal vieną dieną nustebusi žmogiška būtybė pasieks laiptų papėdę, kaip kadaise pasiekiau ją aš, ir išvys tamsaus medžio salę, tvarkingą lovą ir ramiai sėdinčią seną moterį su peiliu širdyje.

Keista, kad mirštu nuo gimdos – aš, niekada nesirgusi mėnesinėmis ir nepažinusi vyrų.

Jacqueline Harpman
AŠ, NEPAŽINUSI VYRŲ

Redaktorė *L. Višomirskienė*
Dailininkas *L. Spurga*
Korektorė *L. Girevičienė*
Maketavo *A. Gecevičius*

Leidykla VAGA, Gedimino pr. 50, LT-2600 Vilnius
UAB „Vilniaus knyga“, Žirmūnų 139, Vilnius

Harpman, Jacqueline

Ha327 Aš, nepažinusi vyrų:romanas / Jacqueline Harpman; iš prancūzų kalbos vertė Jonė Ramunytė. – Vilnius: Vaga, [2002]. – 150 p.

ISBN 5-415-01539-6

Romanas-metafora apie moteris, Žemėje (ar kitoje planetoje) ieškančias žmonių ir savęs.

UDK 840-3

Jacqueline Harpman – belgė, Tarptautinės psichoanalitikų sąjungos narė. Apdovanota literatūrine *Médicis* premija.

Jų keturios dešimtys. Įkalintos rūsyje, abejingų sargybinių prižiūrimos ir stebimos. Nė viena neprisimena, kokiomis aplinkybėmis čia atsidūrė. Jauniausioji nėra gyvenusi niekur kitur. Likimo draugės jai pasakoja prisiminimus iš gyvenimo, kuriame esama vyrų, vaikų, miestų… Paslaptingai išsivadavusios iš nelaisvės, jos leidžiasi klajoti po tuščią žemę (ar kitą planetą?), ieškodamos žmogiškųjų būtybių… ar paaiškinimo. Šį romaną, sykiu kraupų ir giedrą, atšiaurų ir jaudinamą, panašų į Kafkos kūrinius, pasak vieno prancūzų kritiko, galima priskirti toms knygoms, kurių „iš esmės neįprastoje situacijoje skaitytojas tolydžio atpažįsta save ir atranda klausimus, kurie kankina jį patį“.

